

PERHEKÄSITETYÖRYHMÄN
MUISTIO

KUVAILELEHTI

Julkaisija

Julkaisun päivämäärä

Sosiaali- ja terveysministeriö

5.1.1994

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)

Julkaisun laji

Perhekäsityöryhmä
Matti Mikkola (p)
Maritta Hirvi (s)

Työryhmämuistio

Toimeksiantaja

Sosiaali- ja terveysministeriö

Toimielimen asettamispvm

26.5.1992

Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen)

Perhekäsityöryhmän muistio

Julkaisun osat

Ehdotusosa ja selvitysosa

Tiivistelmä

Työryhmä on käynyt laajalti läpi sosiaalilainsäädäntöä perhekäsityöryhmän kartoittamiseksi ja havainnut, että perhe on määritelty eri laeissa monin eri tavoin tai se on jätetty kokonaan määrittelemättä.

Työryhmä ehdottaa säädettäväksi perhelain, joka tarjoaa mahdollisuuden määrittää perhe kunkin sosiaali- ja terveydenhuollon etuus- tai palvelujärjestelmän tarkoitusta vastaavasti mutta joka samalla korostaa johdonmukaisuutta ja vähentää perusteettomia poikkeamia ehdotetun lain 2 §:n sisältämästä perhekäsityksestä. Sen mukaan perheeseen kuuluvina henkilöinä pidetään avioliitossa ja avoliitossa eläviä, yhteisessä taloudessa asuvia henkilöitä ja kaikkia heidän kanssaan asuvia alle 18-vuotiaita lapsia, joiden hoidosta ja toimeentulosta ainakin toinen avio- tai avopuolisoista huolehtii.

Perheeseen kuuluvana pidetään aina myös vammaista nuorta tämän 21 ikävuoteen asti. Muutoin perheeseen kuuluvina voidaan pitää henkilöitä, siten kuin siitä kussakin laissa erikseen säädetään.

Avainsana: (asiasanat)

vanhemmat, aviopuoliso, avopuoliso, lapsi, yhteistalous

Muut tiedot

Sarjan nimi ja numero

ISSN

ISBN

Työryhmämuistio 1993:26

0358-3597

951-47-8697-1

Kokonaissivumäärä
129

Kieli
Suomi

Hinta

Luottamuksellisuus
Julkinen

Jakaja

Kustantaja

Sosiaali- ja terveysministeriö

Sosiaali- ja terveysministeriö

Sosiaali- ja terveysministeriölle

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 26 päivänä toukokuuta 1992 työryhmän, jonka tehtävänä oli tehdä ehdotukset perhekäsitteen ja sen oikeusvaikutusten yhdenmukaistamiseksi ja täsmentämiseksi sosiaalilainsäädännössä ottaen tarpeellisessa määrin huomioon perheellisyyden määrittelyä koskeva kehitys muussa lainsäädännössä.

Toimeksiannon mukaan työryhmän tuli saada työnsä päätökseen 31.12.1992 mennessä. Sosiaali- ja terveysministeriö jatkoi työryhmän määräaikaa 25.11.1992 tekemällään päätöksellä 30.6.1993 saakka ja edelleen 2.7.1993 tekemällään päätöksellä 31.12.1993 saakka.

Työryhmän asetettiin kokoonpanoltaan seuraavana:

Puheenjohtaja lainsäädäntöneuvos Matti Mikkola sosiaali- ja terveysministeriöstä sekä jäsenet hallitusneuvos toimistopäällikkönä Tuulikki Haikarainen, hallitusneuvos Varpu-Leena Aalto ja nuorempi hallitussihteeri Maini Kosonen sosiaali- ja terveysministeriöstä. Lisäksi työryhmässä oli toimeksiannon mukaisesti asiantuntija professori Urpo Kangas Helsingin yliopistosta.

Työryhmä otti sihteerikseen esittelijä Maritta Hirven sosiaali- ja terveysministeriöstä. Työryhmää myös avusti sihteerin töissä tähän tehtävään lyhyeksi ajaksi palkattu oikeustieteen kandidaatti Kaisa Hallenberg.

Työryhmä otti nimekseen perhekäsitetyöryhmä.

Työryhmä kuului oikeusministeriön, verohallinnon, sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen, Suomen Kuntaliiton ja eläkelaitosten edustajia. Lisäksi keskeisille työmarkkinajärjestöille varattiin mahdollisuus esittää kirjallisesti näkemyksensä perhekäsitteestä nykyisessä sosiaalilainsäädännössä ja perhekäsitteen mahdollisista kehittämistarpeista asianomaisessa lainsäädännössä.

Työryhmän jäsenet kiittävät erityisesti professori Urpo Kangasta, jonka asiantuntija-apu on ollut työryhmän työn ja muistion valmistumisen kannalta merkittävä.

Työryhmä haluaa edistää yleistä keskustelua perhekäsitteen sisällöstä ja perheen määrittämisen tarpeellisuudesta. Tämän vuoksi työryhmä ehdottaa, että

sosiaali- ja terveysministeriö lähettäisi työryhmän muistion laajalle lausunto-
kierrokselle.

Saatuaan työnsä päätökseen työryhmä jättää kunnioittaen muistionsa sosiaali-
ja terveysministeriölle.

Helsingissä 31 päivänä joulukuuta 1993

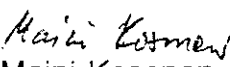
Matti Mikkola

Tuulikki Haikarainen

Varpu-Leena Aalto

Maini Kosonen

Maritta Hirvi

SISÄLLYSLUETTELO

	Sivu
EHDOTUSOSA	
YHTEENVETO	1
I LUKU: JOHDANTO	2
II LUKU: EHDOTUS PERHELAIKSI	13
III LUKU: PERHEKÄSITTEESTÄ SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLON LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ	18
SELVITYSOSA	
I LUKU: JOHDANTO	1
II LUKU: PERHEKUSTANNUSTEN TASAUS	2
1. Lapsilisä	2
2. Opintotuki	4
3. Asumistuki	8
III LUKU: TOIMEENTULOTURVA	11
1. Sosiaalivakuutus	11
1.1. <u>Sairausvakuutus</u>	11
Etuudet	11
Sairauspäiväraha	12
Äitiyspäiväraha ja erityisäitiyspäivä- väraha	12
Isyysraha	12
Vanhempainraha	13
Erityishoitoraha	13
1.2. <u>Lapsen hoitotuki</u>	13
1.3. <u>Eläkkeet</u>	14
Kansaneläke	14
Rintamasotilaseläke	19
Rintamalisä ja ylimääräinen rintama- lisä	20
Rintamaveteraanien varhaiseläke	21
Perhe-eläkejärjestelmät	21
Yleinen perhe-eläke	26
Eläkkeensaajien asumistuki	31
Työeläkkeet	33
1.4. <u>Tapaturmavakuutus</u>	35
Tapaturmakorvaus	35
Sotilastapaturmakorvaukset	42
Sotilasvammakorvaus	42

	Sotilastapaturmakorvaus	45
1.5.	Työttömyysturva	45
2.	Elatuksen turvaaminen	48
2.1.	Äitiysavustus	48
2.2.	Elatustuki	51
2.3.	Sotilasavustus	52
2.4.	Toimeentulotuki	55
3.	Muut toimeentuloetuudet	59
3.1.	Lasten kotihoidon tuki	59
3.2.	Perhehoito	64
3.3.	Omaishoito	66
4.	Työsopimuslain mukaisten lapsenhoitovapaiden ja perhe-etuuksien yhteensovittaminen	67
4.1.	Äitiys-, isyys- ja vanhempainloma	67
	Äitiysloma	67
	Isyysloma	67
	Vanhempainloma	67
	Erytisäitiysloma	
4.2.	Työsopimuslain mukaiset hoitovapaat	68
	Hoitovapaa	68
	Osittainen hoitovapaa	68
	Tilapäinen hoitovapaa	68
4.3.	Hoitovapaalta maksettavat etuudet	69
	Lasten kotihoidontuki	69
	Erytishoitoraha	69
	Lapsen hoitotuki	70
	IV LUKU: SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUT	71
1.	Perhekäsitteestä sosiaali- ja terveyspalvelujen yhteydessä	71
2.	Sosiaalihuoltolaki	71
3.	Lastensuojelu	72
4.	Lasten päivähoito	73
5.	Kotipalvelut	74
6.	Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista	74
7.	Muu sosiaali- ja terveydenhuolto	78
	V LUKU: PERHEKÄSITE MUISSA JÄRJESTELMISSÄ	80
1.	Vahingonkorvauslaki	80
2.	Liikennevakuutuslaki	80
3.	Vakuutusopimuslaki	82
4.	Ulkomaalaislaki	82
5.	Verotuslait	83

E H D O T U S O S A

YHTEENVETO

Työryhmä on käynyt laajalti läpi sosiaalilainsäädäntöä perhekäsitteen kartoittamiseksi. Koska sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevissa eri laeissa perhe on määritelty hyvin monin eri tavoin tai se on jopa jätetty kokonaan määrittelemättä, työryhmä ehdottaa erillisen perhelain säätämistä. Työryhmän ehdottama perhelaki on luonteeltaan niin sanottu puitelaki, jonka mukaan perhe määriteltäisiin silloin, kun sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevissa erityislaeissa ei ole perhettä toisin määritelty. Ehdotetulla perhelalla työryhmä on pyrkinyt siihen, että tulevassa sosiaalilainsäädännössä kiinnitettäisiin entistä tarkempaa huomiota, kuinka perhe määritellään kulloinkin kysymyksessä olevaa sosiaalietuutta tai -palvelua ajatellen parhaalla mahdollisella tavalla poikkeamatta kuitenkaan perusteettomasti perhelain 2 §:n 1–2 momentin sisältämästä perhekäsitteestä.

Ehdotetun perhelain 2 §:n 1–2 mukaan **perheeseen kuuluvina henkilöinä pidetään avioliitossa ja avoliitossa eläviä, yhteisessä taloudessa asuvia henkilöitä ja kaikkia heidän kanssaan asuvia alle 18-vuotiaita lapsia, joiden hoidosta ja toimeentulosta ainakin toinen avio- tai avopuolisoista huolehtii**. Perheeseen kuuluvana pidetään myös avio- tai avopuolisoiden kanssa yhteisessä taloudessa asuvaa alle 21-vuotiasta nuorta, joka vammaisuutensa tai muun vastaavan huolenpitoa edellyttävän syyn tähden on perheestä riippuvainen. Opintojen tai työn taikka muun vastaavan syyn vuoksi tilapäisesti muusta perheestä erillään asuminen ei vaikuta perheenjäsenyyteen.

Perhelain 2 §:n 3 momentin mukaan perheeseen kuuluvina voidaan pitää myös muita 18-vuotta täyttäneitä henkilöitä siten, kuin siitä erikseen säädetään. Tämä säännös antaa mahdollisuuden määritellä perhe toisin kuin edellä, jos se on kulloisenkin lain tai lainsäädännön alueen kannalta tarkoituksenmukaista.

I LUKU

JOHDANTO

Kun puhumme perheestä, tiedämme tavallisesti, mistä puhumme. Arkinen puhe, joka kiertyy käsittelemään perheasioita, on usein hyvinkin täsmällistä. Keskusteluun osallistujat tunnistavat helposti, minkälaisista ongelmista on kysymys. Lasten koulunkäynti, isän työ, asunovelka, äidin työ, kotitehtävät, sukulaiset, perheen loma, kesämökki ja niin edelleen määrittävät tarkoin puheen piirin. Mutta vaikeudet alkavat heti kun joku ulkopuolinen haluaa vastauksen siihen, kuuluuko alakerrassa asuva isoäiti perheeseemme tai äidin sisko tai perheeseen muuttanut äidin uusi poikaystävä tai serkku, joka on otettu perheeseen kasvattilapseksi.

Perhe on niin käsitteenä kuin elämän tosiasiallisena piirinäkin kulttuuriinsa sidottu, mutta samalla ajallisesti muuttuva instituutio. Kulttuurien eroista johtuen perhe on alueellisesti erilainen, mutta kaikkialla yhteiskunnan muuttuminen muuttaa myös perhettä. Mitä suurempia ovat muutokset, sitä suuremmaksi muodostuu myös epävarmuus siitä, **mitä yleisesti yhteiskunnassa perheellä tarkoitetaan**. Voisi olla jopa perusteltua väittää, että puhuessamme perheestä emme tarkkaan ottaen tiedä, mistä puhumme. Toisaalta meillä ei ole mitään vaikeutta määrittää omaa paikkaamme omassa perheessämme.

Perhekäsitys – käsitys perheestä

Yleisesti perhe mielletään yhteisöksi, jonka jäseniä yhdistävät tietyt tekijät, kuten:

- 1) (veri)sukulaisuus
- 2) tunneside
- 3) jokin sosiaalinen tosiseikka, kuten yhdessä asuminen tai yhteistalous tai
- 4) keskinäinen sopimus, rekisteröinti tai auktorisoitu vahvistus, kuten avioliitto.

Ratkaisevia tunnusmerkkejä perhettä määriteltäessä voi olla yksi tai useita. Mitä näistä tunnusmerkeistä joko yksin tai yhdessä muiden kanssa pidämme ratkaisevana, riippuu juuri kulttuurista, ajasta, jota elämme, ja halustamme vaikuttaa näihin. Perhe on kä-

sitteenä yhtäaikaa jotain olevaista, jotain muuttuvaa ja jotain, jona me haluamme sen nähdä.

Perheen määrittämisen vaikeutta lisää myös se, että perheitä voi olla monenlaisia: yhden huoltajan perheitä, kahden huoltajan perheitä, lapsiperheitä, lapsettomia perheitä, nuoria pareja, vanhoja pareja, usean aikuisen perheitä. Yhteistä kaikille perheille lienee kuitenkin se, että niihin kuuluu useampi kuin yksi henkilö.

Kun perhettä lähestytään oikeusjärjestyksen kannalta, ei ole kovinkaan kiinnostavaa kysyä: mikä perhe on? Sitä vastoin oleellista on tietää, **mitä oikeusvaikutuksia** tai oikeudellisia seurauksia liittyy sellaiseen henkilösuhdeverkkoon, jota nimitetään perheeksi. Näiden kysymysten kautta perhe ja jäsenyys perheessä saavat normatiivisen luonteen.

Kun perheeseen liitetään oikeusvaikutuksia, on tärkeä tietää, kenellä on ratkaiseva valta määrittää perheen tunnusmerkit. Yhtälaillla on perheen määrittelyn kannalta tärkeitä se, **kuka toteaa** kussakin yksittäistapauksessa tunnusmerkkien olemassaolon ja kuinka niiden toteaminen tapahtuu:

- 1) subjektiivisesti niin, että ratkaisevan arvon tekeminen kuuluu henkilölle itselleen,
- 2) intersubjektiivisesti niin, että ratkaisu riippuu laajemman ihmisjoukon/yhteisön arvioista tai
- 3) auktoritatiivisesti niin, että jokin yhteisön valtuuttama tai palkkaama edustaja tekee arvon toisten puolesta taikka
- 4) objektiivisesti niin, että perheen olemassaolo tai perheeseen kuuluminen on tiettyjen tosiseikkojen avulla kaikkina aikoina (helposti) havaittavissa.

Meidän yhteiskunnassamme perheen ja perheellisyyden oikeusvaikutusten määrittämistehtävä on annettu lainsäätäjälle ja perheellisyyden toteaminen puolestaan lakia käyttävien ja toimeenpanevien viranomaisten tehtäväksi. Lakeja on kuitenkin luotu eri aikoina ja eri oikeudenaloja silmälläpitäen. Käsitykset perheestä ovat aikojen kuluessa muuttuneet eivätkä lainsäätäjtkään ole aina olleet samoja. Siksi perheelle on saatettu antaa monta merkityssisältöä ja liittää perheellisyyteen toisistaan poikkeavia jopa

epäjohdonmukaisia oikeusvaikutuksia ei vain suhteessa muihin oikeudenaloihin vaan myös yksittäisten oikeudenalojen sisällä. Lainsäädännön kirjavuus on korostanut lainkäyttäjän ja toimeenpaneuvien viranomaisten tehtävää johdonmukaisten käytäntöjen luojana.

Normatiivisten vaikutusten kytkeminen mihin tahansa käsitteeseen synnyttää väistämättä kysymyksen käsitteen käyttötarkoituksesta. Joudutaan pohtimaan, missä tarkoituksessa perhe asetetaan merkittäväksi tekijäksi. Kun lailla on tietty tarkoitus, saa myös perheen tai perheellisyyden ottaminen lakiin tietyn tarkoituksen. Perhekäsite, jolla on normatiivisia vaikutuksia, sisältää väistämättä yhteiskunnallisesti jäsentyneen käsityksen perheestä: sen yhteiskunnallisesta merkityksestä tai tehtävistä sekä sen tosiasiallisesta tai halutusta merkityksestä niille henkilöille, jota laki koskee. Kun perhettä lähestytään normatiivisena käsitteenä, sen kulttuurinen sidonnaisuus korostuu ja halutun maailman mukana työntyvät esiin myös poliittiset ja ideologiset tekijät.

Yhteiskunnallinen muutos, perhe ja laki

Perhetalouden olosuhteissa tärkein perhettä koskeva oikeudellinen säännöstö oli perintökaari, joka määräsi varallisuuden siirtymisen sukupolvelta toiselle ja siihen liittyen kunkin varallisuusperustan, mikä puolestaan määräsi henkilön toimeentulon, ammatin, aseman yhteiskunnassa ja yhteiskunnallisen arvostuksen. Perhevarallisuus määritteli ratkaisevasti ihmisten elämisen laadun. Varallisuus ja toimeentulo liittyivät niin läheisesti yhteen, että muun muassa lasten elatuksesta säädettiin aikaisemmin perintökaareissa.

Tuotannon siirtyminen perheestä ja tilalta perheen ulkopuolisille työmarkkinoille on muuttanut niin yhteiskuntaa kuin myös perheen tehtäviä. Perhetaloudellinen tausta ei enää entisellä lailla määrää ennalta ihmisen elämäntaivalta, vaan taipaleen viitoittajiksi ovat varallisuuden rinnalle nousseet koulutukseen, oppimiseen, osaamiseen ja yhä enemmän myös henkilön luovuuteen ja luonteenpiirteisiin liittyvät tekijät eli inhimillinen pääoma.

Tuotannon siirtyminen perhetaloudesta työmarkkinoille on luonut kaupunkilaisen palkkatyön yhteiskunnan, jossa tärkeätä ei ole vain tuottaminen vaan yhtäläillä myös

kuluttaminen. Perheen sisäisten toimintojen kannalta muutos on ollut merkittävää myös sikäli, että perhe-elämästä on tullut osa-aikaista. Jokainen perheenjäsen kulkee pienestä pitäen omaa uraansa kodista tai päivähoidosta kouluun, koulusta työhön, työstä harrastusten pariin ja sieltä muualle. Työn eriytyminen on eriyttänyt myös perheen. Perheen jäsenten eriytyneet roolit ovat saattaneet heikentää myös perheenjäsenten yhteenkuuluvuutta eli niitä tekijöitä, joiden varaan instituutio rakentuu.

Jos jätetään sotien jälkeiset ajat huomioon ottamatta, alkoi perheiden hajoaminen yleistyä heti, kun hyvinvoinnin ja kulutuksen lisääntyminen alkoi kasvaa 1960-luvun alkupuolelta, ja on siitä lähtien tasaisesti lisääntynyt. Työnjakoon perustunut tehokkaampi tuotanto ja kulutuksen lisääntyminen ovat kuluttaneet myös perhettä.

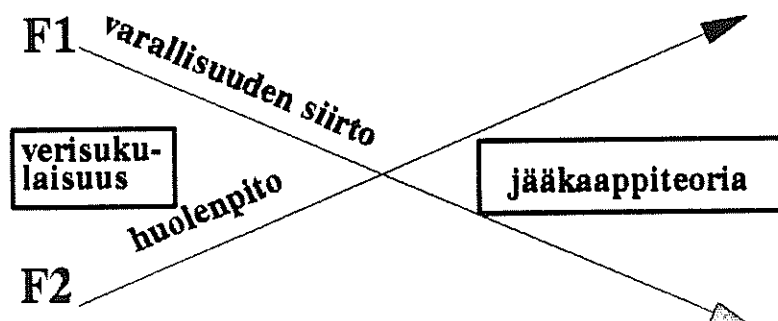
Työ- ja perhe-elämän yhteensovittamiseen tähtäävästä lainsäädännöstä on tullut tärkeä osa perhelainsäädäntöä. On tärkeätä saada varmuus siitä, kuinka lapset, vammaiset ja vanhukset hoidetaan ja kuka heistä pitää huolta. Myös perheellisyyden muutosten haitallisia vaikutuksia torjumaan tarkoitettujen lapsen huollosta ja lapsen elatuksesta annettujen lakien sekä elatusturvalain merkitys on kasvanut. Huolenpito lapsista on noussut ensiarvoisen tärkeäksi sekä käytännössä että lainsäädännössä. – Voidaankin sanoa, että yhteiskunnan ja perheen muuttumisen myötä varallisuutta siirtävän lainsäädännön suhteellinen merkitys on jossain määrin vähentynyt, kun taas huolenpitoa koskevien lakien merkitys on kasvanut.

PERHEEN FUNKTIOT (F) LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

1. Yhteiskunnan muuttuminen

2. Perheen tehtävien muuttuminen

Ruokakunta vai verisukulaisuus

Perheenjäsenten velvollisuudesta pitää huolta toisistaan on säädetty sekä julkisoikeudellisin että yksityisoikeudellisin säännöksin. Keskeisiä **julkisoikeudellisia** säännöksiä ovat olleet: vaivaishoitoasetus (1852), joka uusittiin köyhäinhuitolain nimisenä (1922), jonka puolestaan kumosi huoltoapulaki (1956) ja jonka taasen korvasi sosiaalihuoltolaki (1982). Näillä säädöksillä on säännelty siitä, mihin saakka perhe on itse velvollinen pitämään huolta jäsenistään ja milloin taasen yhteiskunta antaa apuaan viimesijaisen elatuksen tai huolenpidon järjestämisessä.

Tässä lainsäädännössä ja sen soveltamisessa perhe ymmärrettiin aina vuoteen 1970 saakka laveasti useampaa sukupolvea edustavien henkilöiden yhteenliittymänä, ruokakuntana. Huolenpitovastuu ulottui puolisoitten välisten suhteiden lisäksi sekä etenevään että takenevaan suuntaan. Tämän laajan vastuun avulla julkinen valta sekä säänteli että säännösti omaa vastuutaan kansalaisten huolenpidosta. Tehosteet vastuun rajaamiseen ja perheen huolenpitojärjestelmän korostamiseen olivat repressiivisiä, joista kovimpia olivat laitokseen sulkemisen tai lapsensa menettämisen uhka.

Kesällä 1970 kumottiin huoltoapulain 3 § ja sen mukana lasten velvollisuus elättää vanhempiansa. Muutoksen mahdollistivat ja siihen suorastaan ajoivat edellisinä vuosina syntyneet eläke- ja perhe-eläkejärjestelmät, jotka takasivat vanhusväestölle yksilölliset oikeudet eläkkeisiin. Vastuu vanhusväestön elatuksesta siirtyi työn ja tuotannon muutoksen mukaisesti työmarkkinoille perhekeskeisestä vastuusta koko yhteiskuntaa koskevaksi yhteisölliseksi vastuuksi.

Yhteiskunta on sotien jälkeisestä ajasta lähtien kantanut yhteisöllistä vastuuta myös lapsiperheille aiheutuvien kustannusten tasaamisesta. Vaikka edellisellä sukupolvella on velvollisuus elättää lapsensa, kaikki osallistuvat suorien ja epäsuorien tulonsiirtojen sekä koulutukseen käytettävien kustannusten kautta lapsista aiheutuvien kustannusten korvaamiseen. Koko yhteiskunta toimii elatustuen kautta myös yksinhuoltajaperheen elatuksen turvaajana silloin, kun yksityinen elatusvastuu ei toteudu.

Yhteiskunta on ottanut hoitaakseen myös lasten päivähoidon järjestämisen, lasten ja nuorten kouluttamisen, terveydenhuollon ja erityiset tukijärjestelmät vammaisille ja

niille lapsille, jotka eivät ilman erityistä tukea selviä. Erityisesti juuri viimeksi mainituissa järjestelmissä perhe ja perheellisyys on edelleenkin määrittynyt ruokakuntana.

Yksityisoikeudellisen lainsäädännön avulla on varallisuuden siirtymisen ohella sääntely perheenjäsenten keskinäisistä huolenpito- ja elatussuhteista etenkin avioliiton purkautumista ja avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia silmällä pitäen. Sääntely on rakentunut verisukulaisuuden ja avioliiton varaan, joskin tietyin varauksin.

Au-lapsella ei verisukulaisuudestaan huolimatta ollut perintöoikeutta isäänsä ennen 1970-luvun puolivälissä tehtyjä lapsilainsäädännön muutoksia eikä siten samanlaista materiaalisesti suojattua asemaa kuin muilla lapsilla. Itse asiassa au-lapsi sai perintöoikeuden vasta sitten, kun perintöoikeus oli menettänyt ratkaisevan merkityksensä ihmisen elämäntaipaleen viitoittajana.

Toisaalta avioliittolain 46 §:n 2 momentti ulotti avioliiton kestässä puolison elatusvelvollisuuden myös toisen puolison samassa taloudessa asuvaan lapseen, vaikka lapsella ei ollutkaan biologista suhdetta elatusvelvolliseksi säädettyyn isä- tai äitipuoleen nähden. Säännös oli voimassa vuoteen 1988 saakka. Tämän säännöksen kumoamisen jälkeen puolisoa ei voi enää velvoittaa elättämään toisen puolison lasta, joskin avioliittolain 46 §:n 1 momentin mukaan kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisojen elatukseen.

Molemmat edellä kuvatut lainmuutokset muuttivat yksityisoikeudellista perhekäsitystä entistä selvemmin biologisten suhteiden varaan rakentuvaksi. Julkisoikeudellisen lainsäädännön kehitys puolestaan kääntyi päinvastaiseen suuntaan. 1980-luvulla voimakkaasti lisääntyneet uusperheet ja niiden tasavertainen kohtelu muutti niin sosiaali- kuin vero-oikeudellisenkin lainsäädännön perhekäsitteen entistä selvemmin ruokakuntapohjaiseksi. Ruokakunta-ajattelu (jääkaappiteoria) valtasi alaa.

Kolme vuotta sen jälkeen, kun yksityisoikeuden puolella oli kumottu lapsen oikeus isä- tai äitipuolelta saatavaan elatukseen, työeläkelakeihin lisättiin lapsen oikeus perhe-eläkkeeseen isä- tai äitipuolen jälkeen. – Yksityisoikeudellinen ja julkisoikeudellinen sääntely kulkivat eri suuntiin: ensimmäinen sitoutui yhä tiukemmin biologisiin ja avioliittoon perustuviin suhteisiin, kun taas jälkimmäinen enemmän tosiasiallis-

ten perhesuhteiden pohjalle.

Vaikka vastuu toisen puolison elatuksesta on avioliittolaisissa rajattu lain nimen mukaisesti koskemaan vain aviopuolisoa, ollaan avopuoliso joissain sosiaalivakuutusjärjestelmissä jo rinnastettu aviopuolisoon.

Vuoden 1990 perhe-eläkekomitea pohti avoliiton rinnastamista avioliittoon, mutta jätti rinnastuksen tekemättä siksi, ettei avopuolisoilla ole yksityisoikeudellista elatusvelvollisuutta toisiaan kohtaan ja siksi, ettei avoliitto ole nykyisellään riittävän selvästi todettavissa. Samalla komitea kuitenkin totesi, että avoliitot ovat osa suomalaista elämänmuotoa eikä avopuolisoita tämän vuoksi pitäisi perusteettomasti jättää perhe-eläkeoikeuden ulkopuolelle. Avopuolisoiden oikeus perhe-eläkkeeseen voisi ehkä tulla kysymykseen, jos Suomessa olisi avioliittojen rekisteröintijärjestelmä, jolloin avoliittojen toteaminen helpottuisi. Tällöin myös avopuolison lapsi voitaisiin mahdollisesti rinnastaa puolison lapseen.

Vuoden 1990 perhe-eläkeuudistuksella avopuoliso jäi edelleen ilman oikeutta perhe-eläkkeeseen, mutta uudistuksella pienennettiin (aviopuoliso-)lesken oikeutta perhe-eläkkeeseen.

Työttömyysturvaa koskevassa lainsäädännössä avoliitto rinnastetaan avioliittoon ja avopuolison lapset rinnastetaan joissakin tapauksissa aviolapsiin. Työttömyysturvan määrittäminen tapahtuu siten varsin pitkälle ruokakunta-ajattelun pohjalta. Joissain tapauksissa vaikeudeksi on kuitenkin muodostunut epävarmuus avoliiton olemassaolosta ts. sen toteaminen.

Sosiaali- ja terveystalvcluja annettaessa, mikäli palvelujen antaminen riippuu perheen määrittelystä, perheellisuuden toteaminen muodostaa vähäisemmän ongelman, koska palvelun antaja kohtaa toistuvasti asiakkaan/asiakasperheen. Tässä kohtaamisessa selviää tavallisesti myös henkilön/henkilöiden perhesuhteet. Jos asia ei riittävällä varmuudella selviä, voidaan kulloinkin erikseen päättää siitä, minkälainen selvitys hankitaan perhesuhteiden varmistamiseksi.

Laissa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (734/92) avoliitto on rinnastettu avioliittoon. Henkilöiden katsotaan olevan avoliitossa silloin, kun he asuvat yhdessä ja heidän välillään vallitsee avioliitonomainen suhde.

Julkisoikeudellisen lainsäädännön viimeaikainen kehitys

Sosiaali- ja terveystalouden alueella perheen ja perheellisuuden määrittely näyttää siten edelleenkin lähtevän pitkälti ruokakunta-ajattelun pohjalta, kuten se on tapahtunut aikaisempina vuosikymmeninäkin. Myös työttömyysturvan osalta kehitys on käynyt viimeksi mainittuun suuntaan. Muun sosiaalivakuutuksen osalta kehitys ei kuitenkaan ole ollut yhtä selväpiirteistä. Etuusjärjestelyissä tukeuduttiin 1960- ja 1970-luvuilla hyvinkin pitkälle yksityisoikeudellisen elatusvelvollisuuden pohjalle. Viime vuosina huomio on kuitenkin kiinnittynyt yhä enemmän tosiasiallisiin perhesuhteisiin ja niiden pohjalta tapahtuviin etuussuhteiden määrittelyihin.

Myös verotuslainsäädännössä avopuoliso on rinnastettu aviopuolisoon tietyin edellytyksin. Tuloverolain 7 §:n mukaan puolisoilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka ennen verovuoden päättymistä ovat solmineet avioliiton. Puolisoita koskevia säännöksiä sovelletaan myös henkilöihin, jotka eivät ole avioliitossa, mutta

- asuvat jatkuvasti yhteisessä taloudessa
- avioliitonomaisissa olosuhteissa ja
- joilla on yhteinen lapsi tai
- jotka ovat olleet aikaisemmin avioliitossa.

Puolisoina ei pidetä henkilöitä, jotka eivät ole vielä eronneet, mutta ovat yhteiselämän lopettaakseen muuttaneet verovuonna erilleen tai asuneet koko verovuoden erillään.

Mainittakoon lisäksi, että tuloverolain 98 §:n mukaista veronmaksukykyyn alentumisvähennystä myönnettäessä otetaan huomioon perheen käytettävissä olevat tulot ja varat. Tällöin verotuskäytännössä perheeseen on katsottu kuuluvan kaikki ruokakuntaan kuuluvat henkilöt.

Tarkoituksenmukaisuus, johdonmukaisuus

Yksityisoikeuden alaan kuuluvien perheoikeudellisten säännösten tavoitteena on määrittää tarkoin niiden henkilöiden piiri, joilla on oikeus vaatia kahdentyypisiä suorituksia perhevarallisuudesta. Säännökset koskevat paitsi yksityisoikeudellista elatusvelvollisuutta, myös omaisuuden jakoa avioliiton purkautuessa tai perittävän kuollessa. Avioliittolaki on siihen tehtyjen muutosten jälkeen ennen kaikkea puolisoiden keskinäisiä taloudellisia suhteita määrittävä laki. Se koskee paitsi puolison elatusvelvollisuutta toista puolisoa kohtaan, myös erityisesti sitä, miten puolisoille avioliiton aikana kuulunut omaisuus jaetaan avioliiton päättyessä avioeron tai puolison kuoleman johdosta. Samalla tavoin lapsen oikeudellista asemaa koskeva yksityisoikeudellinen lainsäädäntö pyrkii määrittelemään yksityisoikeudellisen elatusvastuun piirin lisäksi myös sen, kenellä on oikeus perittävän kuollessa saada omaisuutta osalleen.

Omistusoikeuden siirtoa määrittävää lainsäädäntöä ei ymmärrettävistä syistä voida jättää epätäsmällisten henkilöllistä ulottuvuutta koskevien mainintojen varaan.

Sosiaalisia etuuksia ja palveluja kanavoivien säännösten tarkoitus ja yhteiskunnallinen tehtävä on kokonaan toinen kuin sen lainsäädännön, joka pyrkii ratkaisemaan taloudellisen vallan jatkuvuuteen liittyvät ongelmat. Sosiaali- ja terveyslainsäädäntö pyrkii kansan sosiaalisen hyvinvoinnin, terveyden, terveyttä edistävän elinympäristön ja kansalaisten toimintakyvyn sekä ostovoiman turvaamiseen erilaisissa elämäntilanteissa ja niihin liittyvien riskien kohdatessa. Kun turvaa takaavien lakien tarkoitus on toinen kuin etupäässä omaisuuden siirtoon tähtäävien yksityisoikeudellisten säännösten tarkoitus, myös käsitys perheen muodostavasta lähiyhteisöstä voi olla toinen. Sosiaalilainsäädännön yhtenä tehtävänä on juuri tasoittaa niitä eroja, joita varallisuuden epätasaisesta jakautumisesta seuraa, jolloin sen lähtökohtana on toisenlainen käsitys vastuiden oikeudenmukaisesta jakamisesta yhteiskunnassa. Kun lainsäädännön osaluueiden tarkoitus on toinen, voivat myös käytetyt käsitteet saada erilaisen merkitysisällön.

Yksityisoikeudellisen ja julkisoikeudellisen säännösten välinen ero ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla kaikissa tilanteissa niin suuri kuin se on nykyisin. Säännösten välistä eroa on mahdollista kaventaa kahdesta suunnasta. Yksityisoikeudellista perhelainsäädäntöä on mahdollista muuttaa esimerkiksi siltä osin kuin on kysymys

elatusvelvollisuudesta lasta kohtaan riippumatta siitä, onko lapsi henkilön biologinen jälkeläinen. Erään mallin tarjoaa tällöin Ruotsissa omaksuttu lainsäädännöllinen järjestely.

Ruotsin malli

Ruotsin vanhempainkaaren 7 luvun mukaan lapsen vanhempien on vastattava lapsen kohtuullisesta elatuksesta ottaen huomioon lapsen tarpeet ja vanhempien yhteinen taloudellinen kyky. Elatusvelvollisuus päättyy lapsen täyttäessä kahdeksantoista vuotta. Erityisistä syistä lapsen vanhemmat voidaan velvoittaa suorittamaan elatusapua lapsen koulutusta varten siihen saakka kunnes lapsi täyttää kaksikymmentäyksi vuotta. FB 7:5:n mukaan, jos joku asuu pysyvästi yhdessä muun kuin oman lapsensa ja tämän huoltajavanhemman kanssa, on hän velvollinen vastaamaan lapsen elatuksesta, jos hän on avioliitossa mainitun vanhemman kanssa tai jos hänellä on yhteinen lapsi kyseisen vanhemman kanssa. Erityisistä syistä elatusvelvollisuus jatkuu näissä tapauksissa myös silloin kun lapsi on muuttanut pois kotoa.

Säännöksestä ilmenee muun muassa se seikka, että avopuolisolla on velvollisuus elättää toisen puolison lasta. Vastuun alkaminen on kytketty avioliiton solmimiseen tai yhteisen lapsen syntymään. Kun vastuu on alkanut, voidaan elatusvelvollinen täytännönpanokelpoisella tuomiolla velvoittaa suorittamaan elatusapua.

Yksityisoikeuden alalla sovellettavan perhekäsitteen mahdollinen uudelleen arviointi ei kuitenkaan kuulu tämän työryhmän toimeksiannon piiriin. Sen sijaan työryhmän tehtävänä on ollut harkita mahdollisuuksia määrittää perheenomainen vastuuverkosto nykyistä **yhdenmukaisemmin** sosiaalioikeuden alaan kuuluvia säännöksiä sovellettaessa. Toimeksiannon toteuttaminen on mahdollista pyrkimättä laajaan sosiaaliturvalainsäädännön kodifioimiseen laatimalla **erillislaki** sosiaalioikeuden alalla noudatettavasta perhekäsitteestä. Tätä lakia sovellettaisiin aina ratkaistaessa esimerkiksi sitä, keiden henkilöiden tulot otetaan huomioon määritettäessä edunsaajan oikeutta suoritukseen, ellei laissa ole toisin säädetty.

Laki perhekäsitteestä sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä

Ehdotettu laki mahdollistaa sosiaalioikeuden alalla noudatettavan perhekäsitteen yhdenmukaistamisen niissä tapauksissa, joissa nykyisin olemassa olevia eroavuuksia ei voida rationaalisesti perustella. Huomattava osa nykyisen lainsäädännön epäjohdonmukaisuuksista saa selityksensä sattuman johdosta. Tältä osin lainsäädäntöä voidaan yhdenmukaistaa, vaarantamatta samanaikaisesti yksittäisillä sosiaaliturvalainsäädännön alaan kuuluvilla laeilla tavoiteltavien erilaisten sosiaalipoliittisten päämäärien toteuttamista. Koska sosiaaliturvalainsäädännön avulla toteutettavan hyvinvointipolitiikan **arvopäämäärät ovat yhteiskunnan kannalta kuitenkin tärkeämpiä kuin lainsäädäntöteknisesti johdonmukainen säännöstö**, sisältää ehdotettu laki mahdollisuuden poiketa pääsäännön mukaisesta perhekäsitteestä.

Pelkkä poikkeusmahdollisuuden olemassaolo pakottaa kuitenkin jokaisessa yksittäistapauksessa uusia lakeja säädettäessä ottamaan kantaa siihen, ratkaako laissa säädetty perhekäsite sosiaalioikeuden yleisen perhekäsitteen perusteella vai onko mainittua vastuupiiriä syystä tai toisesta laajennettava vai supistettava. Ratkaisu pakottaa lakia säädettäessä harkitsemaan nykyistä tarkemmin, minkälaisiin henkilösuhteisiin lain on perustellusti ajateltu ulottuvan. Uusi laki antaa mahdollisuuden tehdä tarvittavat erillismuutokset välittömästi lain voimaan tulon jälkeen sosiaali- ja terveyslainsäädännön alaan kuuluviin lakeihin.

II LUKU

EHDOTUS PERHELAIKSI

Työryhmä ehdottaa erillisen perhelain säätämistä. Työryhmän ehdotus perhelaiksi on seuraava:

Perhelaki

1 §

Lain tarkoitus ja soveltamisala

Tämän lain tarkoituksena on edistää sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön yhdenmukaisuutta määrittämällä, ketkä henkilöt katsotaan perheeseen kuuluviksi, ellei lailla toisin säädetä.

2 §

Perhe

Perheeseen kuuluvina henkilöinä pidetään avioliitossa tai avioliiton omaisessa suhteessa eläviä, yhteisessä taloudessa asuvia henkilöitä ja kutakin heidän kanssaan asuvaa alle 18-vuotiasta lasta, jonka hoidosta ja toimeentulosta ainakin toinen edellä mainituista henkilöistä huolehtii. Perheeseen kuuluvana pidetään myös heidän kanssaan yhteisessä taloudessa asuvaa alla 21-vuotiasta nuorta, joka vammaisuutensa tai muun huolenpitoa edellyttävän vastaavan syyn tähden on perheestä riippuvainen.

Edellä 1 momentissa tarkoitettuja henkilöitä pidetään perheeseen kuuluvina, vaikka he työn, opintojen tai muun vastaavan syyn tähden asuvat tilapäisesti erillään.

Perheeseen kuuluvina voidaan pitää myös muita 18-vuotta täyttäneitä henkilöitä siten, kuin siitä erikseen säädetään.

Kunnan päätöksellä sijoitetun lapsen asemasta säädetään erikseen.

3 §

Lapsen ansiotulojen huomioon ottaminen

Ellei lailla toisin säädetä, ei alle 18-vuotiaiden lasten ansiotuloja oteta huomioon annettaessa julkisia palveluja ja etuuksia tai määrättäessä maksuja ja muita velvollisuuksia muille perheeseen kuuluville henkilöille.

4 §

Lain voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 1995.

Ennen lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin.

Työryhmän yksityiskohtaiset perustelut perhelaiksi ovat seuraavat:

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

Perhelaki

Lakiehdotusta ei ole otsikossa rajattu koskemaan vain tiettyä oikeuden alaa. Otsikko antaa kuitenkin vaikutelman, että lain säännökset ovat periaatteessa sovellettavissa koko oikeusjärjestyksen alueella. Perheen määrittelyllä on kuitenkin tärkeä merkityksensä lähinnä sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä. Esimerkiksi yksityisoikeudellisessa perhettä koskevassa lainsäädännössä oikeuksien ja velvollisuuksien sääntely on nähty lähinnä yksityisten henkilöiden välisinä suhteina.

Työryhmän toimeksiannosta johtuen lakiehdotuksen soveltamisala on lain 1 §:ssä kuitenkin rajattu koskemaan vain sosiaali- ja terveydenhuoltoa.

1 § Lain tarkoitus ja soveltamisala

Laki ehdotetaan rajattavaksi koskemaan vain sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöä. Sitä voidaan kuitenkin soveltaa myös muualla lainsäädännössä, mikä kuitenkin edellyttää ao. lainsäädäntöön sijoitettua viittausta tähän lakiin.

Ellei sosiaali- ja terveydenhuollon muussa lainsäädännössä ole määritelty perhettä toisin, tulee perhe käsittää tässä ehdotetuin tavoin lain voimaantulosta alkaen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöön kuuluvina pidetään niitä lakeja, joista on kuvaukset tämän muistion toisessa osassa. Kuvaukset on pyritty saamaan mahdollisimman kattaviksi, mutta silti mainittujen lakien joukko tulee ymmärtää esimerkinomaiseksi.

Lain tarkoituksena on edistää johdonmukaisuutta perheen määrittelyssä ja sen oikeusvaikutuksista säädettäessä. Lainsäädännön johdonmukaisuus ei kuitenkaan ole itseisarvo. Tarkoituksenmukaisuusseikat saattavat edellyttää, että perhettä koskevista oikeudellisista ongelmista säädetään eri lainsäädännön osa-alueilla toisistaan poikkeavalla tavalla. Kun kysymys on henkilön huolenpidosta, voi perheen käsite olla toinen kuin

silloin, kun kysymyksessä on tulonjakoon tai ostovoiman turvaamiseen tähtäävän etuuden maksaminen. Lailla ei ole tarkoitus puuttua siihen, mikä kullakin lainsäädännön osa-alueella nähdään tarkoituksenmukaiseksi. Yhdenmukaisuuden edistämiseksi pyritään ensisijaisesti vähentämään perustelemattomat epä johdonmukaisuudet alueen lainsäädännöstä.

2 § Perheenjäsenet

1 momentti

Säännöksessä rinnastetaan avoliitot avioliittoon. Avioliiton omainen suhde voi sen vuoksi olla olemassa vain eri sukupuolta olevien henkilöiden kesken. Kuten ei avioliitto ei myöskään avoliitto käsitteenä sisällä sen määrittelyä, minkälaisen henkilöiden välisen suhteen tulee tarkkaan olla.

Avoliitto määritellään kahden tunnusmerkin avulla. Se edellyttää avioliiton omaista suhdetta ja yhteisessä taloudessa asumista. Tämä merkitsee, että henkilöillä on yhteinen koti. Kun henkilöt asuvat yhteisessä kodissa, voidaan yleisesti lähteä siitä oletuksesta, että heillä on myös yhteinen talous.

Yhteinen talous ei vaadi, että henkilöt omistaisivat yhdessä asuntonsa tai sen irtaimiston. Sen olemassaolo ei myöskään edellytä tiettyä tehtävien jakoa taloudenpidossa tai elatus- tai asumiskustannusten kattamisessa. Yhteisen talouden olemassaolo edellyttää kuitenkin nimenomaista tai hiljaista sopimusta siitä, että ao. henkilöillä on molemmin puolin oikeus käyttää haltijan tavoin toiselle kuuluvaa asuntoa ja sen irtaimistoa.

Usein muutkin kuin pelkästään asumiseen liittyvät elinkustannukset on jollain tavoin jaettu henkilöiden kesken. Mainitunlainen tila voi kehittyä ilman, että siitä olisi erityisesti sovittu henkilöiden kesken. Toisaalta pelkkä sopiminen asiasta ei vielä riitä synnyttämään yhteistä taloutta vaan tämä edellyttää myös tosiasiallista yhdessä asumista ja sitä, että edellä kuvatut asumiseen liittyvät käyttöoikeudet ovat myös todellisuudessa henkilön ulottuvilla.

Niin kauan, kun avoliittoja ei rekisteröidä, joudutaan ratkaisu tekemään edellämainitun oletaman pohjalta. Valtaosassa sosiaali- ja terveydenhuollon sektorilla tehtävissä

ratkaisuissa voidaan perhettä koskevista asiaintiloista saada riittävä tieto edellä mainittuun oletttamaan nojautuen.

Toisaalta, kun on kysymys yhteiskunnan antamista etuuksista ja palveluista, voidaan epätietoisessa tilanteessa asettaa etua tai palvelua hakevalle henkilölle jonkinasteinen näyttövelvollisuus mainitun oletttaman kumoamiseksi. Henkilö voidaan esimerkiksi pyytää esittämään osoitetodistus tai isännöitsijän antaman todistuksen huoneistossa asuvista henkilöistä. Sosiaalivakuutusetuksia myönnettäessä muunlaista näyttöä lienee jopa vaikea saada. Sosiaalipalvelujen puolella henkilökohtaiset tapaamiset ovat yleisempiä ja tapahtuvat usein asiakkaan omassa elinympäristössä, jolloin mahdollisuudet asiaintilojen toteamiseen ovat moninaisemmat.

Perheeseen kuuluvina lapsina pidetään kummankin puolison tai avopuolison yhteisessä taloudessa asuvia lapsia, joihin nähden jommallakummalla tai molemmilla on elatusvelvollisuus. Tällaiseen lapseen rinnastuvat myös ne lapset, joiden huolenpidosta jompikumpi tai molemmat ovat ottaneet vastatakseen (kasvatilapsi). Vammaista tai muuten erityistä huolenpitoa tarvitsevaa lasta pidetään perheeseen kuuluvana lapsen 21 ikävuoteen asti. Sitä vastoin sosiaalilautakunnan päätöksellä sijoitetun lapsen asemasta säädetään erikseen eikä hänen katsota etuuksia tai palveluja myönnettäessä kuuluvan perheeseen.

2 momentti

Tilapäinen erillään asuminen työn, opintojen tai muun vastaavan syyn perusteella ei merkitse, etteikö henkilö edelleen kuuluisi perheeseen.

3 momentti

Mikäli muussa laissa on erikseen säädetty, perheeseen kuuluvina voidaan pitää myös yhteisessä taloudessa asuvia isovanhempia, vanhempien sisaruksia tai muita lähisukulaisia ja jopa samaa sukupuolta olevia parisuhteessa eläviä henkilöitä.

3 § Lapsen ansiotulojen huomioonottaminen

Kannustaakseen perheeseen kuuluvia nuoria hankkimaan omia ansioitaan lakiin ehdotetaan sisällytettäväksi säännös, joka estää niiden huomioonottamisen perheen tuloja laskettaessa. Tämä samalla estää sen, että lasten ansioilla olisi negatiivinen seurausvaikutus perheen saamiin etuuksiin tai palveluihin, mikä ikäänkuin leikkaisi pois lasten ansioiden merkityksen.

4 § Lain voimaantulo

Laki voisi tulla voimaan aikaisintaan 1.1.1995.

III LUKU

PERHEKÄSITTEESTÄ SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLON LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

Tässä luvussa esitetään selvitysosaan perustuva tiivistelmä niistä erilaisista muodoista, joilla perhe on määritelty sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä. Tiivistelmään kootut tiedot ovat lähinnä rahallisia etuuksia koskevalta sosiaalivakuutuksen ja perhepolitiikan alueelta. Siitä puuttuvat kokonaan tiedot sosiaali- ja terveyspalvelujen alalta. Tiivistelmän pääasiallisena tarkoituksena on tuoda esiin ne sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä vallalla olevat tilanteet ja muodot, joissa on poikettu yksityisoikeuden alalla noudatetusta perheen käsitteestä.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön alalla on lukuisia erilaisia etuuksia, joiden sisällölliset eroavuudet ovat niin suuria, ettei niitä kaikkia voida systematisoida saman perusteen mukaisesti. Tästä huolimatta alla olevassa tiivistelmätaulukossa on yritetty analysoida etuusjärjestelmät siten, että kunkin etuuden osalta on pyritty tarkentamaan etuuden saajat ja henkilösuhdeverkoston vaikutukset. Kulloinkin kysymyksessä olevan etuuden perhekäsitettä määrittävät säännökset ovat olleet lähtökohtana tiivistelmätaulukkoa täytettäessä.

ETUUS	ETUUDEN SAAJAT	HENKILÖSUHDEVERKOSTON VAIKUTUKSET
Lapsilisä 31.12.1993 asti - lapsilisä - jatkettu lapsilisä	Suomessa asuvat - alle 16-vuotiaat - <u>alle 17-vuotiaat</u> <u>Poikkeus:</u> KEL:n työkyvyttömyyseläkettä saavat 16 vuotta täyttäneet eivät ole oikeutettuja jatkettuun lapsilisään. Nostamiseen oikeutettuja ovat: - biologiset vanhemmat, otto-, kasvatti- ja sijaisvanhemmat, muu henkilö. Ratkaisevaa on, kuka edellä mainituista henkilöistä <u>tosi-asiallisesti huolehtii</u> lapsen hoidosta ja kasvatuksesta - poikkeuksellisesti 15 vuotta täyttänyt lapsi voi itse nostaa lapsilisän.	Lapsilisä maksetaan kustakin lapsesta erikseen, kuitenkin siten, että lapsilisän määrä ei nouse enää viidennen lapsen jälkeen. Jatkettu lapsilisä ei vaikuta muista lapsista maksettavien lapsilisien määrään.
- lisäkorotus	- alle 3-vuotiaat	Lapsilisän lisäkorotus on aina samansuuruinen eikä vaikuta varsinaisten lapsilisien määrään.
Lapsilisä 1.1.1994 alkaen (ei enää jatkettua lapsilisää) (ei enää lisäkorotusta)	Suomessa asuvat - alle 17-vuotiaat <u>Poikkeus:</u> KEL:n työkyvyttömyyseläkettä saavat 16 vuotta täyttäneet eivät ole oikeutettuja lapsilisään. Nostamiseen oikeutettuja ovat: - kuten yllä	Lapsilisä maksetaan kustakin lapsesta erikseen, kuitenkin siten että lapsilisän määrä ei nouse enää viidennen lapsen jälkeen. Lapsilisän määrän porrastuksessa otetaan huomioon ne lapset, joista sama henkilö on oikeutettu nostamaan lapsilisän.
Opintotuki		
A. Yleinen - välttön takaus - opintoraha - perusosa - asumislisä	Oikeus opiskelijalla, joka on Suomen kansalainen tai Suomessa opiskeleva ulkomaalainen, peruskoulun jälkeiseltä opiskelualjalta. Lapsilisään oikeutetulla ei ole oikeutta opintotuen perusosaan.	- <u>avio- tai avopuoliso</u> - perheettömän opiskelijan vanhemmat ja ottovanhemmat, jos opiskelija on heidän huolettavanaan. Yleinen opintotuki on tarveharkintainen. Tarveharkinnassa otetaan opintotukea vähentävänä huomioon opiskelijan omien tulojen lisäksi:

- huoltajakorotus

Opiskelijan huolettavina olevista alle 18-vuotiaista lapsista, enintään kuitenkin kolmesta. Kysymykseen tulevat opiskelijan omat ja ottolapset sekä avio- tai avopuolison lapset. Edellyttää samassa taloudessa asumista. Elatusvelvollisuus tai aviopuolisoiden yhteishuoltoisuus lapsesta ei ole sinänsä riittävä peruste huoltajakorotukseen.
- asumislisä

Oikeus vain sellaisella yleisen opintotuen piiriin kuuluvalla opiskelijalla, joka on perheetön ja asuu yksin tai jolla on perhe tai avopuoliso, mutta hän joutuu opiskelun vuoksi asumaan toisella paikkakunnalla kuin perheensä tai avopuolionsa tai hän opiskelee ulkomailla.

Täysimääräistä asumislisää vähentävät opiskelijan ja hänen avio- tai avopuolionsa sekä vanhempiensa tulot vastaavasti kuin opintorahan määrää.
- B. Korkeakouluopiskelijoiden opintotuki
 - valtion takaus
 - opintoraha
 - asumislisä (ei huoltajakorotusta)

Oikeus Suomessa asuvalla korkeakouluopiskelijalla, myös ulkomailla opiskelun ajalta.

Vaikuttaa opintorahan täyteen määrään seuraavasti:

 - alle 20-vuotiaan vanhempien luona asuvan täysi opintoraha on 350 mk/kk ja alle 20-vuotiaan ei vanhempiensa luona asuvan 750 mk/kk
 - avioliitossa olevan elatusvelvollisen tai 20 vuotta täyttäneen ei vanhempiensa luona asuvan opintorahan täysimäärä on 1 570 mk/kk.

Ensin mainittuun ryhmään kuuluvan opintoraha voidaan kaksinkertaistaa, jos opiskelijan vanhempien

- opiskelijan avio- tai avopuolison tulot.
- mikäli opiskelija ei ole avio- tai avioliitossa otetaan huomioon myös
- alle 24-vuotiaan opiskelijan vanhempien tai ottovanhempien tulot, jos opiskelija asuu heidän kanssaan
- alle 18-vuotiaan opiskelijan vanhempien tai ottovanhempien tulot, jos opiskelija on heidän huollettavanaan, vaikka hän ei asuisi heidän luonaan
- alle 20-vuotiaan itsenäisesti asuvan opiskelijan vanhempien tulot otetaan huomioon opintotuen perusosassa.

- asumislisä
- Oikeus vain sellaisella korkeakouluopiskelijalla joka on perheetön ja asuu yksin tai on perheellinen tai avoliitossa, mutta joutuu opiskelun vuoksi asumaan toisella paikkakunnalla kuin perheensä tai avopuolionsa.
- mahdollisuudet tukea opiskelijaa taloudellisesti ovat vähäiset.
- Ainoastaan opiskelijan omat tulot voivat pienentää opintorahan, valtion takauksen ja asumislisän täyttämää.
- Asumislisän täyttämää voivat pienentää vain opiskelijan omat tulot.

Asumistuki

A. Yleinen

Ruokakunta:

- yksi tai useampi samassa asunnossa pysyvästi asuva henkilö kuuluu iästä riippumatta eräin poikkeuksin samaan ruokakuntaan
- samassa asunnossa asuvat avio- tai avopuolisot, suoraan etenevässä tai takenevässä polvessa olevat sukulaiset ja alaikäiset sisarukset kuuluvat aina samaan ruokakuntaan
- otto- ja kasvattilapset rinnastetaan edellä muihin sukulaisiin

Asumistuki on tarveharkintainen etuus. Tuen tarve arvioidaan ruokakunnan jäsenten yhteenlaskettujen tulojen ja varallisuuden sekä asumismenojen perusteella.

B. Eläkkeensaajien

Oikeus kansaneläkkeen, rintamasotilaseläkkeen ja perhe-eläkelain mukaista leskeneläkettä saavalla.

Eläkkeensaajien asumistuki on tarveharkintainen. Tuen määrään vaikuttaa saajan omat ja yhteisessä taloudessa asuvan avio- tai avopuolison tulot ja varallisuus. Samassa taloudessa asuville avio- tai avopuolisolle määrätään yhteinen asumistuki, joka maksetaan puoliiksi kummallekin.

Asumistuen määrään vaikuttavia hyväksyttäviä asumiskustannuksia korotetaan 20 prosentilla, jos tuen saajan luona asuu 1-2 KEL:n lapsikorotukseen oikeutettua lasta ja 40 prosentilla, jos tällaisia lapsia on 3 tai useampi.

Sairausvakuutus

Päivärahaetuudet	Etuuksiin on oikeus Suomessa asuvalla 16–64-vuotiaalla vakuutetulla.	Päivärahan suuruus määräytyy saajan ansiotulojen perusteella, kuitenkin siten, että alin päiväraha on tuloista riippumaton.
Lapsikorotus	Alle 16-vuotiaat etuudensaajan huollettavana olevat omat avio- tai avopuolison lapset, otto- ja kasvattilapset. Edellyttää <u>samassa taloudessa asumista</u> , esim. peikka elatusvelvollisuus ei riitä.	Kahdesta lapsesta maksettava lapsikorotus on lähes kaksinkertainen yhdestä lapsesta maksettavaan määrään verrattuna. Lapsikorotuksen yhteismäärä <u>ei nouse, jos lapsia on enemmän kuin kaksi</u> . Lapsikorotukseen on oikeus ainoastaan puolisoista suurituloisemalla.
- sairauspäiväraha	Sairastuneella vakuutetulla.	
- äitiyspäiväraha	Syntyvän/vastasyntyneen lapsen biologisella äidillä.	
- erityisäitiysraha	Syntyvän lapsen biologisella äidillä.	
- isyysraha	Miehellä, kun on kysymys omasta tai ottolapsesta tai avio- tai avopuolison lapsesta. Lisäksi <u>miehen on asuttava samassa taloudessa</u> lapsen äidin ja lapsen kanssa <u>osallistuen</u> lapsen hoitoon.	
- vanhempainraha	Äitiysrahakauden jälkeen miehellä ja naisella samoin edellytyksin kuin miehellä isyysrahaan; molemmat eivät voi kuitenkaan saada vanhempainrahaa samanaikaisesti.	Vanhempainrahakausi pitenee, jos samalla kertaa syntyy enemmän kuin yksi lapsi.
- erityishoitoraha	Vakuutetulla omasta ja avio- tai avopuolison lapsesta, ottolapsesta tai muusta lapsesta, jota <u>vanhemman tavoin tosiasiallisesti hoitaa</u> . Edellyttää lapsen ja etuudensaajan samassa taloudessa asumista. - alle 7-vuotias sairas lapsi - alle 15-vuotias vaikeasti sairas lapsi.	

Lapsen hoitotuki

Suomessa asuvat - alle 16-vuotiaat vammaiset tai pitkäaikaisesti sairaat lapset.	Lapsen hoitotuki on yksilöllinen, lapsen sairauden perusteella myönnettävä veroton etuus. Sen <u>suuruuteen eivät vaikuta lapsen eikä vanhempien tulot</u> . Hoidon ja huolenpidon tarpeen ja kustannusten perusteella tuki on jaettu 3-
Nostamiseen oikeutettuja:	

- lapsen vanhemmat. Kun molemmat lapset ovat lapsen holhoojina, hoitotuki maksetaan hakemuksen allekirjoittaneelle niin kauan kuin hän tosiasiallisesti myös huoltaa lasta.
 - jos lapsi ei ole vanhempiensa huollettavana, henkilö, jonka huollossa lapsi tosiasiallisesti on.
 - voidaan maksaa tuen nostamiseen oikeutetun sijasta sosiaalilautakunnalle tai sltk:n hyväksymälle henkilölle, jos tuen maksamista ei sen nostamiseen oikeutetulle voida pitää tarkoituksenmukaisena.
- portaiseksi: hoitotuki, korotettu hoitotuki ja erityishoitotuki.

Kansaneläke-etuudet

Kansaneläke	Oikeus Suomessa asuvalla 16-vuotta täyttäneellä henkilöllä.	Pohjaosa on eläkkeensaajan ja hänen perheenjäsentensä tuloista ja varallisuudesta riippumaton kaikille samansuuruinen.
- pohjaosa		
- lisäosa	Yhteisessä taloudessa asuva avio- tai avopuoliso.	Täysimääräistä lisäosaa vähentävät vain eläkkeensaajan omat muut eläketulot kuin kansaneläke.
		Lisäosa määräytyy kuitenkin erillään yksinäisen henkilön ja <u>yhteisessä taloudessa</u> avio- tai avopuolionsa kanssa asuvan eläkkeensaajan kohdalla. Avio- ja avopuolisoiden lisäosa on kummallekin puolisolle 85 % yksinäisen eläkkeensaajan lisäosasta. Puolisolle tulevaa lisäosaa pienentävät hänen omat muut eläketulonsa kuin kansaneläke.
- lapsikorotus	Alle 16-vuotiaasta eläkkeensaajan	Lapsikorotus on <u>perheen tuloista ja varallisuudesta riippumaton.</u> Se maksetaan samansuuruuisena jokaisesta lapsikorotukseen oikeuttavasta lapsesta. Jos lapsen molemmat vanhemmat saavat kansaneläkettä, on heillä kummallakin erikseen oikeus lapsikorotukseen.
	- omista ja ottolapsista sekä avio- tai avopuolison lapsista, joiden <u>toimeentulosta saaja tosiasiallisesti huolehtii, vaikka lapsi ei asuisikaan samassa</u> taloudessa eläkkeensaajan kanssa	
	- <u>kasvattilapsesta</u> ja kasvattilapseen rinnastettavasta lapsesta, jonka toimeentulosta eläkkeensaaja huolehtii ja <u>joka asuu samassa taloudessa</u> saajan kanssa.	

- puolisolisä	Puolisolisää maksetaan eläkkeensaajan <u>avio- tai avopuolisolisosta</u> , joka ei saa kansaneläkettä, rintamasotilaseläkettä eikä perhe-eläkelain leskeneläkettä. Lisäksi edellytetään, ettei avio- tai avopuoliso voi lastenhoidon tai muun terveydentilastaan riippumattoman pakottavan syyn vuoksi hankkia tuloa työtä tekemällä.	Puolisolisä on jokaiselle siihen oikeutetulle samansuuruinen.
Hautausavustus	Maksetaan Suomessa asuvan (myös alle 16-vuotiaan) kuoleman johdosta hänen leskelleen (= avio- tai avopuoliso), jos <u>avio- tai avopuolisot asuivat yhdessä</u> kuoleman sattuessa. Muussa tapauksessa hautausavustus maksetaan edunjättäjän kuolinpesälle.	
Rintamasotilaseläke	44–64-vuotias Suomen kansalainen, joka ei saa kansaneläkettä eikä leskeneläkkeen jatkoeläkettä.	Tulosidonnainen. Voidaan myöntää vain, jos vuositulot eivät ylitä pienimpäänrintamasotilaseläkkeeseen oikeuttavaa tulo rajaa. Vuosituloissa otetaan huomioon etuuteen oikeutetun ja hänen <u>avio- tai avopuolisonsa</u> tulot. Täysimääräinen eläke määräytyy etuuteen oikeutetun perhemuodon ja asuinkunnan mukaan samalla tavalla kuin kansaneläkkeen lisäosan täysi määrä.
Lapsikorotus	<ul style="list-style-type: none"> - alle 16-vuotiasta edunsaajan omista ja <u>samassa taloudessa asuvan</u> avio- tai avopuolison lapsista - au-lapsesta, josta etuudensaaja on tuomion tai vahvistetun sopimuksen mukaan <u>elatusvelvollinen</u> - kasvattilapsesta, jonka <u>toimeentulosta</u> etuudensaaja tai hänen samassa taloudessa asuva avio- tai avopuoliso <u>huolehtii</u>. <p>Edellä mainittujen lasten ei tarvitse asua etuudensaajan ja hänen avio- tai avopuolionsa kanssa samassa taloudessa.</p>	

Rintamalisä	Suomen kansalaisella, jolla on oikeus kansaneläkkeeseen.	Saman suuruinen kaikille etuuteen oikeutetuille.
Ylimääräinen rintamalisä	Suomen kansalaisella ja Suomessa asuvalla ulkomaalaisella, joilla on oikeus kansaneläkkeen lisäosaan ja rintamalisään.	Suuruuteen vaikuttaa perhesuhteet ja asuinkunnan kalleusryhmä samalla tavalla kuin kansaneläkkeen lisäosassa.
Rintamaveteraanien varhaiseläke	Ennen yleistä eläkeikää työkyvyn alentumisen vuoksi työelämästä poissiirtyvällä rintamaveteraanilla	Eläke määräytyy työeläkkeen tavoin ja on työeläkkeen suuruinen.
Työeläke	Vakuutetulla työntekijällä.	<u>Yksilöllinen</u> . Työssäolovuodet ja eläkkeen perusteena olevat työntekijän ansiotulot määräävät eläkkeen suuruuden.
Lapsikorotus	<u>Ennen vuotta 1939 syntyneellä vakuutetulla alle 18-vuotiaasta lapsesta, jolla eläkkeensaajan jälkeen olisi oikeus lapseneläkkeeseen.</u>	Lapsikorotuksen suuruus määräytyy eläkkeensaajan syntymävuoden mukaan siten, että vuonna 1928 syntyneellä lapsikorotus korottaa eläkettä 11 % ja tämän jälkeen syntyneillä korotus pienenee prosentilla/vuosi ollen vuonna 1939 nolla. Lapsikorotus maksetaan kaksinkertaisena, jos lapsia on kaksi tai useampia.
Tapaturmaeläke - ei lapsikorotusta	Vakuutetulla työntekijällä.	<u>Yksilöllinen</u> . Tapaturmaeläkkeen suuruus määräytyy työkyvyttömyysasteen ja ennen tapaturmaa olleiden vuosityöansioiden mukaan.
Perhe-eläke		
A. Yleinen perhe-eläke (edunjättäjä on kuollut 1.7.1990 tai sen jälkeen)	<u>Etuudenjättäjän alle 65-vuotias leski (aviopuoliso) ja alle 18-vuotiaat lapset. Myös 18-20-vuotiaat opiskelevat lapset.</u> Leskellä ei kuitenkaan oikeutta leskeneläkkeeseen, jos hän saa kansaneläkettä tai rintamasotilaseläkettä. Tästä on poikkeuksena alkueläke, jota voidaan maksaa leskelle siltä osin, kuin se ylittää lesken saaman kansaneläkkeen tai rintamasotilaseläkkeen.	

Leskeneläke
a) alkueläke

6 kuukautta leskeneläkeoikeuden syntymisestä.

Alkueläkkeeseen on oikeus: etuudenjättäjän alle 65-vuotiaalla leskellä, jolla

1) on tai on ollut yhteinen lapsi etuudenjättäjän kanssa ja avioliitto on solmittu ennen kuin etuudenjättäjä oli täyttänyt 65 vuotta tai

2) leski oli edunjäätäjän kuollessa täyttänyt 50 vuotta ja avioliitto oli solmittu, kun leski oli alle 50-vuotias ja etuudenjättäjä alle 65-vuotias ja avioliitto oli kestänyt vähintään 5 vuotta

- ennen 1.7.1950 syntyneellä leskellä saamisen edellytyksenä on edellä sanotun 50 vuoden iän sijasta vähintään 40 vuoden ikä

- jos avioliitto on solmittu ennen 1.7.1990 sen on pitänyt kestää edellä sanotun 5 vuoden sijasta vähintään 3 vuotta

- oikeutta leskeneläkkeeseen ei ole ensimmäisen kohdan perusteella, jos yhteinen lapsi on annettu ottolapseksi ennen edunjäätäjän kuolemaa tai leski on ottanut etuudenjättäjän lapsen ottolapsekseen etuudenjättäjän kuoltua.

- pohjaosa

Pohjaosa on tuloista riippumaton vakiomääräinen eläkkeen osa. Sen suuruuteen vaikuttaa kuitenkin etuudensaajan perhesuhteet siten, että pohjaosa on pienempi, jos leski menee uudelleen naimisiin. Avioliitolla ei ole vaikutusta.

- lisäosa

Lisäosaan vaikuttavat lesken vuositulojen lisäksi lesken asuinkunnan kuntaryhmä ja perhesuhteet kuten kansaneläkkeen lisäosassa. Lisäosassa otetaan siten huomioon lesken kanssa asuva avio- ja avopuoliso, vaikka leskeneläkkeeseen on oikeus vain aviopuolison kuoleman jälkeen.

- asumistuki

Määräytyy eläkkeensaajien asu-

b) jatkoeläke

- pohjaosa

Etuudenjättäjän alle 65-vuotiaalla leskellä, jolla huollettavanaan alle 18-vuotias lesken ja etuudenjättäjän yhteinen lapsi tai jonka kanssa samassa taloudessa asuu alle 18-vuotias lesken tai etuudenjättäjän lapsi, joka on asunut samassa taloudessa jo etuudenjättäjän kuollessa.

- lisäosa

Etuudensaajien piiri on sama kuin edellä lesken alkueläkkeen kohdalla on todettu. Leskellä ei ole kuitenkaan oikeutta jatkoeläkkeen lisäosaan, jos hän saa kansaneläkelain mukaista varhennettua vanhuus-, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkettä.

Kuten edellä alkueläkkeen kohdalla on todettu.

- asumistuki

Ks. edellä

Ks. edellä

- lesken koulutustuki

Leskeneläkkeen saajalle.

Voidaan korvata myös koulutusaikeisesta lasten hoidosta leskelle aiheutuvat kustannukset.

Lapseneläke

- perusmäärä

Alle 18-vuotiaalla lapsella ja lisäksi 18–20-vuotiaalla päätoimisella opiskelijalla. Lisäksi edellytetään, että lapsi on edunjäätäjän lapsi, joita ovat myös ottolapsi, tunnustettu tai muuten tunnustetun lapsen asemassa oleva au-lapsi ja au-lapsi, josta edunjäätävä oli oikeuden päätöksen tai vahvistetun sopimuksen mukaan elatusvelvollinen

Vakiomääräinen.

- täydennysmäärä vain alle 18-vuotiaille

- myös muulla kuin edunjäätäjän lapsella on oikeus lapseneläkkeeseen, jos lapsi asui edunjäätäjän kuollessa edunjäätäjän kanssa samassa taloudessa ja edunjäätävä tosiasiallisesti vastasi lapsen elatuksesta. Tässä voi tulla kysymykseen edunjäätäjän avio- tai avopuolison lapsin, edunjäätäjän kasvattilapsi, edunjäätäjän perheeseen sijoitettu lapsi ja muu kasvattilapseen rinnastettava lapsi.

Täydennysmäärän suuruuteen vaikuttavat lapsen saamat muut eläketulot

Edunjättäjän lapsella, joka on annettu ottolapseksi ei ole oikeutta lapseneläkkeeseen.

Lapseneläkkeeseen on oikeus samanaikaisesti enintään kahden edunjättäjän jälkeen (täysorpo).

B. TEL:n perhe-eläke

(edunjättäjä on kuollut 1.7.1990 tai sen jälkeen)

Edunjättäjän leski (aviopuoliso, eräissä tapauksissa myös entinen puoliso) ja alle 18-vuotiaat lapset.

Leskeneläke

Edunjättäjän leskellä (ei taikakarajaa) ja entisellä puolisoilla, jolle edunjättäjä oli kuollessaan tuomioistuimen päätöksen tai sosiaalilautakunnan vahvistaman sopimuksen nojalla velvollinen maksamaan määräajoin elatusapua. Leskeneläkkeen saamisen ehdotomana edellytyksenä on, että avioliitto edunjättäjän kanssa on solmittu ennen edunjättäjän 65-vuotispäivää. Lisäksi edellytetään, että

- leskellä tai entisellä puolisoilla on tai on ollut yhteinen lapsi edunjättäjän kanssa tai, jos yhteistä lasta ei ole, että
- leski tai entinen puoliso oli edunjättäjän kuollessa 50 vuotta täyttänyt tai oli saanut KEL:n työkyvyttömyyseläkettä vähintään kolme vuotta ja kummassakin tapauksessa avioliitto edunjättäjän kanssa oli solmittu ennen kuin leski tai entinen puoliso oli täyttänyt 50 vuotta ja avioliitto oli kestänyt vähintään viisi vuotta.
- lesken eläkeoikeutta ei kuitenkaan ole ensimmäisen kohdan perusteella, jos yhteinen lapsi on annettu ottolapseksi ennen edunjättäjän kuolemaa tai jos leski tai entinen puoliso on ottanut edunjättäjän lapsen ottolapsekseen edunjättäjän kuoleman jälkeen.
- ennen 1.7.1950 syntyneellä leskellä saamisen edellytyksenä on edellä sanotun 50

Leskeneläke määräytyy edunjättäjän työeläkkeen perusteella. Leskeneläkkeen suuruuteen vaikuttavat lapseneläkkeeseen oikeutetut lapset siten, että lasten lukumäärä pienentää leskeneläkkeen määrää 4 lapseen saakka. Myös entisen puolison oikeus leskeneläkkeeseen pienentää leskeneläkkeen määrää ja päinvastoin. Lisäksi leskeneläkkeeseen vaikuttavat lesken omat ansiotuloihin perustuvat eläkkeet siten, että ne yhteensovitetaan leskeneläkkeen kanssa. Eläkesovitusta ei kuitenkaan tehdä, jos leskellä on huollettavanaan alle 18-vuotias lapsi, joka edunjättäjän kuollessa asui edunjättäjän ja lesken kanssa samassa taloudessa ja jolla on oikeus lapseneläkkeeseen edunjättäjän jälkeen.

- vuoden iän sijasta vähintään 40 vuoden ikä
- jos avioliitto on solmittu ennen 1.7.1990, sen on pitänyt kestää edellä sanotun 5 vuoden sijasta vähintään 3 vuotta.

Lapseneläke

- Alle 18-vuotiaalla
- edunjättäjän lapsella, joita ovat myös edunjättäjän ottolapsi ja au-lapsi, jolla on tunnustetun lapsen asema tai josta edunjättäjä oli oikeudenpäättöksen tai vahvistetun sopimuksen mukaan elatusvelvollinen
 - edunjättäjän lesken lapsella, joka asui edunjättäjän kuollessa edunjättäjän ja lesken kanssa samassa taloudessa.

Lapseneläke määräytyy edunjättäjän työeläkkeen perusteella. Lapseneläkkeen määrässä otetaan huomioon muut lapseneläkkeeseen oikeutetut siten, että lapseneläkkeiden yhteismäärä jaetaan yhtä suuriin osiin edunsaajina olevien lasten kesken. Mitä useampi edunsaaja, sitä pienempi lapseneläke on.

Edunjättäjän lapsella, joka on annettu ottolapseksi, ei ole oikeutta lapseneläkkeeseen.

Lapseneläkkeeseen on oikeus samanaikaisesti enintään kahden edunjättäjän jälkeen (täysorpo).

C. TVL:n perhe-eläke

Edunjättäjän leski (aviopuoliso), avopuoliso eräissä tapauksissa, ja alle 18-vuotias lapsi. Myös 18-24-vuotiaat päätoimisesti opiskelevat tai vian tai vamman vuoksi itsensä elättämään kykenemättömät lapset.

Määräytyy edunjättäjän TVL:n mukaisten vuosiansioiden perusteella.

Leskeneläke

Edunjättäjän leskellä. Avopuolisolla on kuitenkin oikeus leskeneläkkeeseen lesken sijasta, jos aviopuolisot asuivat erillään edunjättäjän kuollessa ja edunjättäjä asui tuolloin avoliitossa ja hänellä on tai on ollut yhteinen lapsi avopuolionsa kanssa tai yhteinen lapsi syntyy edunjättäjän kuoleman jälkeen taikka edunjättäjällä ja avopuolisolla on vahvistettu sopimus keskinäisestä elatuksesta. Jotta avopuoliso syrjäyttäisi lesken eläkeoikeuden edellytetään lisäksi, että edunjättäjän kuollessa oli vireillä

Leskeneläkkeen suuruus riippuu lapseneläkkeeseen oikeutettujen lasten määrästä. Leskeneläke on 40 % edunjättäjän vuosityöansiota, ellei lapseneläkkeeseen oikeutettuja ole, ja 35 %, jos lapseneläkkeeseen oikeutettuja on yksi. Jos lapseneläkkeeseen oikeutettuja on 4 tai useampi, prosenttiluku on 15. Leskeneläkkeen määrään vaikuttavat myös lesken omat työ- ja eläketulot TVL:n tulosoituksen mukaisesti.

hakemus edunjättäjän avioliiton purkamisesta.

- Mikäli edunjättäjä ei ollut kuollessaan avioliitossa, edunjättäjän avopuolisolla on oikeus leskeneläkkeeseen edellä sanotuilla perusteilla lukuunottamatta avioliiton purkuhakemusta.
- TVL:n 23 c §:ssä on edellä kuvatusta leskeneläkeoikeudesta poikkeavat säännökset
- Oikeus leskeneläkkeeseen päättyy, kun siihen oikeutettu solmii avioliiton tai elä avoliitossa täyttäen leskeneläkeoikeuden saamisedellytykset avopuolisoonsa nähden, jos avopuoliso olisi kuollut. Tällöin leskeneläkettä kuitenkin maksetaan kertasuorituksen määrää, joka vastaa kolmen vuoden leskeneläkkeen määrää.

Lapseneläke

Alle 18-vuotiaalla lapsella ja lisäksi 18-24-vuotiaalla päätoimisella opiskelijalla, ammatikoululaisella tai vain tai vammaan vuoksi itsensä elättämään kykenemättömällä, joka on

- edunjättäjän lapsi, jolla tarkoitetaan myös edunjättäjän ottolasta ja au-lasta, josta edunjättäjä oli vahvistetun sopimuksen tai tuomioistuinten päätöksen mukaan elatusvelvollinen
- edunjättäjän aviopuolison tai avopuolison lapsi, jonka elatuksesta edunjättäjä tosiasiallisesti huolehtii. Edellytetään, että lapsi asui edunjättäjän kanssa samassa taloudessa. Lisäksi edellytetään että ko. avio- tai avopuolisolla on itsellään oikeus leskeneläkkeeseen.

Edunjättäjän lapsella, joka on annettu ottolapseksi muulle kuin edunjättäjän jälkeen leskeneläkettä saaneelle tai tämän puolisolle, ei ole oikeutta lapseneläkkeeseen.

Oikeus lapseneläkkeeseen päättyy, kun lapseneläkkeen

Lapseneläkkeen suuruuteen vaikuttavat lapseneläkkeeseen oikeutettujen lukumäärä. Lapseneläke on 25 % edunjättäjän vuosityöansiota, jos lapsia on 1 ja 55 %, jos lapsia on 4 tai useampia. Lapseneläkkeiden yhteismäärä jaetaan tasan lapseneläkkeeseen oikeutettujen kesken. Täysorvon lapseneläke on edellä mainittua suurempi.

saamisedellytykset eivät enää täyty.

D. SotilastapaturmaL:n perhe-eläke

(sotilastapaturma tai palvelusairaus on ilmennyt aikaisintaan 1.1.1991)

Edunjättäjän leski, avopuoliso ja lapset samoin edellytyksin kun tapaturmavakuutuksessa.

Perhe-eläkkeen suuruus ja edunsaajien osuudet määräytyvät samoin kuin tapaturmavakuutuksessa.

Leskeneläke

Ks. edellä TVL:n leskeneläke.

Ks. edellä TVL:n leskeneläke.

Lapseneläke

Ks. edellä TVL:n lapseneläke.

Ks. edellä TVL:n lapseneläke.

E. Sotilasvamman huoltoeläke

(sotilastapaturma tai on sairastuminen tapahtunut ennen 1.1.1991)

Edunjättäjän leski, alle 17-vuotias lapsi, vanhemmat ja eräissä tapauksissa myös muut omaiset.

Lesken huoltoeläke

Edunjättäjän leskellä, ei kuitenkaan, jos avioliitto on solmittu ruumiinvamman tai sairauden ilmaantumisen jälkeen ja avioliitto on kestänyt alle 3 vuotta tai avioliitosta ei ole syntynyt lasta. Jos leski on edunjättäjän aviomies edellytyksenä on lisäksi, että hän on ollut edunjättäjän elätettävänä.

Huoltoeläkkeen määrään vaikuttavat etuudensaajan suhde edunjättäjään ja asuinkunnan kalteusluokka. Lesken täysimääräinen huoltoeläke vuonna 1993 on I kuntaryhmässä 2 751 mk/kk. Lasten ja vanhempien huoltoeläke on samansuuruinen, lähes puolta pienempi kuin lesken eläke. Muun omaisen huoltoeläke on 1/4 leskeneläkkeestä.

Lesken eläkeoikeus päättyy uuden avioliiton takia, mutta hänelle suoritetaan tällöin kolmelta vuodelta huoltoeläkkeen kertakorvaus.

Lapsen huoltoeläke

Edunjättäjän lapsi, jona pidetään myös sellaista au-lasta, josta edunjättäjä oli oikeuden päätöksen tai vahvistetun sopimuksen mukaan elatusvelvollinen, ja ottolasta. Ottolapsella ei ole kuitenkaan oikeutta eläkkeeseen, jos ottolapsisuhde on alkanut edunjättäjän ruumiinvamman tai sairauden syntymisen jälkeen eikä ottolapsisuhde ole kestänyt vähintään 3 vuotta.

Aviopuolison lapsi, jos lapsi on ollut ennen edunjättäjän kuolemaa hänen elätettävänä vähintään 3 vuotta.

Vanhempien huoltoeläke

Edunjättäjän vanhemmat, jos he ovat vailla

- kohtuullista elatusta ja heidän omaisistaan vain edunjättäjä olisi kyennyt heidän elatuksesta huolehtimaan tai
- edunjättäjä oli vanhempien ainoa poika tai
- jos vanhemmilla on ainakin kaksi lasta, jotka olisivat oikeutettuja sotilasvammalain mukaiseen korvaukseen.

Muun omaisen huoltoeläke

Edunjättäjän muut kuin edellä mainitut omaiset, jotka ovat olleet huomattavasti riippuvaisia edunjättäjän elatuksesta.

Ko. omaisia ovat:

- edunjättäjän 17-vuotta täytäneet lapset
- lapsenlapset
- sisarukset
- isovanhemmat

F LiikennevakuutusL:n perhe-eläke (vahinko on sattunut 1.1.1982 tai sen jälkeen)

Edunjättäjän leski, alle 18-vuotias lapsi, myös 18-20-vuotias opiskelija, eräissä tapauksissa avopuoliso, muu henkilö, josta edunjättäjä oli ollut vahvistetun sopimuksen tai tuomion nojalla elatusvelvollinen.

Perhe-eläke määräytyy edunjättäjän tulojen perusteella. Myös lesken tulot vaikuttavat. Perhe-eläkkeen suuruus riippuu lisäksi edunsaajien määrästä.

Työttömyyspäiväraha

- 31.12.1993 saakka

Suomessa asuvalla 17-64-vuotiaalla työttömällä työnhakijalla.

A Peruspäiväraha

Työttömällä, jolla ei ole oikeutusta ansioon suhteutettuun työttömyyspäivärahaan.

Peruspäivärahan maksamiselle ei ole enimmäismääräaikaa.

Tarveharkintainen. Työttömän omat ja avio- tai avopuolison tulot otetaan huomioon siten, että vahvistetun tulorajan ylittävät tulot vähentävät peruspäivärahan ja siihen mahdollisesti maksettavan lapsikorotuksen määrää. Perheettömällä tuloraja on 3 700 mk/kk ja huoltovelvollisella 5 540 mk/kk. Tulorajaa korotetaan jokaisesta alle 18-vuotiaasta huollettavasta lapsesta 630 mk/kk.

Huoltovelvollisena pidetään alle 18-vuotiaan lapsen vanhempia tai

		<u>henkilöä, jolle lapsen huolto on uskottu sekä henkilöä, joka on avio- tai avoliitossa.</u> Asumuseron tai muuten välien rikkoutumisen vuoksi erillään asuviin aviopuolisoihin ei sovelleta TTL:n puolisoa koskevia säännöksiä.
B. Ansioon suhteutettu päiväraha	Työttömällä, joka on ollut työttömyyskassan jäsenenä vähintään 6 kk ja täyttänyt jäsenenä ollessaan 26 viikon työssäoloehdon eikä 500 päivärahpäivän enimmäisaika ole täytynyt.	<u>Yksilöllinen.</u> Suuruus määräytyy vakuutetun työttömyyttä edeltäneiden ansiotulojen perusteella.
Lapsikorotus	Maksetaan alle 18-vuotiaasta työttömyyspäivärahan saajan <u>huollettavana olevasta</u> lapsesta: - <u>samassa taloudessa asuva</u> oma, otto- ja kasvattilapsi - samassa taloudessa asuva avio- ja avopuolison lapsi - lapsi, josta saaja on <u>elatusvelvollinen</u> . (Sijaisvanhemmilla ei ole oikeutta lapsikorotukseen)	Lapsikorotus on yhdestä lapsesta 24 mk/pv, kahdesta yhteensä 34 mk/pv ja kolmesta yhteensä 44 mk/pv 5 päivänä viikossa. <u>Lapsikorotus on peruspäivärahan saajilla tarveharkintainen.</u>
Työttömyyspäiväraha - 1.1.1994 alkaen	Suomessa asuvalla 17-64-vuotiaalla työttömällä työnhakijalla, joka täyttänyt 26 viikon työssäoloehdon Suomen työttömyyspäivärahan oikeutettu ETA-kansalainen, voi hakea 3 kk:n ajan töitä toisessa ETA-maassa saaden Suomesta työttömyyspäivärahan.	
A Peruspäiväraha	Työttömällä, joka täyttää työssäoloehdon eikä 500 päivärahpäivän enimmäisaika ole täytynyt.	<u>Peruspäivärahan tarveharkinta poistuu 1.1.94 alkaen</u> asteittain siten, ettei tarveharkintaa sovelleta, kun henkilö 1.1.94 jälkeen täyttää 26 viikon työssäoloehdon. <u>Kaikille samansuuruinen.</u> Tosin eräät päivärahan saajan saamat muut sosiaalietuudet voivat pienentää päivärahan määrää tai jopa estää sen saannin kokonaan (näin on ollut myös ennen 1.1.94)
B Ansioon suhteutettu päiväraha	Ei muutoksia. Ks. edellä.	Ei muutoksia. Ks. edellä.

Lapsikorotus	Ei muutoksia. Ks. edellä.	Ei muutoksia. Ks. edellä.
Työmarkkinatuki - voimaan 1.1.94	Suomessa asuvalle 17-64-vuotiaalle työttömälle työnhakijalle, joka ei täytä työttömyyspäivärahan työssäoloehto- tai joka on saanut työttömyyspäivärahaa 500 päivän enimmäisajan.	<u>Tarveharkintainen.</u> Noudatetaan samoja periaatteita kuin nykyisin peruspäivärahan tarveharkinnassa. Ks. edellä. Täysimääräinen työmarkkinatuki on samansuuruinen kuin peruspäiväraha eli 116 mk/pv 5 päivänä viikossa.
Osittainen työmarkkinatuki	Työmarkkinatuen piiriin kuuluvalle työttömälle, joka tulee ensimmäistä kertaa työmarkkinoille ja asuu vanhempiensa luona.	Osittainen työmarkkinatuki on 60 % työmarkkinatuen normaalista määrästä.
Lapsikorotus	Kuten työttömyyspäivärahassa.	Kuten työttömyyspäivärahassa.

Lasten kotihoidon tuki

- perusosa	Suomessa asuvat <u>lapset, joita ei hoideta kunnallisessa päivä- hoidossa tai laitoksessa.</u> - alle 4-vuotiaat lapset (poikkeuslaki vuosille 1993-1995: alle 3-vuotiaat)	<u>Perusosaa maksetaan ainoastaan yhdestä lapsesta.</u> Perusosan maksaminen lakkaa, jos perhe alkaa uudestaan saada äitiys-, isyys- tai vanhempainrahaa. Perheen <u>muut tulot eivät vaikuta perusosaan.</u> Perusosa on TEL-indeksiin sidottu ollen 1.1.1993 alkaen 1 951 mk/kk.
- sisaruskorotus	- alle 7 vuotiaista lapsista, jos perheessä on lisäksi perusosaan oikeutettu lapsi	Sisaruskorotus on <u>20 % perusosan määrästä.</u> Se maksetaan <u>jokaisesta sisaruskorotukseen oikeutetusta lapsesta.</u> Kotihoidontukil:ssa ei ole selvää määrystä siitä, kenen lapset tulevat huomioon otettaviksi perusosaa ja sisaruskorotusta määrättäessä.
- lisäosa	- perusosaan oikeutetusta lapsesta, jota hoidetaan hänen <u>omassa kodissaan</u> ja hoitajana on lapsen vanhempi tai muu <u>huoltaja.</u> Nostamiseen oikeutettuja ovat: - toinen lapsen vanhemmista tai muu oikeudellinen huoltaja heidän valintansa mukaan. - viime kädessä se, <u>joka pääasiassa huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta.</u>	Tarveharkintainen. Täysimääräinen lisäosa on 80 % perusosan määrästä. Se myönnetään, jos perheen tulot ovat enintään 4 535 mk/kk. Koska laissa ei ole määritelty perhettä, on epäselvää, kenen tulot pitäisi ottaa huomioon. <u>Käytännössä on myös avopuolison tulot otettu huomioon.</u>

Perhehoito	Suomessa asuvalle henkilölle, jonka hoitoa, kasvatusta tai	Perhehoidossa voidaan hoitaa samanaikaisesti enintään neljää
-------------------	--	--

muuta huolenpitoa ei voida järjestää hänen omassa kodissaan tai muita sosiaali- tai terveydenhuollon palveluita käyttäen ja jonka ei katsota olevan laitoshoidon tarpeessa.

henkilöä. Hoidettavien enimmäismäärä voi olla seitsemän, kun vähintään kaksi henkilöä vastaa hoidosta ja ainakin toisella on ao. koulutus ja riittävä työkokemus alalta. Enimmäismäärästä voidaan poiketa sisarusten ja saman perheen jäsenten kohdalla. Lähtökohdiana on biologinen perheenjäsenyys, mutta myös samassa kodissa kasvaneet henkilöt voidaan ottaa huomioon.

Omaishoito

Vanhukselle, vammaiselle tai sairaalle henkilölle hänen kotonaan tapahtuvaan hoitoon. Erityisestä syystä hoito voidaan järjestää myös hoitajan kotona.

Omaishoitosopimus voidaan solmia muunkin henkilön kuin hoidettavan omaisten tai läheisen kanssa.

Äitiysavustus

- 760 mk/lapsi
- äitiyspakkauksena tai raha-avustuksena

Suomessa pysyvästi asuvalla

- vastasyntyneen lapsen äidillä tai odottavalla äidillä, jonka raskaus on kestänyt vähintään 180 päivää (1.1.94 alkaen 154 päivää)
- alle yksivuotiaan lapsen lapseksiottajalla tai ottovanhemmalla (voi olla myös mies)

Jos äitiysavustukseen oikeutettu nainen kuolee ennen avustuksen suorittamista, avustus suoritetaan vastasyntyneen hoitoon käytettäväksi.

Elatustuki

- avio- tai avoliitossa elävän lapselle maksettava elatustuki on 493 mk/kk ja yksinhuoltajan lapsen elatustuki on 606 mk/kk vuosi 1993-1994

Suomessa asuvalla alle 18-vuotiaalla lapsella, kun elatusvelvollinen on laiminlyönyt elatusavun maksamisen hänelle.

Myös sellaisella au-lapsella, jonka osalta isyyttä ei ole vahvistettu.

Ottolapsella, kun ottovanhempi on ottanut lapsen yksin lapsekseen eikä lapsi ole ottovanhemman avio- tai avopuolison lapsi.

Vähävaraisen elatusvelvollisen lapsella, jonka osalta ela-

Elatusvelvollisia ovat:

- lapsen biologiset vanhemmat
- ottovanhemmat, jolloin lapsen biologiset vanhemmat eivät ole enää elatusvelvollisia.

tusapua ei ole lainkaan vahvistettu tai se on vahvistettu elatustuen määrää pienemmäksi, on oikeus saada erotus elatus-tukeen.

Edellytyksenä on lisäksi, ettei lapsi ole elatusvelvollisen huollettavana eikä asu hänen luonaan. Lapsi ei voi myöskään olla sosiaalilautakunnan huostassa eikä sijaishuoltoon sijoitettuna.

Nostamiseen oikeutettuja ovat:

- tuen hakija, joka voi olla; se lapsen vanhemmista, jonka huollossa lapsi on, lapselle määrätty holhooja tai uskottu mies
- tuen hakijana voi olla myös lapsen tosiasiallinen hoitaja, jos lapsi ei ole huoltovelvollisen vanhempansa hoidettavana
- poikkeuksellisesti elatustuki voidaan maksaa muulle sosiaalilautakunnan sopivaksi katsomalle henkilölle.

Sotilasavustus

- perusavustus
- avustus asumis- ja erityis-menoihin

Asevelvollisen omaisella palveluksessaolon aikana, jos palvelus on heikentänyt omaisen toimeentulomahdollisuuksia ja hän on avustuksen tarpeessa.

Asevelvollisen omaisia ovat:

- 1) - aviovaimo
 - avovaimo, jolla on asevelvollisen kanssa yhteinen lapsi huollettavana
 - lapsi, ottolapsi ja pysyvästi asevelvollisen huollettavana oleva kasvattilapsi
 - vaimon lapsi sekä
- 2) - vanhemmat
 - isä- ja äitipuoli
 - isovanhemmat
 - kasvattivanhemmat, jotka ovat huolehtineet asevelvollisesta vähintään 10 vuotta
 - täysi- ja puolisisarukset

Perusavustus on kansaneläkkeen pohjaosan ja yksinäiselle henkilölle maksettavan täyden lisäosan suurin. Perusosa suoritetaan kuitenkin perheenjäsenten lukumäärän mukaan siten porrastetusti, että se on edellä mainitusta määrästä 100 % ensimmäiselle perheenjäsenelle, toiselle 50 %, kolmannelle 20 ja neljännelle tai sitä useammalle 15 %. Vuoden 1994 alusta perusosa on kuitenkin neljännelle ja sitä useammalle 30 %.

Vuoden 1994 alusta avustusta ei myönnetä enää 2-kohdassa mainituille eli ns. toissijaisille omaisille.

Toimeentulotuki
(1.1.1994 alkaen)

Kunnassa oleskelevat taloudellisen tuen tarpeessa olevat henkilöt iästä riippumatta.

Tarveharkintainen. Otetaan huomioon perheen käytettävissä olevat tulot, varallisuus sekä menot. Perheeseen kuuluvia ovat yhteistaloudessa asuvat vanhemmat ja heidän alaikäiset lapsensa, avio-
puolisot ja avopuolisot

- perusosa

Perusosa jakautuu viiteen suuruusluokkaan riippuen tuensaajan iästä ja perhesuhteista:

Suurin perusosa on yksinäisillä ja yksinhuoltajilla ja pienin alle 10-vuotiailla lapsilla.

- yksinäiset ja yksinhuoltajat
 - muu 17 vuotta täyttänyt (avio- tai avopuoliso)
 - vanhempansa tai vanhempiensa luona asuva 17 vuotta täyttänyt henkilö
 - 10-16-vuotias lapsi
 - alle 10-vuotias lapsi.
-

S E L V I T Y S O S A

I LUKU

JOHDANTO

Selvitysosaan on koottu sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädännön keskeisimmät säännökset, joissa määritellään perhettä. Samalla näiden säännösten käsittelyn yhteydessä on kuvattu lyhyesti myös sitä sosiaali- tai terveysjärjestelmän kokonaisuutta, johon säännös/säännökset kuuluvat. Vertailun vuoksi selvitysosassa on kuvattu myös eräitä lähinnä yksityisoikeudellisen perhekäsitteen pohjalta säädettyjä määräyksiä. Selvitysosa jakautuu neljään lukuun seuraavasti:

Luvussa II hahmotetaan perhekäsitettä yhteiskunnan järjestämien sellaisia tukimuotoja koskevien säännösten nojalla, jotka suoraan tasaavat erityyppisten perheiden kustannuksia. Seuraavassa luvussa kuvataan perheen määrittelyä toimeentuloturvaan koskevassa sosiaalilainsäädännössä. Ensin käsitellään sosiaalivakuutuslainsäädännön keskeisiä säännöksiä, joissa perheelle on annettu merkitystä kulloinkin kysymyksessä olevaa etuutta ajatellen. Tämän jälkeen käsitellään sosiaalivakuutuksen ulkopuolelle jääviä tukimuotoja, joiden tarkoituksena on niin ikään perheen elatuksen turvaaminen. Luvussa IV perhekäsitettä kuvataan sosiaali- ja terveyspalveluja koskevan lainsäädännön valossa.

Perhekustannuksia välillisesti tasaava vaikutuskeino on esimerkiksi verotus. Luvussa V on lyhyt kuvaus siitä, kuinka perhe määritellään tuloverolaissa. Samassa luvussa käsitellään lyhyesti myös eräitä muita sosiaalilainsäädännön ulkopuolelle jääviä säännöksiä, joissa perhekäsitteellä on merkitystä.

Luvuissa II - V ei ole pyritty tyhjentävästi kuvaamaan voimassa olevia säännöksiä, joissa perhettä on määritelty. Joiltakin osin, kuten esimerkiksi kansaneläke-etuuksien kohdalla, on toisaalta kuvattu myös säännösten historiallista kehitystä ja lainattu asianomaisia hallituksen esitysten perustelutekstejä. Näin voidaan paremmin ymmärtää voimassa olevia säännöksiä ja niitä syitä, jotka ovat johtaneet perhekäsitteen erilaiseen sisältöön eri säännöksissä. Samalla myös nähdään paremmin, onko toisistaan poikkeavan perhekäsitteen omaksuminen ollut kussakin tapauksessa perusteltua.

II LUKU

PERHEKUSTANNUSTEN TASAUS

1. Lapsilisä

Uusi lapsilisälaki (796/92) tuli voimaan 1.1.1993. Laki korvaa vuodelta 1948 olleen vastaavan lain. Uudella lailla lapsilisän toimeenpanoon liittyvät tehtävät siirrettiin kokonaisuudessaan kansaneläkelaitokselle. Lisäksi aikaisempiin säännöksiin tehtiin joitakin lähinnä teknisluonteisia tarkistuksia.

Lapsilisä maksetaan valtion varoista lapsen elatusta varten. Lapsilisä on ollut tärkein perhekustannusten tasauksen muoto Suomessa jo useiden vuosikymmenien ajan. Nykyisin lapsilisää haetaan kansaneläkelaitoksen paikallistoimistosta. Kansaneläkelaitos hoitaa kaikki LapsilisäL:n toimeenpanoon kuuluvat tehtävät. Lapsilisä ei ole veronalaista tuloa.

LapsilisäL 1 §:n mukaan lapsilisää maksetaan Suomessa asuvasta alle 16-vuotiaasta lapsesta. Lisäksi lapsilisää maksetaan jatkettuna, kunnes lapsi täyttää 17 vuotta. Lapsilisää maksetaan perheen tai lapsen tuloista tai varallisuudesta riippumatta. Poikkeuksena ovat 16-vuotta täyttäneet lapset, jotka saavat KansaneläkeL:n mukaista työkyvyttömyyseläkettä. Heistä ei makseta lapsilisää.

LapsilisäL 7 §:n mukaan lapsilisän suuruus on porrastettu perheen lapsiluvun mukaan. Porrastuksessa otetaan huomioon kaikki ne lapset, joista lapsilisän nostamiseen oikeutettu henkilö on kunakin kalenterikuukautena oikeutettu nostamaan lapsilisän. Lapset voivat siis olla lapsilisän nostamiseen oikeutetun henkilön omia lapsia, kasvatti-, otto- tai sijaislapsia. Lapsilisän määrä 1.10.1991 lukien on ensimmäisestä lapsesta 366, toisesta 413, kolmannelta 512, neljännestä 645 ja viidennestä tai sitä useammasta lapsesta 842 markkaa kalenterikuukaudessa. Lisäksi alle 3-vuotiaasta lapsesta maksetaan **lapsilisä korotettuna** 107 markalla kalenterikuukaudessa. **Jatkettu lapsilisä**, joka maksetaan 16 vuotiaasta lapsesta, on samansuuruinen kuin ensimmäisestä lapsesta maksettava lapsilisä. Jatkettu lapsilisä ei vaikuta muista lapsista maksettavien lapsilisien määriin. Lapsilisän reaaliarvo alkoi nousta erityisesti 1970-luvun lopulla. Kes-

kimääräinen lapsilisä vuonna 1970 oli 250 markkaa vuodessa lasta kohti. Vastaava markkamäärä vuonna 1991 oli 4 375 markkaa.

LapsilisäL 6 §:n 1 momentin mukaan lapsilisän on oikeutettu nostamaan nostajaksi ilmoitettu lapsen vanhempi tai huoltaja, jonka "tosiasiallisessa huollossa" lapsi on. Lapsen vanhempien ollessa yksimielisiä he voivat keskenään sopia, kumpi nostaa lapsesta maksettavan lapsilisän. Lapsilisän nosto-oikeus on vanhemman kohdalla riippumaton juridisesta huollosta. Jos lapsilisän nostamiseen oikeutetusta henkilöstä syntyy epäselvyyttä, nosto-oikeus on sillä, joka pääasiassa huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. LapsilisäL 6 §:n 2 momentin mukaan, jos lapsen hoidosta ja kasvatuksesta huolehtii joku muu kuin edellä 1 momentissa mainittu henkilö, hänellä on nosto-oikeus. Säännös koskee esimerkiksi yksityisesti sijoitettuja lapsia (ns. kasvattilapset).

LapsilisäL 12 §:n mukaan lapsilisä voidaan lapsen edun niin vaatiessa maksaa 15 vuotta täyttäneelle lapselle itselleen. Kansaneläkelaitos päättää asiasta sosiaalilautakuntaa kuultuaan. Lapsilisän maksaminen lapselle itselleen tulee kysymykseen lähinnä tilanteissa, joissa lapsi on sosiaalilautakunnan toimesta tai avustuksella asettunut asumaan itsenäisesti. Erityisen painavista syistä kansaneläkelaitos voi myös päättää, että lapsilisä on maksettava toiselle lapsen vanhemmista tai huoltajista, muulle sopivalle henkilölle tai sosiaalilautakunnalle. Päätös tehdään sosiaalilautakunnan esityksestä lapsen edun niin vaatiessa. Erityisiä syitä voi lähinnä tulla kysymykseen lapsilisän ilmeinen väärinkäyttö.

LapsilisäL 11 §:n mukaan lapsilisä maksetaan kunnan esityksestä hoitokustannuksista vastaavalle kunnalle, jos lapsi on kunnan kustannuksella hoidettavana perhe- tai laitoshoidossa yli kalenterikuukauden ajan. Mahdollinen ylijäämä tilitetään lapsilisään oikeutetulle. Kun lapsi on perhehoitajaL:n (312/92) mukaisessa perhehoidossa, kansaneläkelaitos voi sosiaalilautakuntaa kuultuaan oikeuttaa perhehoitajan nostamaan lapsilisän, jolloin perhehoitaja saa hyväkseen lapsilisien porrastetun maksamisen.

Vuoden 1994 alusta tulee voimaan perhetuen uudistus. Siinä muutetaan lapsiperheiden taloudellisen tukijärjestelmää luopumalla verotuksen kautta annettavasta välillisestä tuesta ja suuntaamalla vähennysten poistamisesta syntyviä säästöjä lapsilisäjärjestel-

mään, jota kehitetään perhetuen yleisenä muotona. Vähennysten poistamisesta syntyviä säästöjä suunnataan perheille suorana taloudellisena tukena korottamalla lapsilisää ja ohjaamalla tukea eniten monilapsisille perheille. Lapsilisien korotetut markkamäärät kalenterikuukaudessa ovat vuonna 1994 ensimmäisestä lapsesta 570, toisesta 720, kolmannelta 910, neljännestä 1 030 sekä viidennestä ja sitä useammasta lapsesta 1 220 markkaa. Yksinhuoltajan lapsesta lapsilisä maksettaisiin lisäksi korotettuna 160 markalla kalenterikuukaudessa. Yksinhuoltajien korotusta maksettaisiin vain varsinaisille yksinhuoltajille. Avoliitossa eläville sitä ei maksettaisi. Ehdotuksen mukaan alle kolmivuotiaasta lapsesta korotettuna maksettavasta lapsilisästä luovutettiin ja 16-vuotiaat lapset tulisivat lapsilisän porrastuksen piiriin. Uudistus on tarkoitettu tulemaan voimaan vuoden 1994 alusta.

2. O p i n t o t u k i

Voimassa olevan yleisen opintotukijärjestelmän perustana ovat opintotukilaki (28/72), opintotukiasetus (287/72), laki valtion opintotukikeskuksesta (29/72) sekä asetus opintotuen hallinnosta (288/72). Laki korkeakouluopiskelijoiden opintotuesta (111/92) ja laki opintotukilain muuttamisesta (112/92) tulivat voimaan 1.7.1992. Laki opintotuen hallinnosta (317/92) tuli voimaan 1.5.1992 kumoten lain opintotukikeskuksesta.

Yleisen opintotuen tarkoituksena on turvata oppivelvollisuuskoulun jälkeen opintoja jatkavan opiskelijan opiskeluaikaisen toimeentulon rahoitus siltä osin, kun rahoitusta ei katsota vanhempien velvollisuudeksi tai toimeentuloa ei rahoiteta muiden säännösten nojalla. Opintotuen kehittämisen tavoitteeksi on asetettu opintorahaosuuden kasvattaminen. Opintotuen myöntämisen yleisenä edellytyksenä on opintomenestys ja vähävaraisuus.

Yleinen opintotuki koostuu valtion takaamasta opintolainasta, opintorahan tai aikuisopintorahan perusosasta ja asumislisästä. Lisäksi opiskelijan huollettavista alaikäisistä lapsista voidaan maksaa opintorahan huoltajakorotus.

Opintotuki myönnetään opintovuodeksi kerrallaan. Sitä koskeva hakemus jätetään oppilaitokselle tai Valtion opintotukikeskukselle, joka muutenkin hoitaa opintotukiasioita. Valtion takaaman opintotukilainan myöntävät puolestaan pankit hakemuk-

sesta. Opintorahan perusosa ja asumislisä ovat verotonta tuloa, mutta aikuisopintoraha on veronalasta tuloa.

Opintotuki on tarveharkintainen tukimuoto. Opintomenestyksen lisäksi tuen myöntämisessä otetaan huomioon opiskelijan oma, puolison ja vanhempien taloudellinen asema.

OpintotukiL 3 §:n mukaan opintotuen hakijan vähävaraisuutta harkittaessa voidaan ottaa huomioon:

- " 1) hakijan omat tulot ja varallisuus;
- 2) hakijan vanhempien tulot ja varallisuus, jos hänen voidaan katsoa olevan näiden huollettavana; sekä
- 3) hakijan puolison tai hänen kanssaan yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa elävän henkilön tulot ja varallisuus."

OpintotukiA 5 §:n mukaan hakijan avio- ja avopuolison tulot otetaan hakijan vähävaraisuutta harkittaessa huomioon vahvistetut rajat ylittävältä osalta, paitsi jos on kysymys 30 vuotta täyttäneestä aikuisopintorahan hakijasta, jolloin otetaan huomioon vain hänen omat tulonsa. Perheettömän hakijan vanhempien tulot otetaan huomioon, jos hakija:

- " 1) asuu opintovuoden aikana vanhempiensa tai ottovanhempiensa taikka jonkun näistä luona eikä ole ennen opintovuoden alkua täyttänyt 24 vuotta; tai
- 2) asuu muualla eikä ole ennen opintovuoden alkua täyttänyt opintorahan perusosaa myönnettäessä 20 vuotta ja opintolainan valtioneuvoston määräämistä ja korkotukea sekä opintorahan asumislisää myönnettäessä 18 vuotta.

Itsenäisesti asuvilla tarveharkintaikäraja on siten opintorahan perusosassa 20 vuotta ja opintolainassa ja asumislisässä 18 vuotta. Opintorahan perusosaa myönnettäessä otetaan huomioon kaikkien alle 20-vuotiaiden opiskelijoiden vanhempien taloudellinen asema; tulot ja varallisuus.

Valtion takaaman opintolainan enimmäismäärä opintovuonna 1992 – 1993 on 1 400 – 2 100 markkaa kuukaudessa oppilaitoksesta riippuen. Myös opintolainan määrä on sidoksissa opiskelijan omaan, puolison ja vanhempien tuloihin.

Opintoraha muodostuu perusosasta ja asumislisästä. Perusosan täysi määrä on nykyisin oppilaitoksesta riippuen 485 – 505 markkaa kuukaudessa. Asumistuen täysi määrä on 440 markkaa kuukaudessa. Opintorahan **huoltajakorotus** maksetaan opiskelijan huollettavana olevista, enintään kolmesta alaikäisestä lapsesta. Huoltajakorotus opintovuonna 1993 on 380 markkaa kuukaudessa lasta kohti. Huoltajakorotuksen voi saada omista, otto- ja avio- tai avopuolison lapsista, jotka asuvat samassa taloudessa (opiskelijan vakituksessa kodissa) opiskelijan kanssa.

Opintorahan **perusosaan** ei ole oikeutta lapsilisään tai aikuiskoulutusrahaan oikeutulla opiskelijalla.

Aikuisopintotukijärjestelmää kokeiltiin 1980-luvun lopulla ja se vakinaistettiin vuoden 1991 alussa. **Aikuisopintoraha** on veronalaista tuloa. Sitä myönnettäessä tuen määrää vähentävänä otetaan huomioon hakijan omat opiskeluaikaiset tulot. Määrää korotetaan opiskelijan huollettavien lasten perusteella.

Aikuisopintorahaan on oikeus 25 vuotta täyttäneellä päätoimisella opiskelijalla. Aikuisopintorahan suuruus on hakijan opiskelua edeltäneistä tuloista riippuvainen, kuitenkin siten, että se on vuonna 1993 vähintään 1 570 markkaa ja enintään 2 800 markkaa kuukaudessa.

Opintotuen asumislisään on oikeutettu:

- 1) perheetön opiskelija, joka asuu yksin vuokra- tai asumisoikeusasunnossa taikka erillisen vuokrasopimuksen perusteella opiskelija-asuntolassa;
- 2) perheellinen tai avioliitonomaisissa olosuhteissa vakinaisesti elävä opiskelija, joka asuu opiskelun vuoksi muualla paikkakunnalla kuin perhe tai puoliso; sekä
- 3) ulkomailla opiskeleva

Asumislisän täysi määrä opintovuonna 1992 – 1993 on 440 markkaa kuukaudessa. Täysimääräistä asumislisää vähennetään opiskelijan ja hänen avio- tai avopuolisonsa sekä opiskelijan vanhempien tulojen perusteella vastaavasti kuin opintorahan määrää.

Asumislisää korotetaan, jos opiskelijan asumismenot ylittävät 620 markkaa kuukaudessa. On huomattava, että opintotuen asumislisään on oikeus ainoastaan joko vakituisesti tai opiskelun vuoksi yksin asuvalla opiskelijalla.

Korkeakouluopiskelijoiden opintotukea koskee heinäkuun alusta 1992 voimaan tullut laki korkeakouluopiskelijoiden opintotuesta. Tätä ennen korkeakouluopiskelijat ovat kuuluneet yleisen opintotuen piiriin. Uuden lain mukaisia opintotukietuuksia ovat opintoraha tai aikuisopintoraha, opintotuen asumislisä sekä opintolainan valtiontakaus. Korkeakouluopiskelijoiden opintotukeen ei kuulu huoltajakorotusta.

Opintorahan täysi määrä on vanhempien luona asuvalla alle 20-vuotiaalla opiskelijalla 350 markkaa kuukaudessa. Muualla asuvan alle 20-vuotiaan sekä vanhempien luona asuvan 20 vuotta täyttäneen opintoraha on 750 markkaa kuukaudessa. Avioliitossa olevan tai elatusvelvollisen taikka 20 vuotta täyttäneen muualla kuin vanhempien luona asuvan opintoraha on 1 570 markkaa kuukaudessa. Kahden ensiksi mainitun ryhmän opintoraha voidaan kaksinkertaistaa, mikäli opiskelijan vanhemmilla on vain vähäiset mahdollisuudet tukea opiskelijaa taloudellisesti. Opiskelijan omat tulot, jotka ylittävät 1 700 markkaa kuukaudessa, pienentävät opintorahaa. Opintoraha on veronalaista tuloa.

Asumislisää voi saada vuokralla tai asumisoikeusasunnossa yksin asuva perheetön opiskelija ja avio- tai avoliitossa oleva opiskelija, joka joutuu opiskelun vuoksi asumaan toisella paikkakunnalla kuin hänen perheensä tai puolisonsa. Asumislisän täysi määrä on 440 markkaa kuukaudessa. Määrää vähentää opiskelijan omat tulot, jotka ylittävät 2300 markkaa kuukaudessa. Yli 620 markan asumismenot kuukaudessa korottavat tukea.

Valtion takaaman opintolainan enimmäismäärä on 1 200 markkaa kuukaudessa. Opiskelijan omat tulot voivat pienentää lainan määrää.

Nykyiseen opintotukijärjestelmään kaavaillaan muutoksia. Sosiaali- ja terveystieteiden 15.1.1992 asettamassa tehtäviensiirtotoimikunnassa valmisteilla olevan hallituksen esityksen mukaan opintotukea koskevat lait koottaisiin **uudeksi opintotukilainaksi**, jossa myös selkeytettäisiin ja yhtenäistettäisiin eri opiskelijaryhmille myönnettäviä opintotu-

kietuuksia. Uudessa laissa on tarkoitus kehittää nykyisiä opintotukimuotoja korkeakouluopiskelijoiden opintotuen kaltaiseksi. Korkeakouluopiskelijoiden opintotuki säilyisi suunnilleen nykyistä vastaavana. Uuden lain on tarkoitus tulla voimaan toukokuun alusta 1994 siten, että lakia sovellettaisiin ensimmäisen kerran korkeakouluopiskelijoille 1.6.1994 ja muille opiskelijoille 1.7.1994 alkavalle opintovuodelle myönnettävään opintotukeen. Uuden lain mukaisen opintuen maksatus ja voimaantulo siirtyisi kansaneläkelaitoksen hoidettavaksi.

Uudessa laissa alle 18-vuotiaiden opiskelijoiden lainamäärä on tarkoitus rajoittaa 800 markkaan kuukaudessa.

Muiden kuin korkeakouluopiskelijoiden opintoraha olisi 20 vuotta täytäneillä 1 300 markkaa kuukaudessa, vanhempien luona asuvilla kuitenkin 500 markkaa kuukaudessa. Tarveharkinnassa otettaisiin huomioon vain omat opiskelukuukausien aikaiset keskimääräiset tulot 1 700 markan kuukausitulon ylittävältä osalta. Tarveharkinta on tältä osin samanlainen kuin korkeakouluopiskelijoilla. Sen sijaan alle 20-vuotiailla säilyisi myös vanhempien taloudelliseen asemaan perustuva tarveharkinta. Vanhempien tulorajaa korottaisi opiskelevat sisarukset, joilla ei ole oikeutta lapsilisään tai korkeimpaan asianomaiseen koulutukseen myönnettävään opintorahaan. Opintorahan huoltaja korotuksesta luovuttaisiin.

Asumislisä olisi määrältään ja tarveharkinnaltaan vastaavanlainen kuin nykyisessä korkeakouluopiskelijoiden opintotuessa. Sen enimmäismäärä olisi 956 markkaa kuukaudessa ja se olisi veroton etuus.

3. A s u m i s t u k i

Yleinen asumistukijärjestelmä perustuu vuoden 1975 heinäkuun alusta voimaan tulleen asumistukilakiin (408/75). Sillä korvattiin lapsiperheiden asumistukilain mukainen järjestelmä, jossa asumistukea voitiin myöntää vuokra-asunnossa asuville vähintään kaksilapsisille, myöhemmin myös yksilapsisille perheille. Heinäkuun alusta 1976 voimaan tulleen asumistukilain (421/76) muutoksen mukaan asumistukeen oikeuteksi perheiksi katsottiin:

- " 1) yhteistaloudessa asuvat henkilöt, joihin kuuluu vähintään yksi asunnon haltijan tai hänen kanssaan muutoin kuin tilapäisesti asuvan henkilön huollettavana oleva alle kuusitoistavuotias oma, otto- tai kasvattilapsi tai kuusitoista vuotta täyttänyt, mutta alle kaksikymmentävuotias lapsi, joka jatkaa koulunkäyntiään tai opintojaan, taikka joka on pysyvästi työkyvytön; sekä
- 2) yhteistaloudessa asuvat lapsettomat aviopuoliset avioliiton solmimisvuotena ja kahtena sitä lähinnä seuraavana kalenterivuotena..."

Perheeseen kuuluivat myös asunnon haltijan ja hänen puolisonsa vanhemmat, lapsi perheineen ja erityisestä syystä muukin lähiomainen, joka asui pysyvästi perheen kanssa.

Asumistukiuudistuksella asumistuki ulotettiin lapsiperheiden lisäksi nuoriin lapsettomiin aviopareihin ja omassa asunnossa asuviin. Uudistuksen tavoitteena oli ulottaa asumistuki vähitellen kaikkiin tuen tarpeessa oleviin ruokakuntiin. Asumistukijärjestelmän tavoitteet asumiskustannuksiin nähden asetettiin siten, että asumismenot saisivat asumistuen jälkeen muodostaa enintään tietyn osan perheen tuloista.

Tukeen oikeutettujen piiriä on laajennettu tavoitteen mukaisesti asteittain 1980-luvulla. Syyskuun alusta 1987 voimaan tulleella asumistukilain muutoksella (154/87) poistettiin loputkin asumistuen edellytyksenä olleet keinotekoiset asuntoa ja ruokakuntaa koskeneet rajoitukset. Tällöin otettiin käyttöön "**ruokakunta**"-käsite, joka on edelleenkin samansisältöisenä voimassa. Tämän jälkeen tuen saamiseen on vaikuttanut ainoastaan asumiskustannusten ja tulojen suhde sekä varallisuus. Tarveharkintaisella asumistuella halutaan turvata kohtuullinen asumistaso erityyppisille vähävaraisille ruokakunnille.

Nyt asumistukea myönnetään yhden tai useamman henkilön ruokakunnalle. Samassa asunnossa pysyvästi asuvien henkilöiden katsotaan eräin poikkeuksia kuuluvan samaan ruokakuntaan. Samassa asunnossa asuvat aviopuoliset, avioliitonomaisissa olosuhteissa avioliittoa solmimatta jatkuvassa yhteistaloudessa elävät henkilöt ja keskenään suoraan etenevässä ja takenevässä polvessa olevat sukulaiset sekä alaikäiset sisarukset katso-

taan aina samaksi ruokakunnaksi. Myös otto- ja kasvattilapset rinnastetaan edellä tarkoitettuihin sukulaisiin.

Voimassa olevien säännösten mukaan asumistukea haetaan sen kunnan sosiaalilautakunnalta, joka alueella hakija asuu. Asumistuen maksaa asuntohallitus. Se on saajalleen verotonta tuloa.

Asumistuen tarvetta arvioidaan ruokakunnan jäsenten yhteenlaskettujen tulojen ja asumismenojen sekä varallisuuden perusteella. Asumistukea maksetaan 80 prosenttia perusomavastuun ylittävistä kohtuullisista asumismenoista. Perusomavastuun määrä riippuu ruokakunnan koosta, pysyvistä tuloista ja asunnon sijaintikunnasta. Vuoden 1993 huhtikuun alusta ruokakunnan perusomavastuuosuutta nostettiin keskimäärin 330 markkaa kuukaudessa. Korotuksen jälkeen esimerkiksi Helsingissä asuvan yhden henkilön ruokakunnan perusomavastuu on 1 001 markkaa kuukaudessa, jos bruttotulot ovat 4 500 markkaa kuukaudessa. Viisihenkisen ruokakunnan perusomavastuu on Helsingissä 5 147 markkaa kuukaudessa, jos bruttotulot ovat 19 700 markkaa kuukaudessa. Vastaavasti pääkaupunkiseudulla asuvan yhden henkilön ruokakunnan perusomavastuu on 1 019 markkaa kuukaudessa, jos bruttotulot ovat 4 500 markkaa kuukaudessa ja viisihenkisen ruokakunnan perusomavastuu on 4 444 markkaa jos bruttotulot ovat 19 700 markkaa kuukaudessa. Muualla Suomessa samalla 4 500 markan kuukausituloilla yhden henkilön ruokakunnan perusomavastuu on 1 083 markkaa kuukaudessa.

Eduskunnalle annettiin keväällä 1993 hallituksen esitys laiksi asumistukilain muuttamisesta (HE 32/1993 vp). Laki (755/93) vahvistettiin 9.8.1993 ja se tulee voimaan vuoden 1994 alusta. Sen mukaan asumistuen toimeenpanosta ja maksatuksesta huolehtii vuoden 1994 alusta kansaneläkelaitos. Lainmuutoksessa ei ole puututtu nyt voimassa olevan asumistukilain ruokakunta-käsitteeseen eikä siinä ole muutenkaan laajennettu tai supistettu asumistukeen oikeutettujen piiriä entisestään.

III LUKU

TOIMEENTULOTURVA

I. Sosiaalivakuutus

1.1. SairausvakuutusEtuudet

Sairausvakuutuslaki (364/63, SVL) on tullut voimaan vuonna 1964. SVL:n nojalla korvataan sairauden, raskauden ja synnytyksen aiheuttamia taloudellisia menetyksiä.

SVL:n mukaisia päivärahaetuuksia ovat: sairauspäiväraha, äitiyspäiväraha, erityisäitiysraha, isyysraha, vanhempainraha ja erityishoitoraha.

SVL:n mukaiset etuudet myöntää ja maksaa kansaneläkelaitos tai vaihtoehtoisesti työpaikkakassat. SVL:n mukaisista etuuksista aiheutuvien kustannusten kattamiseen osallistuvat vakuutetut, työnantajat ja valtio. Päivärahaetuudet ovat veronalaista tuloa.

Päivärahaetuudet maksetaan pääsääntöisesti niihin oikeutetulle. Ne voidaan kuitenkin maksaa myös työnantajalle tai toissijaisen korvauksen maksajalle ajalta, jolta päivärahaan oikeutettu on saanut palkkaa tai toissijaista korvausta.

SVL:n mukaisiin etuuksiin on oikeus Suomessa asuvilla 16 – 64-vuotiailla henkilöillä laissa tarkemmin säädetyin edellytyksin.

Sairausvakuutuslain mukaiset **päivärahaetuudet** ovat ansiosidonnaisia; niiden suuruuteen vaikuttavat vain etuudensaajan ansiotulot. Vähimmäispäivärahaan, joka vuonna 1993 on 63,20 markkaa arkipäivältä, on tuloista riippumatta oikeus jokaisella etuuteen oikeutetulla.

Päivärahaetuuteen maksetaan lisäksi **lapsikorotus**, joka on kaikille etuuden saajille saman suuruinen. Vuonna 1993 lapsikorotus on yhdestä lapsesta 8,60 markkaa arkipäivältä ja kahdesta tai useammasta lapsesta yhteensä 17,15 markkaa arkipäivältä.

Lapsikorotukseen oikeuttavia lapsia ovat alle 16-vuotiaat etuudensaajan omat, avio- tai avopuolison lapset, otto- tai kasvattilapset, jotka ovat etuudensaajan huollettavina. Säännöstä on tulkittu siten, että etuudensaaja tosiasiallisesti huolehtii lapsesta. Tällöin pelkän elatusvelvollisuuden ei ole katsottu riittävän, vaan on edellytetty, että lapsi asuu samassa taloudessa etuudensaajan kanssa.

Samassa taloudessa asuvista avio- tai avopuolisoista lapsikorotukseen on oikeus vain sillä puolisolla, jonka tulot ovat suuremmat.

Sairauspäiväraha

Sairauspäivärahaa voidaan maksaa yhtäjaksoisesti enintään sen kalenterikuukauden loppuun, jota seuraavan kuukauden aikana päivärahan suorituspäivien luku nousisi 300 päivään.

Äitiyspäiväraha ja erityisäitiysraha

Äitiysrahaan ja erityisäitiysrahaan on oikeus ainoastaan lapsen biologisella äidillä. Äitiyspäivärahaan ei makseta lapsikorotusta vastasyntyneestä lapsesta eikä sellaisesta ottolapsesta, jonka hoidon johdosta suoritetaan vanhempainrahaa. Äitiysrahaa maksetaan 105 arkipäivältä. Erityisäitiysrahaa maksetaan raskaana olevalle äidille työolosuhteiden vuoksi.

Isyysraha

Isyysrahaa maksetaan kuudelta arkipäivältä + kuudelta arkipäivältä, jotka vähentävät vanhempainrahakautta. Isyysrahaan on oikeus miehellä, kun kysymys on omasta, ottolapsesta, avio- tai avopuolison lapsesta. Lisäksi edellytetään, että mies asuu samassa taloudessa lapsen äidin ja lapsen kanssa ja osallistuu lapsen hoitoon eikä ole ansiotyössä.

Isyysrahaan ei myöskään makseta lapsikorotusta vastasyntyneestä lapsesta eikä sellaisesta ottolapsesta, jonka hoidosta suoritetaan vanhempainrahaa.

Vanhempainraha

Vanhempainrahaa maksetaan 170 arkipäivältä, jos syntyneitä lapsia on yksi ja 230 arkipäivältä, jos lapsia on syntynyt useampi yhtäaikaan.

Naisella on oikeus vanhempainrahaan hänen kanssaan yhteisessä taloudessa asuvasta omasta ja ottolapsestaan. Hänellä on oikeus vanhempainrahaan myös avio- tai avopuolisonsa lapsesta, jonka hoitoon hän osallistuu, jos lapsi ja avio- tai avopuoliso asuvat yhteisessä taloudessa. Miehellä on samoin edellytyksin oikeus vanhempainrahaan kuin mitä edellä isyysrahasta on sanottu. Vanhempainrahaa maksetaan samanlaisesti ainoastaan yhdelle siihen oikeutetulle.

Erityishoitoraha

Erityishoitorahaa maksetaan alle 7-vuotiaan sairaan lapsen ja lisäksi alle 15-vuotiaan vaikeasti sairaan lapsen sairaanhoitoon ja kuntoutukseen osallistumisesta, joka estää ansiotyössä olemisen. Erityishoitorahaa maksetaan yleensä enintään 60 arkipäivältä (sairaalahoidon ja kotihoitoajan enimmäisaika erikseen) lasta kohden vuodessa. Hoidollisista syistä aikaa voidaan jatkaa.

Vakuutetulla on oikeus erityishoitorahaan omasta ja avio- tai avopuolisonsa lapsesta, ottolapsesta tai muusta lapsesta, jota vakuutettu vanhemman tavoin tosiasiallisesti hoitaa. Tässä on edellytetty etuudensaajan, avio- tai avopuolison ja lapsen yhteistaloutta.

1.2. Lapsen hoitotuki

Suomessa asuvalla alle 16-vuotiaalla vammaisella tai pitkäaikaisesti sairaalla lapsella on lapsen hoitotukiL 1 ja 2 §:ien mukaan oikeus hoitotukeen, kun hänen hoidostaan aiheutuu vanhemmille taloudellista erityisrasitusta. Hoitotuen tavoitteena on tukea pitkäaikaisesti sairaiden ja vammaisten lasten kotihoitoa. Se on porrastettu kolmeen ryhmään: 1) **hoitotuki**, 2) **korotettu hoitotuki** ja 3) **erityishoitotuki**. Lapsen hoitotuki

päätyy aina lapsen täyttäessä 16 vuotta. Tämän jälkeen hänellä saattaa olla oikeus vammaistukeen tai työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Lapsen hoitotuki on ensisijainen lapsen sairauden perusteella myönnettävä etuus eivätkä muut korvaukset tai tukimuodot estä hoitotuen saamista. Hoitotukea haetaan kansaneläkelaitoksen paikallistoimistosta ja se maksetaan kansaneläkelaitoksen varoista. Hoitotuen saaminen ei riipu vanhempien tai lapsen tuloista ja varallisuudesta. Lapsen hoitotuki on verotonta tuloa ja se on sidottu elinkustannusindeksiin. Hoitotuen suuruus on 407 markkaa kuukaudessa, korotetun hoitotuen 949 markkaa ja erityishoitotuen 1 762 markkaa.

Lapsen hoitotukiL 8 §:n mukaan jos lapsi ei ole vanhempiensa huollettavana, kansaneläkelaitos voi sosiaalilautakuntaa kuultuaan päättää, että hoitotuki maksetaan henkilölle, jonka huollossa lapsi on. Säännöksen perusteella hoitotuki maksetaan yleensä lapsen huoltajalle, sillä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 21 §:n 3 momentin mukaan on lapsen huoltajaan sovellettava, mitä laissa on säädetty lapsen holhoojan tehtävistä ja oikeudesta edustaa lasta tämän henkilöä ja elatusta koskevassa asiassa. Kun molemmat vanhemmat ovat holhoojina, hoitotuki maksetaan hakemuksen allekirjoittaneelle vanhemmalle. Jos hoitotuen nostava vanhempi tosiasiallisesti lakkaa huoltamasta lasta, etuus muutetaan maksettavaksi huoltajana toimivalle vanhemmalle. Kansaneläkelaitos voi päättää, että hoitotuki maksetaan sosiaalilautakunnalle tai sosiaalilautakunnan suostumuksella sopivalle henkilölle, jos tuen maksamista sen nostamiseen oikeutetulle ei erityisestä syystä voida pitää tarkoituksenmukaisena.

Lapsen hoitotukiL 4 §:n mukaan hoitotukea ei makseta julkisin varoin ylläpidettävässä sairaalassa tai laitoksessa olevasta lapsesta siltä ajalta, jonka hoito kestää yli 3 kuukautta.

1.3. Eläkkeet

Kansaneläke

Kansaneläkelaki (347/56; KEL) on ollut voimassa vuoden 1957 alusta siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen. KEL:n tarkoituksena on turvata Suomessa asuvan 16

vuotta täyttäneen henkilön vähimmäistoimeentulo vanhuuden, työkyvyttömyyden ja 60 vuotta täyttäneen henkilön pidempiaikaisen työttömyyden varalta.

KEL:n mukaisia etuuksia ovat: **kansaneläke**, joka muodostuu pohjaosasta ja lisäosasta sekä kansaneläkkeeseen mahdollisesti maksettavista lapsikorotuksesta ja puolisolisistä sekä **hoitotuki** ja **hautausavustus**.

KEL:n mukaisia etuuksia haetaan kansaneläkelaitoksen paikallistoimistosta ja ne myöntää ja maksaa kansaneläkelaitos. Etuuksien rahoitukseen osallistuvat vakuutetut itse, työnantajat, valtio ja kunnat. Kansaneläkkeen pohjaosa ja lisäosa ovat veronalaisia tuloja.

Kansaneläkkeen **pohjaosa** on saajan perheenjäsenistä ja tuloista ja varallisuudesta riippumaton kaikille eläkkeensaajille samansuuruinen eläkkeenos. Sen suuruus vuonna 1993 on 437 markkaa kuukaudessa. Nykyistä pohjaosaa vastasi aiemmin kansaneläkkeen maksuosa, johon oli oikeus vain vakuutusmaksua maksaneilla ja sen suuruus määräytyi maksettujen vakuutusmaksujen perusteella. Pakollisen ansiosidonnaisen työeläkejärjestelmän syntymisen ja kehittymisen myötä 1960-luvulla maksuosasta luovuttiin ja sen tilalle tuli kaikille kansaneläkkeeseen oikeutetuille maksettava samansuuruinen perusosa, joka sittemmin muutettiin vuoden 1983 alusta kansaneläkkeen pohjaosaksi.

Kansaneläkkeen **lisäosa** on tulosidonnainen siinä mielessä, että täysimääräistä lisäosaa pienentävät eläkkeensaajan omat muut eläketulot kuin kansaneläke. Kansaneläkkeen lisäosa määräytyy erilailla yksinäisen henkilön ja yhteisessä taloudessa asuvan naimisissa tai avoliitossa olevan eläkkeensaajan kohdalla. Avio- ja avopuolisoiden täysimääräinen lisäosa on kummallekin puolisolle 85 prosenttia yksinäisen eläkkeensaajan täysimääräistä lisäosasta. Kummankin puolison oman lisäosan määrää pienentää hänen muut eläketulonsa. Aiemmin kansaneläkkeensaajan lisäosaan vaikuttivat kansaneläkkeensaajan ja hänen puolisonsa tai avopuolionsa ansio- ja muut tulot, mutta 1980-luvun alussa alkaneella kehitystyöllä kansaneläkkeestä haluttiin muodostaa henkilökohtainen eläke, jonka suuruuteen vaikuttaisivat vain kansaneläkkeensaajan omat eläketulot. Vuoden 1984 alusta voimaan tulleella lainmuutoksella puolisoitten kansaneläkkeet eriytettiin siten, ettei toisen puolison tulot vähentäneet toisen puolison lisä-

osan määrää. Vuoden 1985 alusta lisäosaa ovat vähentäneet ainoastaan eläkkeensaajan omat eläketulot.

KEL 28 §:n 1 momentin mukaan sellaisen eläkkeensaajan, joka on naimisissa, mutta jolla ei ole yhteistä taloutta puolisonsa kanssa, kansaneläkettä määrättäessä sovelletaan, mitä kansaneläkelaisissa on säädetty sellaisen vakuutetun eläkkeestä, joka ei ole naimisissa. KEL 28 §:n 2 momentin mukaan miehen ja naisen, jotka avioliittoa solmittamatta jatkuvasti asuvat yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa, eläkkeitä määrättäessä voidaan soveltaa, mitä kansaneläkelaisissa on säädetty aviopuolisoista. Tämä puolisoita koskeva perhekäsitem, joka rinnastaa avio- ja avopuolisot toisiinsa, on ollut KEL:ssä muuttumattomana sen säätämisestä alkaen.

Kansaneläkkeen lisäosan suuruus on lisäksi riippuvainen siitä, missä kuntaryhmässä eläkkeensaaja asuu. Vuonna 1993 yksinäisen henkilön täysimääräinen lisäosa on I kuntaryhmässä 2 042 markkaa kuukaudessa ja II kuntaryhmässä 1 936 markkaa kuukaudessa. Vastaavat määrät ovat yhteisessä taloudessa avio- tai avopuolionsa kanssa asuvalla eläkkeensaajalla 1 736 markkaa ja 1 646 markkaa.

Kansaneläkkeen **lapsikorotus** on perheen tuloista ja varallisuudesta riippumaton. Lapsikorotukseen ei myöskään vaikuta perheen asuinpaikka. Lapsikorotus, joka vuonna 1993 on 257 markkaa kuukaudessa, maksetaan eläkkeensaajalle jokaisesta lapsikorotukseen oikeuttavasta lapsesta. Jos molemmille puolisoille on myönnetty kansaneläke, heillä kummallakin on erikseen oikeus lapsikorotukseen.

KEL 29 §:n 1 momentin mukaan eläkkeeseen maksetaan lapsikorotus, jos vakuutetun tai hänen puolionsa 16 vuotta nuorempi lapsi elää samassa taloudessa vakuutetun kanssa tai jos vakuutettu tai hänen samassa taloudessa asuva puolionsa muulla tavoin huolehtii lapsen toimeentulosta. Saman pykälän 2 momentin mukaan 1 momenttia sovellettaessa vakuutetun lapsena pidetään myös sellaista avioliiton ulkopuolella syntynyttä lasta, johon kohdistuva vakuutetun elatusvelvollisuus on oikeuden päätöksellä tai asianmukaisella sopimuksella vahvistettu. Sama koskee myös kasvattilasta, jonka toimeentulosta vakuutettu tai hänen samassa taloudessa asuva puolionsa huolehtii.

KEL:n lapsikorotukseen oikeuttava ikäraja ja lasten piiri on pysynyt samana koko KEL:n voimassaoloajan, joskin lapsikorotusta koskevaan säännökseen on tehty joitakin lähinnä teknisluonteisia muutoksia. Nykyinen lapsikorotusta koskeva säännös on vuodelta 1982. Säännöstä on tulkittu siten, että eläkkeensaajalla on oikeus lapsikorotukseen kaikista sellaisista alle 16-vuotiaista saajan omista, ottolapsista, puolison ja avopuolison lapsista, kasvattilapsista ja kasvattilapsen rinnastettavista lapsista, jotka asuvat saajan kanssa samassa taloudessa ja joiden toimeentulosta saaja tosiasiallisesti huolehtii. Lisäksi eläkkeensaajalla on oikeus lapsikorotukseen, jos kysymyksessä on eläkkeensaajan oma tai ottolapsi, tai avio- tai avopuolison lapsi, jonka toimeentulosta eläkkeensaaja tosiasiallisesti huolehtii, vaikka lapsi ei asuisikaan yhteistaloudessa eläkkeensaajan kanssa.

Kansaneläkkeensaajalle voidaan maksaa myös **puolisolisä**. Siitä säädetään KEL 30 §:ssä. Puolisolisä maksetaan, jos kansaneläkkeensaajan puoliso ei saa kansaneläkettä, rintamasotilaseläkettä eikä perhe-eläkelain (38/69) mukaista leskeneläkettä eikä hänellä perheen pienten lasten vaatiman hoidon tai hänen terveydentilastaan riippumattoman muun erittäin pakottavan jatkuvan syyn vuoksi voida katsoa olevan mahdollisuutta hankkia tuloa tekemällä työtä omaan tai toisen lukuun. Puolisolisä on kaikille siihen oikeutetulle samansuuruinen. Vuonna 1993 puolisolissä on 398 markkaa kuukaudessa.

Alkuaan puolisolisää kutsuttiin vaimokorotukseksi ja sittemmin vaimolisäksi. Vaimolisä muutettiin puolisolisäksi 2.5.1982 annetulla lailla (103/82), joka tuli voimaan vuoden 1983 alusta. Lainmuutosta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 98/81) etuutta nimitettiin edelleen vaimolisäksi ja ainoastaan vaimolisän määrään esitettiin muutosta. Hallituksen esitystä käsitellessään eduskunta kuitenkin muutti vaimolisän puolisolisäksi ja samalla etuus ulotettiin koskemaan molempia puolisoita. Vaimokorotuksen suuruus määräytyi tarveharkintaisen tukiosan perusteella. Vaimokorotus poikkesi voimassa olevaan puolisolisään verrattuna myös siinä, että vaimokorotuksen saattoi saada pelkästään sillä perusteellakin, että eläkkeensaajan vaimo oli 60 vuotta täyttänyt. Nimensä mukaisesti vaimokorotukseen ja -lisään oli oikeus vain kansaneläkkeensaajan vaimolla tai avovaimolla.

KEL 30 a §:ssä on säännökset kansaneläkelain mukaisesta **hoitotuesta**. Oikeus hoitotukeen ja sen suuruus määräytyvät eläkkeensaajan hoidontarpeen ja hoitokustannusten perusteella siten, että vuonna 1993 alimman hoitotuen määrä on 272 markkaa kuukaudessa, korotettu hoitotuki on 678 markkaa kuukaudessa ja erityishoitotuki on 1-356 markkaa kuukaudessa.

Hautausavustuksesta säädetään KEL 33 §:ssä. Hautausavustus on kertaluonteinen suoritus. Täysimääräisen hautausavustuksen suuruus on 4 353 markkaa vuonna 1993. Täysimääräisen hautausavustuksen saa, jos edunjättäjä on kuollut ennen kuin hän on ehtinyt saada kansaneläkettä. Hautausavustusta voi saada myös alle 16-vuotiaan jälkeen. Täysimääräinen hautausavustus pienenee edunjättäjän kansaneläkkeelläolo-kuukausien perusteella siten, että edunjättäjän kahdentoista eläkkeelläolokuukauden jälkeen hautausavustusta ei enää makseta. Hautausavustukseen oikeutettujen piiri on säännelty seuraavasti: "Avustus suoritetaan leskelle. Jos henkilö ei ole naimisissa tai jos hän ja hänen puolisonsa asuivat välien rikkoutumisen vuoksi erillään, hautausavustus suoritetaan kuolinpesälle".

KEL 33 § on ollut yllä kirjoitetussa muodossaan 1.7.1990 alkaen. Samassa yhteydessä tulivat voimaan perhe-eläkejärjestelmän kokonaisuudistusta koskevat lait. Perhe-eläkejärjestelmän kokonaisuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 173/89) hautausavustuksen edunjättäjien piirin laajentamista myös alle 16-vuotiaisiin lapsiin on perusteltu lasten kuolemasta perheelle aiheutuvilla kustannuksilla. KEL 28 §:n ja 33 §:n sanamuodot poikkeavat toisistaan. Jälkimmäistä lainkohtaa on kuitenkin tulkittu siten, että leskellä tarkoitetaan myös avopuolisoa.

KEL:n mukaiset etuudet maksetaan pääsääntöisesti etuuteen oikeutetulle. Etuudet voidaan kuitenkin etuuteen oikeutetun elämäntapojen tai sairauden vuoksi maksaa etuuteen oikeutetun sijasta hänelle määrätylle holhoojalle tai ellei määrättyä holhoojaa ole, hänen lähiomaiselleen tai muullekin henkilölle, joka pääasiallisesti huolehtii etuuteen oikeutetusta. KEL:ssa tarkemmin säännellyissä tapauksissa etuus voidaan maksaa myös sille laitokselle, jossa etuuteen oikeutettu on hoidettavana, ja toissijaisen korvauksen maksajalle.

Rintamasotilaseläke

Voimassa oleva rintamasotilaseläkelaki (119/77) annettiin marraskuussa 1976 ja se tuli voimaan 1.7.1977. Tällä lailla kumottiin rintamasotilaseläkkeestä vuonna 1971 annettu laki (294/71). Uudessa laissa luotiin erillinen rintamasotilaseläkejärjestelmä aikaisemman kansaneläkelain käsitteisiin sidotun järjestelmän tilalle. Uudistuksessa otettiin erityisesti huomioon se, ettei työeläkejärjestelmässä pidetty rintamapalvelusaikaa työeläkettä kartuttavana aikana. Uudella lailla haluttiin myös parantaa huonossa taloudellisessa asemassa olevien lapsiperheiden asemaa korottamalla eläkkeen määrää lapsikoroituksella huomattavasti entisestään.

RintamasotilaseläkeL:n mukaisiin etuuksiin on oikeus rintamasotilaalla ja rintamapalvelukseen osallistuneella henkilöllä siten kuin laissa tarkemmin säädetään.

RintamasotilaseläkeL:n mukaisia etuuksia ovat rintamasotilaseläke, rintamalisä ja ylimääräinen rintamalisä. Etuudet rahoitetaan valtion varoista ja niiden maksajana on kansaneläkelaitos.

Rintamasotilaseläkkeeseen on oikeus ainoastaan 55 – 64-vuotiaalla Suomen kansalaisella, jolla on rintamasotilas-, rintamapalvelus- tai rintamatunnus ja joka ei saa kansaneläkettä eikä leskeneläkkeen jatkoeläkettä. Alle 60-vuotiaalta edellytetään lisäksi, ettei hän alentuneen työkykynsä vuoksi pysty tekemään tai saamaan hänelle sopivaa, toimeentulon turvaavaa työtä.

Rintamasotilaseläke on tuloista riippuvainen. Se voidaan myöntää vain, jos eläkettä varten vahvistetut vuositulot eivät ylitä pienimpään rintamasotilaseläkkeeseen oikeuttavaa tulorajaa. Vuosituloissa otetaan huomioon eläkkeensaajan omat ja hänen avio- tai avopuolisonsa tulot. Vuositulon ohella rintamasotilaseläkkeen määrä riippuu etuudensaajan perhesuhteista, perheen omaisuudesta, alle 16-vuotiaiden lasten lukumäärästä ja asuinkunnan kalleusryhmästä. Yksinäisen henkilön (ks. edellä kansaneläkelaisissa sama) täysimääräinen rintamasotilaseläke vuonna 1993 on I kuntaryhmässä 2 691 markkaa kuukaudessa ja II kuntaryhmässä 2 584 markkaa kuukaudessa. Avio- tai avoliitossa olevan (ks. edellä kansaneläkelaisissa sama) täysimääräinen eläke, jos puoliso ei saa rintamasotilaseläkettä tai kansaneläkettä, on sama kuin yksinäisellä henkilöl-

lä. Jos avio- tai avopuoliso saa edellä mainittua eläkettä, etuudensaajan täysimääräinen eläke on 80 % yksinäisen henkilön täysimääräisestä rintamasotilaseläkkeestä eli I kuntaryhmässä 2 153 markkaa kuukaudessa ja II kuntaryhmässä 2 067 markkaa kuukaudessa. Täysimääräistä eläkettä korotetaan tietyllä, kiinteällä markkamäärällä vuodessa kutakin laissa tarkoitettua lasta kohden (**lapsikorotus**). Lapsikorotus ei ole siten erillinen eläkkeenosa kuten se on kansaneläkkeessä.

RintamasotilaseläkeL:n 6 §:n mukaan lapsikorotukseen oikeuttavat alle 16-vuotiaat etuudensaajan omat tai hänen puolisonsa lapset, jotka elävät samassa taloudessa etuudensaajan kanssa tai joiden toimeentulosta etuudensaaja tai hänen samassa taloudessa asuva puolisonsa muulla tavoin huolehtii. Näihin lapsiin rinnastetaan myös au-lapsi, josta etuudensaaja on elatusvelvollinen oikeuden päätöksen tai asianmukaisesti vahvistetun sopimuksen perusteella. Sama koskee myös etuudensaajan kasvattilasta, jonka toimeentulosta hän tai hänen samassa taloudessa asuva puolisonsa huolehtii. Edellä lueteltujen lasten ei siten tarvitse välttämättä asua samassa taloudessa etuudensaajan ja hänen puolisonsa kanssa.

RintamasotilasL:n 7 §:n 2 momentin mukaan avopuolisoihin voidaan rintamasotilaseläkettä määrättäessä soveltaa, mitä puheena olevassa laissa on puolisoista säädetty. Tämän säännöksen nojalla on katsottu, puolison lapsen tavoin myös avopuolison lapsi oikeuttaa lapsikorotukseen.

Rintamalisä ja ylimääräinen rintamalisä

Rintamalisään ovat oikeutettuja Suomessa ja ulkomailla asuvat Suomen kansalaiset, joilla on oikeus kansaneläkkeeseen. Rintamalisä voidaan myöntää myös Suomessa asuvalle ulkomaan kansalaiselle, jolla on oikeus kansaneläkkeeseen. Rintamalisä on edunsaajan perhesuhteista ja tuloista riippumaton vakiomääräinen etuus, jonka suuruus vuonna 1993 on 211 markkaa kuukaudessa.

Ylimääräistä rintamalisää voidaan myöntää kansaneläkkeen lisäosaa ja rintamalisää saavalle Suomen kansalaiselle ja myös näitä etuuksia saavalle ulkomaan kansalaiselle, joka asuu Suomessa. Ylimääräisen rintamalisän suuruus määräytyy pääsääntöisesti etuudensaajalle maksettavan lisäosan perusteella siten, että ylimääräinen rintamalisä on

22,5 % lisäosasta. Vuonna 1993 sen määrä on 412 – 511 markkaa kuukaudessa etuudensaajan perhesuhteista ja asuinkunnasta riippuen siten kuin edellä rintamaeläkkeen kohdalla on mainittu.

Rintamaveteraanien varhaiseläke

Rintamaveteraanien varhaiseläke on tarkoitettu ennen yleistä eläkeikää työkyvyn alentumisen vuoksi työelämästä pois siirtyville rintamaveteraaneille. Rintamaveteraanien varhaiseläkkeen suuruus määräytyy työeläkkeen tavoin ja on yhtä suuri kuin työeläke, jonka veteraani saisi, jos hän olisi tullut työeläkelakien mukaisesti työkyvyttömäksi.

Rintamaveteraanien varhaiseläkkeestä aiheutuvat kustannukset suoritetaan valtion varoista. Eläkkeen myöntää ja maksaa asianomainen työeläkelaitos.

Perhe-eläkejärjestelmät

Perhe-eläkejärjestelmien kehitys alkoi 1960-luvulla. Yksityisen puolen työeläkelakeihin se liitettiin 1.1.1967 voimaan tulleilla laeilla työntekijäin eläkelain ja lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelain muuttamisesta. Myöhemmin perhe-eläkejärjestelmä sisällytettiin kaikkiin yksityisen ja julkisen sektorin työeläkelakeihin, niin myös tapaturmavakuutusjärjestelmiin.

Kansaneläkejärjestelmää täydentämään säädettiin vuonna 1969 yleistä perhe-eläkejärjestelmää koskeva perhe-eläkelaki (38/69 – HE 176/67).

Perhe-eläkejärjestelmän kokonaisuudistus toteutettiin 1.7.1990 voimaan tulleilla laeilla (L:t 100–107/90 – HE 173/89), jotka koskivat kansaneläke- ja yksityisen puolen työeläkejärjestelmien perhe-eläkkeitä. Tapaturmavakuutuslain mukaista perhe-eläkettä koskeva laajempi uudistus tuli voimaan vuoden 1993 alusta (L 948/92 – HE 128/92).

Perhe-eläkejärjestelmän kokonaisuudistuksessa pyrittiin entistä oikeudenmukaisemmin ja tasa-arvoisemmin ottamaan huomioon perheen huoltajan kuoleman vaikutus perheen toimeentuloon. Lasten eläketurvaa haluttiin myös parantaa. Kokonaisuudistusta

koskevassa hallituksen esityksen (HE 173/89) perusteluosassa todetaan yleisestä perhe-eläkejärjestelmästä seuraavasti:

"Yleisen perhe-eläkkeen tarkoituksena on turvata perheenhuoltajan kuoleman jälkeen lesken ja lasten vähimmäistoimeentulo. Tämän tavoitteen toteuttamisessa on otettava huomioon, miten perheen toimeentulo on muutoin turvattu. Sen vuoksi on tarkoituksenmukaista, että yleinen perhe-eläke on edelleen tulovähenteinen.

Lapseneläkkeen tulee lapsesta maksettavan muun sosiaaliturvan kanssa korvata ne lapsen elatuksesta ja kasvatuksesta aiheutuvat vähimmäiskulut, joista edunjäittäjä oli huolehtinut ennen kuolemaansa. Lapseneläkettä maksettaisiin riippumatta siitä, onko leskellä mahdollisesti oikeus perhe-eläkkeeseen. Lapsen eläkkeeseen eivät myöskään vaikuttaisi lesken tulot. Lisäksi edunjäittäjän huollettavina olleiden lasten tulee syntyperästään ja perhetaustastaan riippumatta olla keskenään yhdenvertaisessa asemassa lapseneläkkeen saamisen suhteen.

Tarkoituksenmukaista on, että vailla huoltajaa olevan lapsen toimeentulo olisi samantasoinen riippumatta siitä, saiko lapsi elatuksensa edunjäittäjän kodissa, elatusapuna vai elatustukena. Tämän johdosta ehdotetaan, että lapseneläke korotetaan nykyisen elatus-tuen enimmäismäärän tasolle. Lapseneläke olisi korotetulta osaltaan eläkevähenteinen siten, että lapsen saamat muut perhe-eläketulot pienentävät lapseneläkkeen määrää. Lapseneläkkeen tulosidonnaisuusaste ja tuloraja olisivat samat kuin kansaneläkkeessä sekä leskelle maksettavassa yleisen perhe-eläkkeen lisäosassa. Näin ollen lapsen eläke muodostuisi nykyisen lapseneläkkeen suuruudesta perusmäärästä, jonka suuruus olisi 214 markkaa kuukaudessa, sekä elatus-tuen ja lapseneläkkeen erotuksen suuruudesta täydennysmäärästä, joka olisi täytenä 286 markkaa kuukaudessa. Täydennysmäärää vähentäisivät 50 prosenttisesti saman edunjäittäjän jälkeen lapselle maksettavat muut perhe-eläkkeet siltä osin kuin niiden määrä ylittää 2 380 markkaa vuodessa. Täydennysmäärää lapseneläkkeeseen ei maksettaisi enää 18 ikävuoden täyttämisen jälkeen.

Nykyisin täysorvolle maksettava lapseneläke on kaksinkertainen puoli-orvon eläkkeeseen verrattuna. Eläkettä voidaan maksaa vain yhden edunjäittäjän jälkeen. Täysorvon lapsen eläketurvan parantamiseksi ehdotetaan, että tällaisella lapsella olisi oikeus

edellä selostetulla tavalla määräytyvään lapseneläkkeeseen kummankin vanhempansa jälkeen."

Puheena olevassa hallituksen esityksessä todetaan yleisen perhe-eläkkeen leskeneläkkeestä, että:

"leskelle maksettava yleinen perhe-eläke rakentuu nykyisin kansaneläkelaiissa säädettyjen etuuksien pohjalle. Ensimmäiseltä kuudelta kuukaudelta maksettava alkueläke muodostuu perhe-eläkkeen pohjaosasta ja lisäosasta. Lisäosan määrää pienentävät lesken muut tulot. Lisäosasta maksetaan kuitenkin aina I kuntaryhmässä vähintään 43 prosenttia ja II kuntaryhmässä 40 prosenttia.

Huoltovelvollisuuden huomioon ottamiseksi vähimmäisturvaa takaavassa yleisessä perhe-eläkejärjestelmässä on edelleen perusteltua, että kuuden kuukauden jälkeen maksettava jatkoeläke muodostuu 18 vuotta nuorempaa lasta huoltavilla leskillä pohjaosasta ja lisäosasta. Muilla leskillä jatkoeläke muodostuisi pelkästään lisäosasta kuten nykyisin. Alkueläkkeen ja jatkoeläkkeen lisänä voitaisiin edelleen maksaa asumistukea.

Yleinen perhe-eläke toteuttaa jo nyt lesken vähimmäistoimeentulon turvaamiselle ja muuttuneisiin olosuhteisiin sopeuttamiselle asetettavat tavoitteet. Sen määräytymisperiaatetta ei ole siten syytä muuttaa. Kun eläketulojen verotuksen yhtenäistämiseksi tulovähenteinen yleinen perhe-eläke saatetaan veronalaiseksi tuloksi on kuitenkin kohtuullista, että samalla lievennettäisiin yleisen perhe-eläkkeen tulovähenteisyyttä siten, että lesken työtuloista otetaan leskeneläkettä vähentävinä tuloina huomioon ainostaan 60 prosenttia."

Kysymyksessä olevassa hallituksen esityksessä, jossa myös ehdotettiin työeläkejärjestelmän mukaisen perhe-eläkkeen yhdenmukaistamista yksityisellä ja julkisella sektorilla, on puolestaan työeläkejärjestelmän mukaisesta perhe-eläkkeestä todettu muun muassa seuraavaa:

"Työeläkejärjestelmässä omaksutun ansaintaperiaatteen mukaisesti perhe-eläkkeen määräytymisen lähtökohtana tulee olla edunjäätäjän ansaitsema eläke." "Perhe-eläk-

keen tulee kohtuullisesti turvata perheen kulutustason säilyminen perheen huoltajan kuolemaa edeltäneellä tasolla." "Lesken omat mahdollisuudet toimeentulotason säilyttämiseksi on otettava huomioon siten, että myös hänen ansiotulonsa tai eläkkeensä vaikutus otetaan huomioon määrättäessä perheelle korvattavaa taloudellista menetystä." "Alaikäisten lastentoimeentulo pyritään turvaamaan perhe-eläkkeellä mahdollisimman täysimääräisenä." "Lasten toimeentulon turvaamiseksi lapsilla tulee olla syntyperästään ja perhetaustastaan sekä vanhempiensa keskinäisistä ratkaisuista riippumaton oikeus toimeentulotasoon vastaavaan osuuteen siitä tulosta, jota heidän perheensä huoltaja sai ennen kuolemaansa. Sen vuoksi on tarkoituksenmukaista, että perhe-eläkkeen nykyistä määräytymistapaa muutetaan siten, että lasten eläkkeiden määräytyminen eriytetään lesken eläkeoikeudesta ja leskeneläkkeen määrästä." "Lapseneläkkeet olisikin siten määrättävä edunjättäjän eläkkeeseen perustuen lasten keskimääräistä toimeentulotasoa vastaavasti lasten lukumäärän perusteella. Kunkin edunsaajana olevan lapsen eläkkeen tulee olla saman edunjättäjän jälkeen samansuuruinen."

Työeläkejärjestelmän mukaisesta leskeneläkkeestä ja sen yhteensovituksesta hallituksen esityksessä on lisäksi todettu muun muassa seuraavaa:

"Ehdotuksen mukaan leskeneläkkeen määrä on enintään puolet edunjättäjän eläkkeestä silloin, kun edunsaajina ei ole lapsia. Jos ehdotetulla tavalla määräytyvien lapseneläkkeiden ja leskeneläkkeen yhteismäärä ylittää edunjättäjän eläkkeen, ylittävä osa vähennetään leskeneläkkeestä. Näin tehdään sen vuoksi, että perheessä puolisoiden kulutusmahdollisuudet ovat sitä pienemmät, mitä useampia lapsia perheessä on.

"Leskeneläkkeen tarvetta arvioitaessa lähtökohtana on pidettävä sitä, missä määrin edunjättäjä osallistui leskeksi jääneen puolison toimeentulon turvaamiseen. Perhe-eläketurvan oikeudenmukainen ja tarkoituksenmukainen kohdentaminen edellyttää, että oikeutta leskeneläkkeeseen määriteltäessä otetaan huomioon, missä määrin lesken omat ansiot ja oma eläke säilyttävät toimeentulon puolison kuolemaa edeltäneeseen tilanteeseen verrattuna ja antavat hänelle mahdollisuuden osaltaan huolehtia perheen toimeentulosta. Yhteiskunnassa tapahtuneen kehityksen vuoksi leskeneläkkeen oikeudenmukaista kohdentamista ei voida enää toteuttaa pelkästään lesken sukupuolta, ikää ja avioliiton kestoa koskevilla määreillä.

Jotta leskeneläke edellä esitettyjen tavoitteiden mukaisesti riittävän täsmällisesti korvaisi puolison kuoleman aiheuttamaa toimeentulomahdollisuuksien menetystä perheelle myös silloin, kun leski on osaltaan vastannut perheen toimeentulosta omalla työtulollaan tai eläketulollaan, on leskeneläkkeen määrää laskettaessa otettava huomioon myös näiden lesken tulojen vaikutus.

Lesken omien työtulojen huomioon ottaminen perheen elätyksessä ja perhe-eläkkeen tarpeessa toteutettaisiin eläkesovituksella. Eläkesovituksen tavoitteena on määritellä leskeneläkkeelle se osa leskellä ennen puolison kuolemaa olleesta toimeentulon tasosta, jota hänen oma eläketurvansa ei kata. Sosiaalipoliittisesti ei ole perusteita maksaa täyttä leskeneläkettä puolisolle, jonka omat ansiot riittävät hyvin toimeentulon turvaamiseen. Ansioeläkejärjestelmän tavoitteiden mukaan on kuitenkin aiheellista jättää osa lesken tuloista eläkesovituksen ulkopuolelle. Sen vuoksi on ehdotuksessa määritelty se tuloraja eli eläkesovitusperuste, jonka ylittävät lesken omat eläketulot vähentävät täyttä leskeneläkettä puolisoitten tulosuhteesta riippumatta. Jos molempien puolisoitten työeläkkeet ovat pieniä, edellä mainittu eläkesovitus vähentäisi leskelle maksettavaa eläkettä perusteettomasti. Tämän vuoksi esitetään eläkesovitusperusteelle asetettavaksi myös alaraja. Esityksen mukaan 1 245 markkaa kuukaudessa alittavat lesken omat eläkkeet eivät vähentäisi leskeneläkettä. Enimmäismääräksi eläkesovitusperusteelle on asetettu sanottu markkamäärä kaksinkertaisena eli 2 491 markkaa kuukaudessa. Jos edunjättäjän perhe-eläkkeen perusteena oleva eläke on määrältään näiden rajojen välissä, eläkesovitusperuste on edunjättäjän eläkkeen suuruinen. Leskeneläkettä vähennetään 50-prosenttisesti siltä osin kuin lesken oma eläke ylittää eläkesovitusperusteen."

"Jos leskelle jää huollettavaksi alaikäisiä lapsia, hänen osuttaan perheen kulutusmahdollisuuksista ei ole perusteltua arvioida, koska hän joutuu joka tapauksessa huolehtimaan myös lasten toimeentulosta. Sen vuoksi eläkesovituksen ulkopuolelle jätetään sellaiset lesket, joilla on alaikäisiä lapsia. Heidän kohdallaan eläkesovitus tehtäisiin sitten, kun nuorin lapsista täyttää 18 vuotta. Eläkesovituksessa käytettäisiin perusteena sitä eläkekertymää, joka leskellä tällöin on. Tämä eläkekertymä vastaa parhaiten lesken tuloja eläkesovitusta tehtäessä.

Jos leski saa omaa työkyvyttömyys-, työttömyys- tai vanhuuseläkettä, tämä työeläke muodostaa sen tulon, joka eläkesovitusta tehtäessä tulee ottaa huomioon lesken omana tulona. Eläkesovituksessa ei kuitenkaan oteta huomioon omaa kansaneläkettä, koska se määräytyy toissijaisena työeläkkeen perusteella.

Jos leski ei vielä saa omaa eläkettä, lesken tulona otettaisiin huomioon lesken eläkeoikeus sen suuruisena kuin hän olisi sen saanut, jos hän olisi edunjättäjän kuolinpäivänä tullut työkyvyttömäksi."

Yleinen perhe-eläke

Kansaneläkejärjestelmään kuuluva perhe-eläkelaki (PEL) annettiin tammikuussa 1969 ja se tuli voimaan lokakuun alusta 1969. Perhe-eläkejärjestelmien kokonaisuudistuksen yhteydessä PEL:iin tehtiin huomattavia muutoksia, jotka tulivat voimaan 1.7.1990. Kokonaisuudistuksella perhe-eläkkeet pyrittiin kohdentamaan aiempaa oikeudenmukaisemmin ja tasa-arvoisemmin ottaen huomioon perheen huoltajan perheen toimeentulolle aiheuttaman tosiasiallisen menetyksen. Uudistuksella pyrittiin parantamaan myös lasten eläketurvaa muun muassa ulottamalla yleisen perhe-eläkkeen lapseneläke 16-vuotiaista 18-vuotiaisiin. Lisäksi perhe-eläkkeen leskeneläkeoikeus haluttiin sukupuolisesti aiempaa tasa-arvoisemmaksi.

Yleisen perhe-eläkejärjestelmän tarkoituksena on edunjättäjän kuollessa turvata vähimmäistoimeentulo edunjättäjän leskelle ja lapsille.

PEL:n mukaisia etuuksia ovat leskeneläke ja lapseneläke sekä lesken koulutustuki. Valtio rahoittaa etuusmenot. Etuuksia haetaan kansaneläkelaitokselta, joka myös maksaa ne etuudensaajalle. Leskeneläke ja lapseneläke ovat olleet 1.7.1990 jälkeen veronalaista tuloa.

Edellä mainittuun kokonaisuudistukseen liittyen PEL 6 – 18 §:t koskevat tilannetta, jossa edunjättäjä on kuollut **ennen 1.7.1990** ja vastaavasti 19 – 31 §:t koskevat tilannetta, kun edunjättäjä on kuollut **1.7.1990 jälkeen**.

PEL 6 §:n mukaan etuudensaajia ovat edunjättäjän lapset ja miespuolisen edunjättäjän leski. Sama henkilö ei voi olla etuudensaajana samanaikaisesti kuin yhden edunjättäjän jälkeen.

PEL 19 §:n 1 momentin mukaan etuudensaajia ovat edunjättäjän leski ja lapset. Sama henkilö ei voi olla etuudensaajana samanaikaisesti kuin yhden edunjättäjän jälkeen lukuun ottamatta täysorpoa lasta, jolla on oikeus lapseneläkkeeseen kahden edunjättäjän jälkeen.

L a p s e n e l ä k e

Ennen 1.7.1990 voimaan tullutta PEL:n muutosta (104/90) lapseneläke oli kaikille puoliorvoille lapsille samansuuruinen ja täysorpojen eläke oli kaksi kertaa niin suuri kuin puoliorpojen eläke. Mainitun lainmuutoksen jälkeen lapseneläkkeen muodostaa **perusmäärä**, joka vastaa suuruudeltaan entistä puoliorvon lapseneläkettä, ja alle 18-vuotiaille maksettava **täydennysmäärä**, jonka täysi määrä on perusmäärää hieman suurempi. Vuonna 1993 perusmäärä on 257 markkaa kuukaudessa ja täysi täydennysmäärä 343 markkaa kuukaudessa. Täydennysmäärää vähentävät lapsen saamat muut eläkkeet 50 prosentilla siitä määrästä, jonka eläkkeet ylittävät tietyn vuositulorajan. Vuonna 1993 vuosituloraja on 2 860 markkaa.

PEL 7 §:n mukaan edunjättäjän lapsena pidetään myös 1) edunjättäjän ottolasta, 2) au-lasta, jonka edunjättäjä on säädettyssä järjestyksessä tunnustanut tai joka on muuten edunjättäjään nähden tunnustetun lapsen asemassa, 3) au-lasta, josta edunjättäjä on oikeuden päätöksen tai vahvistetun sopimuksen nojalla ollut kuollessaan elatusvelvollinen, 4) muuta lasta, jonka elatuksesta edunjättäjä on joko omassa kodissaan tai muutoin huolehtinut. Edunjättäjän lapsella, joka on annettu ottolapseksi kolmannelle henkilölle, ei ole kuitenkaan oikeutta lapseneläkkeeseen (PEL 8 §:n 3 momentti).

PEL 8 §:n mukaan lapseneläkkeeseen on oikeus edunjättäjän edellä mainitulla alle 16-vuotiaalla lapsella ja lisäksi 16 - 20 -vuotiaalla lapsella, joka opiskelun, koulunkäynnin tai ammattikasvatuksen vuoksi ei voi itse ansaita toimeentuloaan.

1.7.1990 alkaen. PEL 19 §:n 2 momentin mukaan edunjättäjän lapsina pidetään myös 7 §:n 1–3 kohdissa mainittuja lapsia sekä lapsia, jotka edunjättäjän kuollessa asuivat edunjättäjän kanssa samassa taloudessa ja joiden elatuksesta edunjättäjä vastasi. Siten edunjättäjän avio- tai avopuolison lapsi, edunjättäjän kasvattilapsi, edunjättäjän perheeseen sijoitettu lapsi, jonka elatuksesta edunjättäjä vastasi, ja muu kasvattilapseen rinnastettava lapsi ovat oikeutettuja lapseneläkkeeseen ainoastaan silloin, jos he ovat asuneet edunjättäjän kuollessa samassa taloudessa edunjättäjän kanssa ja edunjättäjä on tosiasiallisesti vastannut heidän elatuksestaan. Edunjättäjän omien lasten, myös au- ja ottolasten, ei ole tarvinnut asua edunjättäjän kanssa ollakseen oikeutettuja lapseneläkkeeseen. Heidän kohdallaan riittää, että edunjättäjä on kuollessaan ollut heistä elatusvelvollinen.

PEL 20 §:n mukaan 19 §:ssä mainitulla lapsella on oikeus lapseneläkkeeseen, jos hän ei ole täyttänyt 18 vuotta tai jos hän on 18 – 20 vuotta täyttänyt ja opiskelee päätoimisesti tai on ammatillisessa koulutuksessa.

L e s k e n e l ä k e

PEL:n mukaiseen leskeneläkkeeseen on oikeus alle 65-vuotiaalla edunjättäjän avio- puolisoilla. Avopuolisoa ei tässä tapauksessa rinnasteta aviopuolisoon eikä avopuolisoinen voi saada leskeneläkettä. Ennen 1.7.1990 voimaan tullutta lainmuutosta leskeneläkkeeseen oli oikeus ainoastaan naispuolisella alle 65-vuotiaalla leskellä.

Leskeneläkkeenä maksettavia etuuksia ovat **alkueläke** ja **jatkoeläke**, joihin kuuluvat pohjaosa, lisäosa ja asumistuki. Leskeneläkkeen jatkoeläkkeeseen kuuluu kuitenkin ainoastaan lisäosa ja asumistuki, ellei leskellä ole alle 18-vuotiasta yhteistä lasta edunjättäjän kanssa tai ellei lesken kanssa samassa taloudessa asu alle 18-vuotias lesken tai edunjättäjän lapsi, joka asui lesken ja edunjättäjän kanssa samassa taloudessa jo edunjättäjän kuollessa (1.7.90).

Leskeneläkkeen **pohjaosa** on vakiomääräinen, tuloista riippumaton osa. Pohjaosan suuruuteen vaikuttaa kuitenkin se, missä kuntaryhmässä etuudensaaja asuu ja onko hänellä uusi aviopuoliso vai onko hän pysynyt leskeyden jälkeen naimattomana. Avoliitossa asuminen ei sen sijaan vaikuta pohjaosan määrään. Vuonna 1993 pohjaosan

suuruus on leskellä, joka ei ole mennyt uudestaan naimisiin, I kuntaryhmässä 1 315 markkaa kuukaudessa ja II kuntaryhmässä 1 212 markkaa kuukaudessa. Uudelleen naimisiin menneen lesken pohjaosan suuruus on I kuntaryhmässä 1 184 markkaa ja II kuntaryhmässä 1 095 markkaa kuukaudessa.

Leskeneläkkeen **lisäosa** on henkilökohtainen etuus siinä mielessä, että se on ainoastaan lesken omiin vuosituloihin sidottu. Lisäosan suuruus riippuu pohjaosan tavoin myös lesken asuinkunnan kuntaryhmästä. Syyskuun alusta 1991 voimaan tulleella lainmuutoksella (472/91) PEL:iin lisättiin uusi 32 a §, jonka mukaan naimisissa olevan eläkkeensaajan, jolla ei ole yhteistä taloutta puolisonsa kanssa, lisäosaan sovelletaan, mitä PEL:ssä on säädetty sellaisen eläkkeensaajan lisäosasta, joka ei ole naimisissa. Lisäksi lainkohdassa on rinnastettu avopuolisot aviopuolisoihin lisäosaa määrättäessä.

Täysimääräinen leskeneläkkeen lisäosa on vuonna 1993 I kuntaryhmässä leskellä, joka ei ole avio- tai avoliitossa, 2 042 markkaa ja yhteisessä taloudessa puolisonsa kanssa avio- tai avoliitossa olevalla leskellä 1 936 markkaa kuukaudessa sekä vastaavasti II kuntaryhmässä 1 736 markkaa kuukaudessa ja 1 646 markkaa kuukaudessa. Täysimääräistä lisäosaa vähentää 50 prosentilla tietyn tulorajan ylittävät lesken vuositulot. Lisäosaa pienentävä vuosituloraja vuonna 1993 on 2 860 markkaa kuukautta kohden.

Leskeneläkkeen alku- ja jatkoeläkeoikeuteen vaikuttaa myös lasten asema edunjättäjään ja leskeen nähden.

Alkueläke. Leskellä on oikeus alkueläkkeeseen 6 kuukauden ajan eläkeoikeuden syntymisestä.

Ennen 1.7.1990 voimaan tullutta lainmuutosta alkueläkkeen saamiseksi leskeltä edellytettiin lisäksi seuraavaa: 1) että lesken avioliitto edunjättäjän kanssa oli solmittu ennen kuin edunjättäjä oli täyttänyt 65 vuotta tai 2) että leskellä on edunjättäjän jälkeen huollettavanaan lapseneläkkeeseen oikeutettu alle 16-vuotias lapsi. Lisäksi, jos leski sai kansaneläkettä tai rintamasotilaseläkettä, hänellä oli oikeus alkueläkkeeseen ainoastaan siltä osin kuin alkueläke oli edellä mainittuja eläkkeitä suurempi.

Leskeneläkkeen **jatkoeläkkeen** saamisen edellytyksenä oli, ettei leskellä ollut oikeutta kansaneläkkeeseen. Lisäksi edellytettiin:

- 1) että lesken huollettavana oli edunjättäjän jälkeen lapseneläkkeeseen oikeutettu alle 16-vuotias lapsi, tai
- 2) että leski oli täyttänyt 40 vuotta edunjättäjän kuollessa ja heidän avioliittonsa oli solmittu ennen edunjättäjän 65 ikävuotta ja avioliitto oli jatkunut vähintään kolme vuotta, tai
- 3) että leski oli täyttänyt 40 vuotta ennen 1 kohdassa tarkoitetun lapsen 16 vuoden täyttämistä tai lapsen siirtymistä pois lesken huollosta ja avioliitto oli solmittu ennen edunjättäjän 65 ikävuotta.

Lesken oikeus alku- ja jatkoeläkkeeseen lakkaa, jos leski solmii uuden avioliiton ennen kuin hän on täyttänyt 50 vuotta. Avioliitto ei lakkauta leskeneläkettä. Oikeus leskeneläkkeeseen päättyy myös, kun leski täyttää 65 vuotta. Oikeus jatkoeläkkeeseen päättyy lisäksi seuraavissa tilanteissa: 1) leskelle myönnetään kansaneläke tai 2) hänellä ei ole enää huollettavanaan lapseneläkkeeseen oikeutettua alle 16-vuotiasta lasta.

Oikeus leskeneläkkeeseen määräytyy **1.7.1990** voimaan tulleen lainmuutoksen mukaan seuraavasti:

Leskeneläkkeeseen oikeus on 65 vuotta nuoremmalla edunjättäjän leskellä sukupuolesta riippumatta. PEL 21 §:n mukaan lisäksi edellytetään: 1) että leskellä on tai on ollut yhteinen lapsi edunjättäjän kanssa ja avioliitto oli solmittu ennen kuin edunjättäjä oli täyttänyt 65 vuotta tai 2) että leski oli edunjättäjän kuollessa täyttänyt 50 vuotta ja avioliitto oli solmittu, kun leski oli alle 50-vuotias ja edunjättäjä alle 65-vuotias ja avioliitto oli jatkunut vähintään viisi vuotta. Jos leski on kuitenkin syntynyt ennen 1.7.1950, leskeneläkkeen saamisen edellytyksenä on 50 vuoden sijasta 40 vuoden vähimmäisikä. Tässä tapauksessa avioliiton on pitänyt kestää 5 vuoden sijasta vähintään 3 vuotta, jos se on solmittu ennen 1.7.1990.

PEL 22 §:n mukaan leskellä ei ole oikeutta leskeneläkkeeseen, jos edellä 1 kohdassa mainittu lapsi on annettu ottolapseksi ennen edunjättäjän kuolemaa tai jos leski on ottanut edunjättäjän lapsen ottolapsekseen edunjättäjän kuoltua. Leskellä ei ole oikeutta leskeneläkkeeseen myöskään silloin, jos hän saa PEL:n mukaista leskeneläkettä aikaisemman lain perusteella.

Oikeus alku- ja jatkoeläkkeeseen lakkaa, kun 1) leski täyttää 65 vuotta tai 2) leski solmii uuden avioliiton ennen 50 ikävuottaan. Kansaneläkelain mukainen varhennettu vanhuuseläke lakkauttaa jatkoeläkkeen eikä leskellä myöskään ole oikeutta jatkoeläkkeeseen sinä aikana, kun hän saa kansaneläkelain mukaista työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkettä.

Lesken alkueläkkeeseen kuuluu aina pohjaosa, lisäosa ja asumistuki. Jatkoeläkkeeseen kuuluu niin ikään aina lisäosa ja asumistuki sekä pohjaosa silloin, jos 1) leskellä on alle 18-vuotias yhteinen lapsi edunjättäjän kanssa tai 2) lesken kanssa samassa taloudessa asuu alle 18-vuotias lesken tai edunjättäjän lapsi, joka on asunut samassa taloudessa jo edunjättäjän kuollessa.

Leskeneläkkeen asumistuki määräytyy eläkkeensaajien asumistukilain (591/78) mukaisesti.

Leskeneläkkeen saajalle voidaan suorittaa myös koulutustukea. Tuella korvataan sellaisesta ammattikoulutuksesta, jolla lesken voidaan arvioida hankkivan pääasiallisen toimeentulonsa, aiheutuvat kustannukset. Myös koulutusaikaisesta lasten hoidosta aiheutuvat kustannukset voidaan korvata koulutustuella.

Työeläke- ja tapaturmavakuutuksen mukaisia perhe-eläkejärjestelmiä käsitellään myöhemmin asianomaisten eläke-etuksien käsittelyn yhteydessä.

Eläkkeensaajien asumistuki

Voimassa oleva eläkkeensaajien asumistukilaki (591/78) on säädetty vuonna 1978 ja se tuli voimaan 1.1.1980. Jo tätä ennen oli olemassa eläkkeensaajien asumistukijärjestelmä. Uudella lailla haluttiin muuttaa asumistukijärjestelmää siten, että tuki kohdis-

tuisi aikaisempaa tehokkaammin eläkkeensaajiin, joilla oli tavallista suuremmat asumiskustannukset (HE 72/78). Uudistuksen toisena tavoitteena oli kehittää eläkkeensaajien asumistukijärjestelmää yleisen asumistukijärjestelmän suuntaan.

Eläkkeensaajien asumistukeen on oikeus kansaneläkkeen (ei kuitenkaan varhennetun vanhuuseläkkeen), rintamasotilaseläkkeen ja perhe-eläkelain mukaisen leskeneläkkeen saajilla. Leskeneläkkeenä voidaan suorittaa myös pelkästään asumistukea.

Asumistuen rahoitukseen osallistuvat vakuutetut, työnantajat, valtio ja kunnat. Eläkkeensaajien asumistuen maksaa kansaneläkelaitos ja se on saajalleen verovapaata tuloa.

Asumistuen suuruus on sidottu perheenjäseniin, asumiskustannuksiin, perheen vuosituloihin ja varallisuuteen. Vuonna 1993 pienin maksettava asumistuki on yksin asuvalla tuensaajalla 39 markkaa kuukaudessa ja suurin 2 318 markkaa kuukaudessa sekä puolison kanssa yhteisessä taloudessa asuvalla tuensaajalla 20 markkaa kuukaudessa ja suurin 1 159 markkaa kuukaudessa.

Hyväksyttäviä asumiskustannuksia korotetaan 20 prosentilla, jos tuensaajan luona asuu yksi tai kaksi kansaneläkelain mukaiseen lapsikorotukseen oikeutettua lasta. Kolmesta tai useammasta lapsesta rajaa korotetaan 40 prosenttia.

KEL:n 28 §:n puolisoskäsite koskee myös eläkkeensaajien asumistukilakia. Perheen vuosituloina otetaan huomioon asumistuen saajan omat ja hänen yhteisessä taloudessa asuvan avio- tai avopuolisonsa tulot. Jos yhteisessä taloudessa asuvat avio- tai avopuolisot ovat molemmat asumistukeen oikeutettuja, heille määrätään yhteinen asumistuki, joka maksetaan puoliksi kummallekin. Asumistukea koskevat tältä osin samantilaiset säännökset kuin kansaneläkkeen lisäosaa.

Asumistukea ei makseta jatkuvassa laitoshoidossa olevalle eläkkeensaajalle siltä ajalta, jonka hoito kestää yli 9 kuukautta. (Vaikuttaako puolison tuen suuruuteen -> onko kuin naimaton?)

Työeläkkeet

Työeläkkeiden tarkoitus on turvata työntekijän ja hänen perheensä toimeentulon jatkuvuus niissä tilanteissa, kun ansiotyö vanhuuden, työkyvyttömyyden tai perhehuoltajan kuoleman takia lakkaa. Myös työttömyys voi tietyin edellytyksin oikeuttaa työeläkkeeseen.

Työeläkelakien mukaisia etuuksia ovat työeläke ja perhe-eläke, johon kuuluu lapseneläke ja leskeneläke. Työeläke-etuuksien rahoitukseen osallistuvat aina työntekijät ja työnantajat sekä eräissä tapauksissa myös valtio ja kunnat. Työeläke-etuuksien maksatuksesta huolehtivat asianomaiset eläkelaitokset. Työeläkkeet ovat veronalaista tuloa.

Työeläke on yksilöllinen, siihen on oikeus työntekijällä. Sen suuruus määräytyy työntekijän työssäolovuosien ja tötulojen perusteella. Työeläkkeeseen maksetaan kuitenkin **lapsikorotus**, jos eläkkeensaaja on syntynyt ennen vuotta 1939 ja jos hänellä tai hänen puolisoillaan on alle 18-vuotias lapsi, jolla eläkkeensaajan jälkeen olisi oikeus lapseneläkkeeseen.

Lapsikorotus korottaa vuonna 1928 syntyneen eläkkeensaajan eläkettä 11 %. Tämän jälkeen syntyneiden eläkkeensaajien lapsikorotus pienenee 1 % vuodessa korottaen eläkettä esimerkiksi vuonna 1933 syntyneillä 6 % ja vuonna 1938 syntyneillä 1 %. Lapsikorotus maksetaan kaksinkertaisena, jos lapsikorotukseen oikeutettuja lapsia on kaksi tai useampia.

Työeläkelakien mukaiset **perhe-eläkkeet** määräytyvät kuolleen perhehuoltajan työeläkkeen perusteella. Perhe-eläkkeen voi saada alle 18-vuotias lapsi, nais- ja miesleski ja eräissä tapauksissa myös edunjättäjän entinen puoliso. Kuten edellä on todettu 1.7.1990 tuli voimaan perhe-eläkkeitä koskeva kokonaisuudistus, joka käsitti myös työeläkelakien mukaiset perhe-eläkkeet. Seuraavassa käsitellään työntekijäin eläkelain (395/61) mukaista perhe-eläkettä sitä tilannetta silmällä pitäen, että edunjättäjä on kuollut tai kuolee uudistuksen voimaantulon **1.7.1990 jälkeen**.

Lapseneläkkeeseen on oikeus alle 18-vuotiaalla edunjättäjän lapsella, joita ovat myös edunjättäjän ottolapsi ja sellainen au-lapsi, jolla on edunjättäjään nähden tunnustetun lapsen asema ja myös au-lapsi, josta edunjättäjä oli kuollessaan asianmukaisesti vahvistetulla sopimuksella sitoutunut tai oikeuden päätöksellä velvoitettu suorittamaan elatusapua. Edunjättäjän edellä mainitun lapsen ei ole tarvinnut asua edunjättäjän kanssa samassa taloudessa ollakseen oikeutettu lapseneläkkeeseen. Lapseneläkkeeseen on oikeus myös edunjättäjän lesken (aviopuolison) lapsella, joka asui edunjättäjän kuollessa edunjättäjän ja lesken kanssa samassa taloudessa. Edunjättäjän lapsella, joka on annettu ottolapseksi, ei ole oikeutta lapseneläkkeeseen. Lapseneläkkeeseen on oikeus samanaikaisesti enintään kahden edunjättäjän jälkeen.

Lapseneläkkeen määrässä otetaan huomioon muut lapseneläkkeeseen oikeutetut lapset siten, että lapsen eläkkeiden yhteismäärä jactaan tasan edunsaajina olevien lasten kesken. Mitä useampia edunsaajia on, sitä pienemmäksi lapseneläke muodostuu lasta kohden.

Leskeneläkkeeseen on oikeus edunjättäjän leskellä, jos avioliitto oli solmittu ennen edunjättäjän 65-vuotispäivää. Myös edunjättäjän entisellä puolisoilla, josta edunjättäjä kuollessaan oli tuomioistuimen päätöksen tai sosiaalilautakunnan vahvistaman sopimuksen mukaan velvollinen määrääjain suorittamaan elatusapua, on oikeus leskeneläkkeeseen samoin perustein kuin leskellä. Edellä mainitun avioliiton solmimisajankohdan lisäksi edellytetään:

- 1) että edunjättäjällä ja leskellä tai entisellä puolisoilla on tai on ollut yhteinen lapsi edunjättäjän kanssa tai, jos yhteistä lasta ei ole,
- 2) että leski tai entinen puoliso oli edunjättäjän kuollessa 50 vuotta täyttänyt tai oli saanut kansaneläkelain mukaista työkyvyttömyyseläkettä vähintään kolmen vuoden ajan, ja jos avioliitto oli solmittu ennen kuin leski tai entinen puoliso oli täyttänyt 50 vuotta ja se oli kestänyt vähintään viisi vuotta.

Lisäksi ennen 1.7.1950 syntyneellä naisleskellä on, vaikka hänellä ei olisikaan yhteistä lasta edunjättäjän kanssa, oikeus leskeneläkkeeseen, jos hän oli täyttänyt 40 vuotta edunjättäjän kuollessa ja avioliitto oli kestänyt vähintään viisi vuotta. Jos avioliitto on

solmittu ennen 1.7.1990, sen on pitänyt kestää 5 vuoden sijasta vähintään 3 vuotta. Tämä poikkeus ei koske entistä puolisoa.

Jos yhteinen lapsi on annettu ottolapseksi ennen edunjättäjän kuolemaa tai jos leski tai entinen puoliso on ottanut edunjättäjän lapsen ottolapsekseen edunjättäjän kuoleman jälkeen, ei oikeutta leskeneläkkeeseen ole edellä mainitun 1 kohdan nojalla.

Leskeneläkettä määrättäessä otetaan huomioon lesken omiin ansiotuloihin perustuvat eläkkeet. Ne yhteensovitetään leskeneläkkeen kanssa. Eläkesovitusta ei kuitenkaan tehdä, jos leskellä on huollettavanaan alle 18-vuotias lapsi, joka edunjättäjän kuollessa asui edunjättäjän ja lesken kanssa samassa taloudessa ja jolla on oikeus lapseneläkkeeseen edunjättäjän jälkeen. Eläkesovitus tehdään lapsen täytettyä 18 vuotta.

Jos edunsaajana on entisen puolison/entisten puolisoitten lisäksi myös leski, entisten puolisoitten perhe-eläkkeiden yhteismäärä on enintään puolet leskeneläkkeestä. Yhteismäärä vähennetään leskeneläkkeestä ja jaetaan entisten puolisoitten kesken elatusapujen suhteessa.

1.4. Tapaturmavakuutus

Tapaturmakorvaus

Vanhin voimassa oleva sosiaalivakuutusta koskeva laki on tapaturmavakuutuslaki (TVL), joka on vuodelta 1948. TVL:ssä on säännökset työntekijän vakuuttamisesta työtapaturman varalta ja työtapaturmasta aiheutuvien vahinkojen korvaamisesta.

TVL:n perhe-eläkesäännökset on uudistettu muun muassa vuoden 1982 alusta voimaan tullella lailla (526/81) ja viimeksi lokakuussa 1992 annetulla lailla (948/92), joka on tullut voimaan vuoden 1993 alusta. Jälkimmäistä lainmuutosta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 128/92) TVL:n mukaiseen perhe-eläkkeeseen oikeutettujen henkilöiden piiriä on perusteltu seuraavasti:

L a p s i

"Lapseneläkkeeseen saatettiin tasapuolisesti oikeutetuiksi kaikki ne lapset, joiden elatukseen edunjättäjä ennen kuolemaansa oli osallistunut tai ollut velvollinen osallistumaan".

"Nykyisen tapaturmavakuutuslain lapsikäsite on hyvin saman sisältöinen kuin 1 päivästä heinäkuuta 1990 voimaan tullessa uudessa perhe-eläkejärjestelmässä. Korvausperusteiden yhdenmukaisuuden vuoksi tätä lapsen käsitettä olisi kuitenkin syytä edelleen täsmentää."

Lapseneläkkeeseen "... olisi oikeutettu edelleenkin työntekijän alle 18-vuotias lapsi. Lapseneläkkeeseen oikeutettuna lapsena pidettäisiin myös sellaista avio- tai avopuolison lasta, jonka elatuksesta työntekijä kuollessaan huolehti. Eläkeoikeuden syntymisen edellyttäisi tällaisten lasten kohdalla tosiasiallista huoltosuhdetta lapsen ja työntekijän välillä. Edellytyksenä olisi lisäksi se, että tällaisen lapsen omalla vanhemmalla on oikeus leskeneläkkeeseen työntekijän jälkeen. Lapseen rinnastettaisiin edellä tarkoitetuissa tapauksissa myös ottolapsi.

Nykyisin lapsella voi olla oikeus perhe-eläkkeeseen vielä 21 vuoden ikään saakka, jos hän 18 vuotta täytettyään ansiotyössä olematta opiskelee kehittyäkseen vastaista ammattia tai tointa varten. Samoin, jos lapsi ruumiillisen tai henkisen vajavuuden takia on kykenemätön itsensä elättämiseen, eläkeoikeus voi jatkua niin kauan kuin mainittu tila kestää. Tämä edellyttää kuitenkin, että vajavuus on syntynyt ennen 21 vuoden iän täyttämistä. Opiskelutapauksissa lapsen perhe-eläkeoikeus jatkuu myös kesälomakauden yli. Opiskeluksi on katsottu keskiasteen koulutus ja korkeakouluopiskelu sekä ammattiin valmistava täysipäiväinen koulutus.

Jokaisella 16 vuotta täyttäneellä henkilöllä on nykyisin kansaneläkelain mukaan oikeus vähimmäiseläketurvaan. Tapaturmavakuutusjärjestelmän vahingonkorvausluonteen huomioon ottaen on kuitenkin tarkoituksenmukaista säilyttää opiskelevilla ja työkyvyttömillä lapsilla tapaturmavakuutuksen antama erityisturva. Sen vuoksi ehdotetaan, että lapseneläkettä maksettaisiin opiskelevalle tai työkyvyttömälle lapselle niin kauan kuin mainittu olosuhde jatkuu, mutta kuitenkin enintään siihen saakka, kun hän täyttää

25 vuotta. Työkyvyttömiä lasten kohdalla olisi nykyisestä poiketen edellytyksenä myös se, että työkyvyttömyys oli alkanut ennen työntekijän kuolemaa. Opiskelu sen sijaan voisi alkaa työntekijän kuoleman jälkeenkin".

L e s k i

"Työntekijän leskellä tarkoitetaan avioliittolain (234/29) mukaista aviopuolisoa. Avioliiton tulee olla voimassa kuolemaan johtaneen tapaturman sattuessa tai kuolemaan johtaneen ammattitaudin ilmenemishetkellä sekä kuolinhetkellä. Poikkeussäännöksen mukaan aviopuolisolla voi kuitenkin olla oikeus perhe-eläkkeeseen myös tapaturman sattumisen tai ammattitaudin ilmenemisen jälkeen solmitun avioliiton perusteella, jos avioliitosta on syntynyt lapsi tai avioliitto on jatkunut kolme vuotta. Tämä perustuu siihen näkemykseen, että riittävän pitkään jatkunutta avioliittoa tai siitä syntyneitä lasta tapaturman sattumisen jälkeen voidaan pitää osoituksena avioliiton pysyvyydestä. Avioliiton purkautumisen jälkeen puolisoilla ei ole enää perhe-eläketurvaa".

"Kuten perhe-eläkejärjestelmän kokonaisuudistusta koskevassa yhteydessä on jo todettu, naisten työssäkäynnin lisääntymisen seurauksena puolisoitten vastuu perheen toimeentulosta on yhä useammin siirtynyt molemmille puolisoille. Tämän vuoksi eri sukupuolia pitäisi kohdella tasavertaisesti myös tapaturmavakuutusjärjestelmässä. Tätä edellyttää myös laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Siksi ehdotetaan, että myös mies voisi olla samoin perustein kuin nainen perhe-eläkkeen saajana.

Henkilöä, jonka kanssa edunjättäjä avioliittoa solmimatta jatkuvasti eli yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa (niin sanotussa avoliitossa), eli niin sanottua avopuolisoa ei nykyisin pidetä perhe-eläkkeeseen oikeutettuna. Kuitenkin esimerkiksi kansaneläkelaki (347/56) ja sairausvakuutuslaki (364/63) on ulotettu koskemaan tilanteita, joissa mies ja nainen avioliittoa solmimatta jatkuvasti elävät yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa. Parin viimeisen vuosikymmenen aikana tällaisessa suhteessa eläminen on yleistynyt. Tavallisinta tämä on perhettä perustamassa olevilla nuorilla. Avioliitonomaisissa olosuhteissa yhteisine lapsineen elävät mies ja nainen muodostavat usein perheyhteisön, jota voidaan verrata avioliittoon perustuvaan perheeseen. Tällaiseen yhteisöön saattaa kuulua myös aikaisemmasta avioliitosta syntyneitä lapsia, jotka elävät samassa taloudessa miehen ja naisen yhteisten lasten

kanssa muodostaen kiinteän perheyksikön. Tapaturmavakuutusjärjestelmän vahingonkorvausoikeudellisen luonteen huomioon ottaen ei ole perusteltua kohdella perheyksikön jäseniä perhe-eläkeoikeuden osalta tällaisissa tapauksissa eri lailla tosiasiallisista olosuhteista piittaamatta. Siksi ehdotetaan, että myös henkilöllä, jonka kanssa edunjättäjä avioliittoa solmimatta jatkuvasti eli yhteisessä taloudessa avioliitonmaisissa olosuhteissa, voisi tietyissä tapauksissa olla oikeus perhe-eläkkeenä suoritettavaan leskeneläkkeeseen.

Koska niin sanotun avioliiton syntymistä ei ole lainsäädännössä yksiselitteisesti säännelty, käytännössä saattaa joissain tapauksissa olla vaikea todennettavissa olevien seikkojen perusteella päätellä tällaisen suhteen olemassaolo. Tämän vuoksi ehdotetaan, että työntekijän kanssa avioliitonomaisissa olosuhteissa eläneen henkilön oikeus leskeneläkkeeseen ulotettaisiin vain sellaisiin tapauksiin, joissa voidaan ulkoisten seikkojen perusteella riittävällä varmuudella päätellä, että kysymyksessä on avioliittoon perustuvaan perheeseen verrattavissa oleva, pysyväksi tarkoitettu perheyksikkö. Tällaiseksi voidaan katsoa sellainen avioliitonomaisissa olosuhteissa eläminen, josta on syntynyt yhteinen lapsi tai jossa sen osapuolten kesken on solmittu sopimus keskinäisestä elatuksesta. Sopimuksen voidaan katsoa olevan olemassa, jos se on viranomaisen oikeaksi todistama. Jos maatalousyrittäjän kanssa avioliitonomaisissa olosuhteissa elävä henkilö on vakuutettu maatalousyrittäjien eläkelain (467/69) mukaisesti tämän maatalousyrityksessä, voidaan heidän välillä katsoa olevan tässä tarkoitettu sopimus keskinäisestä elatuksesta.

Tapaturmavakuutuslain mukainen avioliitonomaisissa olosuhteissa eläminen edellyttäisi suhteelta tietynlaista jatkuvuutta, mikä on yleensä ominaista avioliitolle. Näin ollen pelkästään yhteinen lapsi ei olisi osoitus suhteen pysyvyydestä eikä synnyttäisi oikeutta leskeneläkkeeseen. Ratkaisevaa eläkeoikeuden edellytysten täyttymiselle olisi samoin kuin aviopuolisonkin kohdalla työntekijän kuolinhetken tilanne. Yhteinen lapsi voisi kuitenkin syntyä työntekijän kuolemankin jälkeenkin. Ennen kuolemaa päättyneet avioliitonomaisissa olosuhteissa eläminen ei synnyttäisi oikeutta leskeneläkkeeseen.

Nykyisen lain mukaan lesken perhe-eläkeoikeus edellyttää tiettyjen ehtojen täyttymistä siinä tapauksessa, että avioliitto on solmittu tapaturman sattumisen tai ammattitautin ilmenemisen jälkeen. Avioliiton tulee olla jatkunut vähintään kolme vuotta

ennen työntekijän kuolemaa tai avioliitosta on täytynyt syntyä lapsi. Näiden ehtojen säilyttäminen on tarpeellista ja yhdenmukaisuus edellyttää niiden ulottamista koskemaan myös avioliitonomaisissa olosuhteissa eläviä henkilöitä.

Käytännössä esiintyy tapauksia, joissa työntekijä on ennen avioliittonsa purkautumista muuttanut pois yhteisestä kodista ja ryhtynyt elämään toisen henkilön kanssa avioliitonomaisissa olosuhteissa. Eräissä tapauksissa on perusteltua poiketa pääperiaatteesta, jonka mukaan tällaisella niin sanotulla avopuolisolla voi olla oikeus leskeneläkkeeseen vain silloin, kun työntekijä ei ollut kuollessaan avioliitossa. Lähtökohtana olisi tällöinkin kuolinhetken tosiasiallinen tilanne ja se, että leskeneläkkeeseen oikeutettuna voisi olla vain yksi henkilö. Mikäli työntekijä kuollessaan jatkuvasti eli aviopuolisostaan erillään toisen henkilön kanssa avioliitonomaisissa olosuhteissa siten, että edellä mainitut muut edellytykset tällaisen henkilön oikeudelle leskeneläkkeeseen täyttyvät ja aviopuolisolla oli samaan aikaan vireillä hakemus avioliittonsa purkamisesta, olisi tällaisella avopuolisolla asemesta oikeus leskeneläkkeeseen. Aviopuolisosta erillään asumista pidettäisiin tällöin osoituksena työntekijän todellisesta halusta lopettaa avioliittonsa. Muussa tapauksessa eläkkeeseen oikeutettuna olisi aviopuoliso.

Perhe-eläkeoikeuden laajentamisella koskemaan niin sanottua avopuolisoa ei ole tarkoitus muuttaa tapaturmavakuutuslain mukaista vakuutettavien piiriä. Lain perheenjäsenen käsite on tarkoitus pitää ennallaan".

M u u o m a i n e n

"Nykyisen tapaturmavakuutuslain mukaan perhe-eläkkeeseen ovat oikeutettuja myös työntekijän vanhemmat, ottovanhemmat ja isovanhemmat sekä 18 vuotta nuoremmat sisarukset, joiden työkyky ja varallisuus ovat niin vähäisiä, että he elatukseensa nähden ovat huomattavasti riippuvaisia työntekijästä. Muiden omaisten oikeus perhe-eläkkeeseen perustuu siten lähisukulaisuuteen sekä omaisen alentuneesta työkyvystä tai vähäisestä varallisuudesta johtuvaan taloudelliseen riippuvuuteen työntekijästä. Tällaisella muulla omaisella on oikeus perhe-eläkkeeseen niin kauan kuin hänen ei voida olettaa saavan toimeentuloaan saatavilla olevalla sellaisella työllä, jonka suorittamista häneltä voidaan kohtuudella edellyttää silmällä pitäen hänen koulutustaan, aikaisempaa toimintaansa, ikäänsä ja asumisolosuhteitaan sekä näihin verrattavia muita seikkoja.

Niin kuin edellä on todettu, kansaneläkejärjestelmä antaa jokaiselle Suomessa asuvalle henkilölle työkyvyttömyyden, vanhuuden tai työttömyyden perusteella vähimmäiseläketurvan. Tapaturmavakuutusjärjestelmän antama perhe-eläke tällaisille omaisille ei ole enää perusteltua. Sen vuoksi ehdotetaan, että muut omaiset eivät enää olisi perhe-eläkkeeseen oikeutettuja”.

TVL:n nojalla työntekijällä on oikeus saada korvausta työtapaturmasta. Korvaukseen ei ole kuitenkaan oikeutta sellaisella työntekijällä, joka elää työnantajan taloudessa ja on hänelle tai hänen aviopuolisolleen sukua suoraan takenevassa tai etenevässä polvessa tai on hänen ottolapsensa tai ottovanhempansa tai jonkun edellä mainitun henkilön puoliso. Tässä aviopuolisoon ei rinnasteta avopuolisoa.

TVL:n mukaisia etuuksia ovat muun muassa päiväraha, tapaturmaeläke ja perhe-eläke, johon kuuluvat lapseneläke ja leskeneläke sekä hautausapu.

Päiväraha ja tapaturmaeläke ovat yksilöllisiä, niiden suuruus on sidottu työntekijän vuosityöansioihin. Täysin työkyvyttömän tapaturmaeläkkeensaajan eläke on 85 % tapaturmaa edeltäneistä vuosityöansioista laskien kuitenkin 70 %:iin saajan täyttäessä 65 vuotta.

Tapaturmapäivärahaan ja tapaturmaeläkkeeseen ei kuulu lapsikorotusta. On katsottu, ettei erillinen lapsikorotus ole tarpeen, koska korvaustaso on jo muutenkin niin korkea.

Lapseneläkkeeseen on aina oikeus alle 18-vuotiaalla työntekijän omalla lapsella. Omalla lapsella tarkoitetaan myös ottolasta. Nähdäkseni, jos on kysymys edunjättäjän avioliiton ulkopuolella syntyneestä lapsesta, edellytetään kuten ennen vuoden 1993 alussa voimaan tullutta lainmuutosta, että edunjättäjä oli elatusvelvollinen lapsesta. Samassa taloudessa asumista ei omaan lapseen nähden edellytetä. Lapseneläkkeeseen on oikeus myös edunjättäjän avio- ja avopuolison lapsella, jonka elatuksesta edunjättäjä tosiasiallisesti huolehti (hallituksen esityksen perusteluosan mukaan, jos tällainen lapsi asui muussa taloudessa kuin edunjättäjä, ei huoltosuhdetta yleensä voida katsoa olleen). Lisäksi edellytetään, että avio- tai avopuolisolla, jonka lapsesta on kysymys, on itsellään oikeus leskeneläkkeeseen. Lapseneläkkeeseen on oikeus kaikilla edellä mainituilla lapsilla myös silloin, kun he ovat 18 - 24 -vuotiaita, jos he opiskelevat

päätoimisesti tai ovat ammatillisessa koulutuksessa tai ovat viasta tai vammasta aiheutuvan työkyvyttömyyden vuoksi kykenemättömiä elättämään itsensä.

TVL:n ja PEL:n mukainen lapseneläke ovat sidoksissa toisiinsa siten, että viimeksi mainittuun lapseneläkkeeseen oikeutetulle lapselle suoritetaan TVL:n mukainen lapseneläke vähennettynä PEL:n mukaisen lapseneläkkeen perusmäärällä. Tämä yhteensovitus koskee niitä lapsia, joiden kohdalla PEL:n ja TVL:n mukainen lapsikäsite menevät päällekkäin.

Lapsen oikeus TVL:n mukaiseen lapseneläkkeeseen päättyy, kun hän ei enää täytä lapseneläkkeen saamisedellytyksiä tai, kun edunjättäjän lapsi on sitä ennen annettu ottolapseksi muulle kuin työntekijän jälkeen leskeneläkettä saaneelle tai tämän puolisolle.

Leskeneläkkeeseen on oikeus edunjättäjän leskellä (aviopuolisolla). Jos aviopuolisot olivat kuitenkin edunjättäjän kuollessa asuneet erillään ja edunjättäjä asui tuolloin avioliitossa sellaisen henkilön kanssa, jonka kanssa edunjättäjällä on tai on ollut yhteinen lapsi tai yhteinen lapsi syntyy edunjättäjän kuoleman jälkeen taikka jonka kanssa edunjättäjällä on kuollessaan viranomaisen vahvistama sopimus keskinäisestä elatuksesta, oikeus leskeneläkkeeseen on aviopuolison sijasta avopuolisolla, mikäli edunjättäjän kuolinhetkellä oli lisäksi vireillä hakemus edunjättäjän avioliiton purkamisesta. Mikäli edunjättäjä ei ollut kuollessaan avioliitossa, edunjättäjän avopuolisolla on oikeus leskeneläkkeeseen silloin, kun avopuolisolla on tai on ollut yhteinen lapsi tai yhteinen lapsi syntyy myöhemmin tai avopuolisolla oli edellä mainittu keskinäinen elatussopimus. Yhteisellä lapsella tarkoitetaan avopuolisoiden biologisia lapsia, sillä ottolapsilain mukaan ainoastaan aviopuolisot voivat ottaa yhteisen ottolapsen.

TVL:n 23 c §:ssä on lesken ja avopuolison eläkeoikeutta koskevia säännöksiä, jotka poikkeavat edellä kuvatusta. Mainittu lainkohta koskee tilanteita, joissa avio- tai avioliitto on alkanut vasta kuolemaan johtaneen tapaturman jälkeen.

TVL:n 23 d §:n 2 momentin mukaan oikeus leskeneläkkeeseen päättyy, kun leskeneläkkeeseen oikeutettu solmii avioliiton tai elää avioliitossa täyttämällä leskeneläkeoikeuden saamisedellytykset avopuolisoonsa nähden.

Hautausapu, joka maksetaan kertakorvauksena, on 18 000 markkaa vuonna 1993. Se maksetaan edunjäntäjän kuolinpesälle tai muulle hänen hautauksestaan huolehtineelle.

TVL:n perhe-eläkettä koskevia säännöksiä sovelletaan myös maatalousyrittäjiin (maatalousyrittäjien eläkelaki 9 §).

Sotilastapaturmakorvaukset

Sotilasvammakorvaus

Sotainvalidien ja muiden ennen 1.1.1991 vammautuneiden tai sairastuneiden sekä heidän omaistensa sotilastapaturmakorvaukset maksetaan sotilasvammalain (404/48) mukaan.

SotilasvammaL:n mukaisia etuuksia ovat muun muassa elinkorko ja siihen maksettavat lisäysovat, täydennyskorko, hautausapu ja huoltoeläke sekä lisähuoltoeläke. Etuuksia haetaan tapaturmavirastolta ja ne ovat saajalleen verovapaata tuloa.

Elinkorkoa maksetaan pitkäaikaisesti työkyvyttömälle. Saajan tulot eivät vaikuta elinkoron suuruuteen. Täysin työkyvyttömän yksinäisen henkilön elinkorko vuonna 1993 on 3 256 markkaa kuukaudessa. Elinkorkoon lisätään **ikäkorotus** 56 – 64-vuotiaille ja **omaiskorotus**, jos etuudensaajalla on huollettavia omaisia. Osittain työkyvyttömien elinkorko on työkyvyttömyysastetta vastaava osa täydestä elinkorosta. Elinkorkoon maksettavia lisäosia ovat muun muassa avuttomuus- ja haattalisä, vaatelisä ja sairausapulisä.

Täydennyskorkoa voidaan maksaa pienituloiselle korvauksensaajalle. Sen suuruuteen vaikuttavat saajan muiden tulojen määrä ja asuinkunnan kalleusluokka. Täydennyskoron enimmäismäärä vuonna 1993 on 1 kuntaryhmässä 3 126 markkaa kuukaudessa.

Hautausavun määrä vuonna 1993 on 9 380 markkaa. Hautausapu maksetaan vahingoittuneen kuolinpesälle.

Huoltoeläkettä ja **lisähuoltoeläkettä** maksetaan vahingoittuneen omaiselle.

SotilasvammaL:n 5 §:n 1 momentin mukaan vahingoittuneen omaisella tarkoitetaan:

- 1) puolisoa ja alle 17-vuotiasta lasta, aviomiestä kuitenkin vain, jos hän työ- tai ansiokyvyttömyyden ja varattomuuden takia on vaimonsa elätettävänä;
- 2) vanhempia, jos heidän työ- tai ansiokykynsä ja varallisuutensa ovat niin vähäiset, että he ovat vailla kohtuullista elatusta, eikä ole olemassa muita siitä huolehtimiseen kykeneviä elatusvelvollisia omaisia sekä, kun on kysymyksessä huoltoeläke, myös vanhempia, joilta ainoa poika tai ainakin kaksi lasta on kuollut tai kadonnut sellaisissa olosuhteissa, että sen johdosta on suoritettava korvausta tämän lain mukaan sekä
- 3) 17-vuotta täyttäneitä lapsia, lapsenlapsia ja sisaruksia sekä isovanhempia, jos mainittujen henkilöiden työ- tai ansiokyky sekä varallisuus ovat niin vähäiset, että he elatukseensa nähden ovat huomattavasti riippuvaisia vahingoittuneesta.

SotilasvammaL:n 5 §:n 2 momentin mukaan lapsena pidetään myös ottolasta, avio- puolison lasta sekä sellaista au-lastaa, johon nähden vahingoittuneen elatusvelvollisuus on oikeuden päätöksellä tai sopimuksella vahvistettu. Lisäksi vanhempana pidetään myös ottovanhempaa.

SotilasvammaL:n 9 §:ssä on tarkemmat määräykset niistä henkilöistä, joista vahingoittuneella on oikeus **omaiskorotukseen**. Näitä ovat:

- 1) aviovaimo ja alle 17-vuotias lapsi, jotka ovat vahingoittuneen elätettävänä. Korotus on työkyvyttömyysasteesta riippuen 30 tai 60 prosenttia ensimmäisestä ja 20 prosenttia muista tässä kohdassa tarkoitetuista elätettävistä.
- 2) korotus voidaan maksaa myös vahingoittuneen vanhemmista ja muista edellä tässä pykälässä mainituista omaisista, jotka vahingon sattuessa olivat vahingoittuneen elätettävänä ja joita hän edelleen elättää.
- 3) korotus voidaan maksaa myös yli 17-vuotiaasta lapsesta, joka on vahingoittuneen elätettävänä ja joka ei oman, ennen 17-vuotispäiväänsä syntyneen vamman vuoksi

kykene elättämään itseään. Korotus voidaan maksaa niin kauan kuin mainittu tila kestää.

4) lisäksi korotus voidaan maksaa 17 – 23 vuotiaasta lapsesta, joka opiskelun takia ei voi olla ansiotyössä eikä voi omilla tuloillaan kustantaa opiskeluaan.

Huoltoeläkkeen saamisen edellytyksenä on, että vahingoittunut on kuollut tai omatta syyttään kadonnut sellaisissa olosuhteissa, joiden perusteella kuoleman johdosta olisi suoritettava eläkettä. Kuoleman on tullut johtua sotilasvamman tarkemmin säätelemissä olosuhteissa tai lain perusteella korvattavan vamman tai sairauden seurauksena. Huoltoeläkettä voi saada myös silloin, kun vahingoittunut, jonka sotilaslain mukainen invaliditeetti on vähintään 80 prosenttia, kuolee.

Huoltoeläkkeeseen oikeutettuja ovat yleensä vainajan tai kadonneen leski, alle 17-vuotiaat lapset, vanhemmat ja eräissä tapauksissa myös muut omaiset. Huoltoeläkkeen määrään vaikuttavat etuudensaajan suhde edunjättäjään ja asuinkunnan kalleusluokka. Täysimääräinen lesken huoltoeläke vuonna 1993 on I kuntaryhmässä 2 751 markkaa kuukaudessa. Lasten ja vanhempien huoltoeläke on samansuuruinen; lesken eläkettä lähes puolta pienempi. Muulle omaiselle maksettava huoltoeläke on 1/4 lesken eläkkeestä.

Sotilasvamman 15 §:ssä on tarkemmat määräykset siitä, kenelle huoltoeläkettä voidaan maksaa. Sen mukaan leskellä ei ole oikeutta huoltoeläkkeeseen, jos avioliitto on solmittu ruumiinvamman tai sairauden ilmaantumisen jälkeen eikä avioliitosta ole syntynyt lasta tai avioliitto ei ole kestänyt kolmea vuotta. Aviopuolison lapsella ei ole oikeutta huoltoeläkkeeseen, ellei hän ole ollut vähintään kolme vuotta vahingoittuneen elättävänä ennen kuolemaa. Myöskään ottolapsella, joka on otettu ottolapseksi ruumiinvamman tai sairauden syntymisen jälkeen, ei ole oikeutta huoltoeläkkeeseen, ellei ottolapsisuhde ole kestänyt kolmea vuotta. Huoltoeläkettä saavan lesken oikeus huoltoeläkkeeseen päättyy hänen mennessä uudelleen naimisiin, mutta hänelle suoritetaan kolmelta vuodelta huoltoeläkkeen kertakorvaus.

Sotilastapaturmakorvaus

Sotilastapaturmalain (1211/90) mukaan korvataan aikaisintaan 1.1.1991 ilmenneestä sotilastapaturmasta ja palvelussairaudesta aiheutuneet haitat ja vahingot.

SotilastapaturmaL:n mukaiset kustannukset maksetaan kokonaan valtion varoista. Etuuksia haetaan ja ne maksaa tapaturmavirasto. Etuuksista päiväraha, ansionmenetyk-
korvaus, tapaturmaeläke ja perhe-eläke ovat verollista tuloa.

SotilastapaturmaL:n mukaisia korvauksia ovat muun muassa päiväraha, tapaturmaelä-
ke, perhe-eläke ja hautausapu. Näistä kolmen ensiksi mainitun etuuden suuruus mää-
rättyy vahingoittuneen henkilön vuosityöansion perusteella, joka määritellään samoin
kuin tapaturmavakuutuslaissa.

Perhe-eläkkeeseen on oikeus sotilastapaturmaL:ssa tarkoitetun kuolleen henkilön
leskellä, aviopuolisolla ja lapsilla samoin edellytyksin kuin tapaturmavakuutuslaissa on
säädetty (ks. edellä s.). Myös edunsaajien osuudet perhe-eläkkeestä määräytyvät
samoin kuin tapaturmavakuutuksessa.

Hautausapuna maksetaan kuolleen henkilön kuolinpesälle tai hautauksesta huolehti-
neelle kertakorvaus, jonka suuruus vuonna 1993 on 18 000 markkaa.

1.5. Työttömyysturva

Työttömyysturvalaki (602/84) tuli voimaan vuoden 1985 alusta. Tämän jälkeen sitä on
muutettu useaan otteeseen. Pääpiirteiltään työttömyysturvaL on kuitenkin pysynyt
näihin päiviin saakka ennallaan. Eduskunnassa on kuitenkin parhaillaan käsiteltävänä
hallituksen esitys työmarkkinatukea koskevaksi lainsäädännöksi sekä laiksi työttö-
myysturvalain muuttamisesta (HE 235/93). Tässä hallituksen esityksessä ehdotetaan
oleellisia muutoksia työttömyysturvan rakenteeseen vuoden 1994 alusta. Seuraavassa
kuvataan ensin vielä vuoden 1993 puolella voimassa olevaa työttömyysturvajärjes-
telmää ja tämän jälkeen puheena olevassa hallituksen esityksessä ehdotettuja muu-
toksia.

Työttömyysturvaetuuksina maksetaan peruspäivärahaa ja ansioon suhteutettua päivärahaa. Peruspäivärahalla pyritään turvaamaan työttömän työnhakijan vähimmäistoi-
meentulo. Ansioon suhteutetulla työttömyyspäivärahalla pyritään toimeentulon turvaa-
misen lisäksi korvaamaan työttömälle työnhakijalle työttömyydestä aiheutuva ta-
loudellinen menetys tai ainakin lievittämään sitä. Molempiin päivärahoihin kuuluu
myös lapsikorotus.

Peruspäivärahaa haetaan kansaneläkelaitoksen paikallistoimistosta, joka myös maksaa
etuuden. Peruspäivärahan kustantaa valtio. Ansioon suhteutettua työttömyyspäivärahaa
haetaan asianomaiselta työttömyyskassalta, joka myös maksaa päivärahan. Sen kustan-
nusten kattamiseen osallistuvat valtio, työnantajat ja vakuutetut itse. Työttömyysturva-
etuudet ovat veronalaista tuloa.

Työttömyyspäivärahaan on tietyin edellytyksin oikeus **17 vuotta** täyttäneellä työttö-
mällä työnhakijalla.

Peruspäiväraha on tarveharkintainen etuus. Sen suuruuteen vaikuttavat hakijan per-
hesuhteet ja perheen tulot. Täysimääräinen peruspäiväraha vuonna 1993 on 116
markkaa viideltä päivältä viikossa.

Tietyn tulorajan ylittävät tulot vähentävät täyden peruspäivärahan määrää. Tulorajan
ylittävät tulot vähentävät myös peruspäivärahaan kuuluvaa lapsikorotusosaa. Tuloina
otetaan huomioon hakijan omat ja hänen aviopuolisonsa tulot. Avopuoliso rinnastetaan
aviopuolisoon, joten myös avopuolison tulot otetaan tarveharkinnassa huomioon. Asu-
museron saaneisiin aviopuolisoihin ja aviopuolisoihin, jotka muutoin välien rikkoutu-
misen vuoksi asuvat pysyvästi erillään, ei sovelleta aviopuolisoita koskevia säännök-
siä.

Yksinäisellä henkilöllä peruspäivärahaa pienentävä tuloraja vuonna 1993 on 3 700
markkaa kuukaudessa. Peruspäivärahaa ei makseta lainkaan, jos yksinäisen henkilön
huomioon otettavat tulot ylittävät 6 870 markkaa kuukaudessa. "Huoltovelvollisella"
henkilöllä peruspäivärahaa pienentävä tuloraja, jossa otetaan huomioon työttömyystur-
valaissa tarkemmin määritellyt työttömyysturvan saajan ja hänen avio- tai avopuo-

lionsa tulot, on 5 540 markkaa kuukaudessa ja lapsettoman avio- tai avoparin tuloraja, jonka ylittyessä päivärahaa ei enää makseta, on 8 710 markkaa kuukaudessa.

Huoltovelvollisella on katsottu tarkoitettavan alle 18-vuotiaan lapsen vanhempaa tai henkilöä, jolle alle 18-vuotiaan lapsen huolto on uskottu sekä henkilöä, joka on avio- tai avoliitossa.

Tulorajaa korottavat "huoltovelvollisen huollettavat" alle 18-vuotiaat lapset, joiksi on käytännössä katsottu hakijan omat lapset ja lapset, joiden huolto on uskottu hakijalle. Tulorajan korotus on lasta kohden 630 markkaa kuukaudessa (työttömyysturvaL 14 § 3 ja 4 mom.).

Ansioon suhteutettu työttömyyspäiväraha on yksilöllinen etuus, jonka suuruus määräytyy hakijan ansiotulojen perusteella. Hakijan perhesuhteet otetaan huomioon ainoastaan lapsikorotuksessa.

Lapsikorotus maksetaan alle 18-vuotiaasta työttömyyspäivärahan "saajan huollettavana olevasta" lapsesta (työttömyysturvaL 24 §). Lainkohtaa on tulkittu siten, että saajalla on oikeus lapsikorotukseen hänen kanssaan samassa taloudessa asuvasta omasta, otto- ja kasvattilapsesta (lastensuojelulain 41 §:n mukaisesti yksityisesti sijaishotiin sijoitettu lapsi) sekä avio- tai avopuolison lapsesta. Lisäksi saajalla on katsottu olevan oikeus lapsikorotukseen lapsesta, josta hän on elatusvelvollinen, vaikka lapsi ei asuisi hänen kanssaan. Lapsen on katsottu olevan työttömyysturvaL:n 24 §:n mukaisesti vanhempiansa huollettavana myös silloin, kun sosiaalilautakunta on sosiaalihuoltolain 16 §:n nojalla huostaanottanut lapsen. Sen sijaan sijaisvanhemmilla, joiden kotiin lapsi on sijaishoitona sijoitettu, ei ole oikeutta lapsikorotukseen.

Lapsikorotus on vuonna 1993 yhdestä lapsesta 24 markkaa päivässä, kahdesta yhteensä 34 markkaa päivässä ja kolmesta tai sitä useammasta yhteensä 44 markkaa päivässä.

Vuoden 1994 alusta voimaan tulevien työttömyysturvaL:n muutosten keskeisimpiä uudistuksia on se, että peruspäivärahan saamisen edellytyksenä on, että henkilö on täyttänyt 26 viikon työssäoloehdon kuten nykyisin on jo ansioon suhteutetussa työttö-

myyspäivärahassa. Samaten peruspäivärahaan tulee ansioon suhteutetun työttömyyspäivärahan tavoin 500 suorituspäivän enimmäisaika. Lisäksi peruspäivärahan tarveharkinnasta luovutaan asteittain siten, että henkilölle, joka 1.1.1994 jälkeen ansaitsee 26 viikon työssäoloehdon, ei suoriteta enää tarveharkintaa.

Vuonna 1994 tarveharkinnan tulorajat ja työttömyysturvavakuuksien markkamäärät ovat samat kuin vuonna 1993.

Mikäli työtön henkilö jää edellä mainitun työssäoloehdon tai enimmäisajan täyttymisen vuoksi työttömyyspäivärahan ulkopuolelle, hänellä on oikeus työmarkkinatukeen, josta on säännökset vuoden 1994 alusta voimaan tulevassa työmarkkinatukilaissa.

Työmarkkinatuki on samansuuruinen kuin nykyinen työttömyysturvan peruspäiväraha ja siihen maksetaan samoin perustein ja saman suuruinen lapsikorotus.

Työmarkkinatuen eräänä erityispiirteenä voidaan mainita **osittainen työmarkkinatuki**. Sitä maksetaan vanhempiensa taloudessa asuvalle, ensimmäistä kertaa työmarkkinoille tulevalla työttömälle työnhakijalle. Tuki maksetaan kuitenkin täysimääräisenä esimerkiksi työharjoittelun ajalta. Osittainen työmarkkinatuki on 60 % normaalista määrästä. Osittaisessa työmarkkinatuessa on otettu huomioon valtioneuvoston päätös toimeentulotuesta, jonka mukaan 17-vuotiaalla tai sitä vanhemmille lapsille maksetaan vuoden 1994 alusta erityistä toimeentulotuen perusosaa.

2. Elätyksen turvaaminen

2.1. Äitiysavustus

Nykyiset äitiysavustusta koskevat säännökset sisältyvät äitiysavustuslakiin (424/41) ja äitiysavustusasetukseen (58/77). Lakia ja asetusta on muutettu useaan otteeseen.

Äitiysavustuslain mukaan Suomessa pysyvästi asuvalle naiselle myönnetään hakemuksesta äitiysavustus. Äitiysavustusta haetaan sosiaalilautakunnalta tai muulta sosiaalihuoltolaissa (710/82) tarkoitetulta toimielimeltä, joka myöntää ja suorittaa avustuksen. Äitiysavustus suoritetaan valtion varoista. Se on saajalleen veroton etuus.

Äitiysavustuksen tarkoituksena on osaltaan tasata perheelle lapsen syntymästä aiheutunutta taloudellista rasitusta antamalla kaikille synnyttäjille taloudelliset mahdollisuudet vastasyntyneen lapsen hoitoon sopivien vaatteiden ja muiden tarvikkeiden hankkimiseen. Äitiysavustuksen eräänä tavoitteena on lisäksi ollut saada naiset raskaudenai-kaisten terveydellisten haittojen torjumiseksi riittävän varhaisessa vaiheessa terveystarkastusten piiriin. Tähän on pyritty säätämällä avustuksen saamisen edellytykseksi, että äiti käy syntyvän lapsen turvaamiseksi terveystarkastuksessa viimeistään ennen raskauden neljännen kuukauden päättymistä.

Avustus suoritetaan ennen synnytystä tai ensitilassa synnytyksen jälkeen. Edellytyksenä avustuksen suorittamiselle on kuitenkin, että raskauden on selvitetty todennäköisesti kestäneen vähintään 180 päivää.

Jos äitiysavustukseen oikeutettu nainen kuolee ennen kuin avustus on ehditty suorittaa, suoritetaan avustus vastasyntyneen lapsen hoitoon käytettäväksi. Avustus suoritetaan myös, jos lapsi syntyy kuolleena tai kuolee synnytyksen jälkeen ennen kuin avustus on suoritettu. Jos sekä äiti että lapsi kuolevat synnytyksen aikana tai välittömästi sen jälkeen, avustus suoritetaan äidille synnytyksen johdosta annetun huollon kustantaneelle henkilölle.

Oikeus äitiysavustukseen on myös alle yksivuotiaan lapsen lapseksiottajalla tai otto-vanhemmalla. Avustusta on haettava ennen kuin lapsi saavuttaa sanotun yhden vuoden iän. Adoptiotilanteissa avustuksen saajana voi olla myös mies. Säädökset siitä, kuka voi adoptoida, ovat lapseksiottamisesta annetusta laista (153/85).

Äitiysavustus suoritetaan avustuksen saajan hakemuksen mukaan kutakin lasta kohti joko raha- tai luontoisavustuksena (äitiyspakkaus). Sosiaalilautakunta voi kuitenkin, milloin lapsen hoidon tarve sitä ilmeisesti vaatii, päättää avustuksen suorittavasta.

Äitiysavustuksen määrästä päättää valtioneuvosto. Avustuksen määrä on 1.3.1993 lukien 760 markkaa lasta kohti. Äitiyspakkauksen sisällöstä määrää puolestaan sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Pakkauksen sisältö uusitaan kalenterivuosittain valtion kunkin vuoden talousarviossa äitiysavustuksen suorittamiseen varatun määrärahan puitteissa.

Vuoden 1994 alusta tulee voimaan uusi äitiysavustuslaki (477/93), joka korvaa nykyisen lain ja asetuksen. Uudella lailla äitiysavustuksen toimeenpanoon liittyvät tehtävät siirtyvät kansaneläkelaitokselle. Lisäksi nykyisiin säännöksiin on tehty joitakin lähinnä teknisluonteisia tarkistuksia.

Uuteen lakiin on lisätty lain tarkoitusta koskeva säännös, jonka mukaan äitiysavustus suoritetaan äidin ja lapsen terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi.

Uuden lain mukaan äitiysavustusta haetaan kansaneläkelaitoksen paikallistoimistosta, joka myös suorittaa avustuksen.

Äitiysavustuksen suorittamisen yleisenä edellytyksenä oleva velvollisuus terveystarkastukseen on säilytetty myös uudessa laissa.

Raskauden kestoa ja synnytystä koskevien määritelmien yhdenmukaistamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa äitiysavustuslakia on muutettu siten, että raskauden kestolta nykyisin edellytetty 180 päivää on muutettu 154 päiväksi. Muutettuna säännös vastaa myös sairausvakuutuslain mukaista oikeutta äitiys- ja vanhempainrahaan.

Uuden lain mukaan, jos avustukseen oikeutettu nainen kuolee ennen kuin avustus on suoritettu, avustus suoritetaan lapsen hoitoon käytettäväksi. Säännös vastaa nykyistä sääntelyä. Muilta osin säännöksiä, jotka määrittelevät äitiysavustuksen suorittamisen tilanteissa, joissa lapsi syntyy kuolleena taikka äiti ja lapsi kuolevat synnytyksen aikana tai välittömästi sen jälkeen, ei enää toisaalta lakiin tehtyjen muutosten ja toisaalta sosiaaliturva- ja sosiaalivakuutusjärjestelmien kehittymisen vuoksi ole katsottu tarpeelliseksi taikka tarkoituksenmukaiseksi ottaa lakiin.

Äitiysavustuksen suuruuden vahvistamisen osalta menettely jatkuu uuden lain mukaan entisenlaisena. Äitiyspakkauksen sisällöstä sen sijaan määrää jatkossa kansaneläkelaitos.

2.2. Elatustuki

Lapsen asemaa sääntelevää lainsäädäntöä uudistettiin useaan kertaan 1970– ja 1980-luvuilla. Isyyslaki (700/75) ja laki lapsen elatuksesta (704/75) tulivat voimaan 1.10.1976, laki lapsen elatuksen turvaamisesta (122/77) tuli voimaan 1.3.1978 ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/83) 1.1.1984. Uudistusten tavoitteena oli parantaa lasten elatusta ja huoltoa sekä poistaa lainsäädännöstä säännökset, jotka asettivat lapset syntyperänsä perusteella eriarvoiseen asemaan.

Lapsen elatuksen turvaamisesta annetussa laissa säädetään toimenpiteistä, joiden tarkoituksena on turvata lapsen oikeus riittävään elatukseen. Näitä toimenpiteitä ovat elatustuen suorittaminen lapselle kunnan varoista ja toimenpiteet, joilla tehostetaan lapsen elatuksesta annetussa laissa tarkoitettua elatusvastuun toteutumista. ElatusturvaL 2 §:n mukaan lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä. Elatustukea suoritetaan enintään sen kuukauden loppuun, jona lapsi täyttää 18 vuotta elatusturvaL 14 §:n mukaan.

Elatustukea haetaan kunnan sosiaalilautakunnalta, joka hoitaa elatusturvaL:n mukaiset tehtävät. Kunta saa elatustukimenoihinsa valtionosuutta.

Elatustuen määrä on sidottu elinkustannusindeksiin. Elatustuen suuruus on 1.1.1993 lukien yhdelle lapselle 606 markkaa kuukaudessa elatusvelvollisen osalta. Jos lapsen huoltaja elää avioliitossa tai avioliiton omaisissa olosuhteissa on elatustuki 493 markkaa kuukaudessa. Elatustuen suuruus oli 50 markkaa kuukaudessa vuonna 1971. Tuen nimellisarvo on noussut yli kymmenkertaiseksi kahdenkymmenen viimeisen vuoden aikana. Elinkustannusten kallistuminen huomioon ottaen elatustuen reaaliarvo on kaksinkertaistunut vuodesta 1971 vuoteen 1991.

ElatusturvaL 6 §:n mukaan elatustukea suoritetaan lapselle, kun elatusvelvollinen on laiminlyönyt elatusavun maksamisen. Elatusvelvollisuus liittyy ottovanhempi- ja ottolapsisuhdetta lukuunottamatta aina biologiseen vanhemmuuteen. Elatusvelvollisuus määräytyy lapsen elatuksesta annetun lain nojalla. Lisäksi ottolapsiL:ssa (153/85) on säännöksiä lapsen elatusvelvollisuudesta. OttolapsiL 14 §:n mukaan kun lapseksiotta-

minen on vahvistettu, lapsen aikaisemmat vanhemmat vapautuvat velvollisuudesta vastata lapsen elatuksesta ja elatusvelvollisuus siirtyy ottovanhemmalle.

Elatustukea maksetaan myös avioliiton uikopuolella syntyneestä lapsesta, jonka isyyttä ei ole vahvistettu tai jonka elatusapu ei ole voitu vahvistaa samanaikaisesti isyyden vahvistamisen kanssa. Jos elatusapu on jätetty vahvistamatta tai vahvistettu elatustuen määrää pienemmäksi esimerkiksi elatusvelvollisen vähävaraisuuden tai hänen muun elatusvastuunsa vuoksi, elatustuki tai elatustuen ja elatusavun erotus suoritetaan niin sanottuna ei-korvattavana tukena. Elatustukea maksetaan lisäksi ottolapsesta, kun ottovanhempi on ottanut lapsen yksin lapsekseen eikä lapsi ole ottovanhemman avio- tai avopuolison lapsi.

ElatusturvaL 7 §:n mukaan elatustuen suorittamisen edellytyksenä on lisäksi: 1) lapsella on kotipaikka Suomessa, 2) lapsi ei ole elatusvelvollisen huollettavana eikä asu hänen luonaan, 3) elatusvelvollinen elää ja 4) lapsi ei ole sosiaalilautakunnan huostassa eikä sijaishuoltoon sijoitettuna.

Elatustuki maksetaan lähtökohtaisesti tuen hakijalle elatusturvaL 15 §:n mukaan. Tuen hakijoita voivat olla se vanhempi, jonka huollossa lapsi on, lapselle määrätty holhooja tai uskottu mies. Jos lapsi ei ole sen vanhempansa hoidettavana, jonka huollossa lapsi on, lapsen tosiasiallinen hoitaja voi olla hakija. Elatustuki voidaan poikkeuksellisesti maksaa lapsen edun vaatiessa muulle sosiaalilautakunnan sopivaksi katsomalle henkilölle.

2.3. Sotilasavustus

Sotilasavustusta koskevat säännökset sisältyvät sotilasavustuslakiin (566/48) ja sotilasavustusasetukseen (567/48), jotka tulivat voimaan 1.10.1948. Säännöksiä on muutettu useaan otteeseen. Sotilasavustuslain nojalla sosiaali- ja terveysministeriö vahvistaa yleiset perusteet sotilasavustuksen suuruuden määrittelemistä varten. Viimeisin päätös (360/91) on annettu 14.2.1991.

Sotilasavustuksen tarkoituksena on tukea asevelvollisen omaisen toimeentuloa asevelvollisen palveluksessaolon aikana. Erityisestä syystä voidaan korvata myös asevelvollisen omassa käytössä olevasta asunnosta aiheutuvat kohtuulliset kustannukset.

Sotilasavustuksen saamisen yleisenä edellytyksenä on, että palvelus on heikentänyt avustukseen oikeutetun omaisten toimeentulomahdollisuuksia ja että hän on avustuksen tarpeessa.

Sotilasavustusta haetaan kunnan sosiaalilautakunnalta tai muulta sosiaalihuoltoL 6 §:n 1 momentissa tarkoitettulta toimielimeltä, joka myös myöntää ja maksaa avustuksen. Avustusmenot on vuodesta 1984 kustannettu kunnan varoista. Kunta puolestaan on saanut sotilasavustusmenoihinsa valtionosuuden. Vuoden 1993 alusta voimaan tulleen kunnallisen sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelu- ja valtionosuusjärjestelmän uudistuksen myötä käyttökustannusten valtionosuus on muuttunut määräytyväksi laskennallisten perusteiden mukaisesti eikä se ole enää sidottu sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiseen. Ennen vuotta 1984 sotilasavustuksen rahoituksesta vastasi kokonaan valtio. Sotilasavustus ei ole veronalaista tuloa.

Sotilasavustusta maksetaan perusavustuksen lisäksi asumis- ja erityismenoihin. Perusavustus on määrältään kansaneläkkeen pohjaosan ja yksinäiselle henkilölle paikkakunnalla maksettavan täyden lisäosan suuruinen. Tuki suoritetaan porrastetusti perheenjäsenten lukumäärän mukaan siten, että täysimääräinen perusavustus on ensimmäiselle perheenjäsenelle 100, toiselle 50, kolmannelle 30 ja neljännelle tai sitä useammalle 15 % edellä mainitusta määrästä.

Vuonna 1993 perusavustus on yhdestä perheenjäsenestä enintään 2 479 markkaa kuukaudessa I kuntaryhmässä ja 2 373 markkaa kuukaudessa II kuntaryhmässä. Neljännestä ja sitä useammasta perheenjäsenestä tuki on enintään 372 markkaa kuukaudessa I kuntaryhmässä ja 356 markkaa kuukaudessa II kuntaryhmässä.

Sotilasavustuksen reaalin markkamäärä kotitaloutta kohti maksettuna on pienentynyt noin 20 % vuodesta 1972 vuoteen 1990. Sen sijaan henkilöä kohti maksetun avustuksen määrä on vastaavana ajanjaksona noussut noin 20 %.

SotilasavustusL:n mukaisia **omaisia** ovat:

1) asevelvollisen aviovaimo, avovaimo, jolla on asevelvollisen kanssa yhteinen lapsi huollettavana, asevelvollisen lapsi, ottolapsi ja pysyvästi asevelvollisen huollettavana oleva kasvattilapsi ja vaimon lapsi, sekä

2) asevelvollisen vanhemmat, ottovanhemmat, isä- tai äitipuoli, isovanhemmat ja sellaiset kasvatusvanhemmat, jotka ovat huoltaneet asevelvollista vähintään kymmenen vuotta sekä täysi- ja puolisisarukset.

Toisen ryhmän omainen, niin sanottu toissijainen etuudensaaja, voi saada avustusta vain, jos hänen toimeentulonsa oli riippuvainen asevelvollisen antamasta avusta asevelvollisuuden alkaessa.

Sosiaalilautakunta voi erityisestä syystä suorittaa sotilasavustuksen myös muulle kuin siihen oikeutetulle henkilölle itselleen.

Vuoden 1994 alusta tulee voimaan uusi sotilasavustuslaki (781/93), joka korvaa nykyiset sotilasavustusta koskevat säännökset. Uudella lailla sotilasavustuksen toimeenpanoon liittyvät tehtävät siirtyvät kansaneläkelaitokselle. Lisäksi nykyisiin säännöksiin on tehty paitsi joitakin lähinnä teknisluonteisia tarkistuksia myös joitakin asiallisia muutoksia siltä osin kuin voimassa olevat säännökset eivät enää vastaa muussa lainsäädännössä ja käytännössä tapahtunutta kehitystä.

Uuden lain mukaan sotilasavustukseen oikeutettuina ei enää pidetä niin sanottuja toissijaisia etuudensaajia. Sosiaaliturvaa ja -vakuutusta sekä elatus- ja huoltovelvollisuutta koskeva lainsäädäntö on kehittynyt siihen suuntaan, että sanottuun piiriin kuuluvien henkilöiden toimeentulon tosiasiallinen riippuvuus asevelvollisen antamasta avusta on käytännössä vähäinen.

Perusavustuksen määräytymisessä käytettyjä prosenttilukuja on lisäksi tarkistettu ottaen huomioon muun muassa perheeseen pienentyminen. Uuden lain mukaan perusavustuksen määräytyminen perheenjäsentä kohden säilyy nykyisellään aina kolmanteen

perheenjäsenen asti. Neljännen tai sitä useamman perheenjäsenen osalta avustuksen määräytymisessä käytetty prosenttiluku sen sijaan on nostettu 30 %:ksi.

Sotilasavustuksen kustannusten korvaamisessa siirrytään takaisin valtion rahoitukseen. Keskeisin peruste tähän on hallinnollinen yksinkertaisuus sotilasavustuksen toimeenpanon siirtyessä kansaneläkelaitokselle. Lisäksi sotilasavustuksen voidaan katsoa olevan etuus, joka luonteeltaan sopii paremmin valtion rahoitettavaksi.

Sotilasavustusta haetaan jatkossa kansaneläkelaitoksen paikallistoimistosta. Avustukseen oikeutettujen omaisten piiriä on asevelvollisen aviopuolison osalta täsmennetty uudessa laissa siten, että edellytyksenä avustuksen suorittamiselle on, etteivät aviopuolisot välien rikkoutumisen vuoksi asu erillään toisistaan.

Uusi laki mahdollistaa myös edelleen sotilasavustuksen maksamisen muulle kuin siihen oikeutetulle itselleen, jos avustuksen maksamista siihen oikeutetulle itselleen ei voida pitää tarkoitustaan vastaavana hänen elämäntapojensa, sairautensa tai muun erityisen syyn vuoksi. Näissä tapauksissa kansaneläkelaitos voi sosiaalilautakuntaa tai muuta sosiaalihuoltolaissa tarkoitettua toimielintä kuultuaan päättää avustuksen maksamisesta toimielimelle tai muulle sopivalle henkilölle käytettäväksi avustuksen saajan huoltoon.

2.4. Toimeentulotuki

Toimeentulotukea koskevat säännökset ovat vuoden 1984 alusta voimaan tulleissa sosiaalihuoltolaissa (710/82) ja sosiaalihuoltoasetuksessa sekä toimeentulon yleisistä perusteista annetussa valtioneuvoston päätöksessä (VNp 1349/88). Tämä päätös kuitenkin kumoutuu, kun vuoden 1994 alusta tulee voimaan uusi valtioneuvoston päätös toimeentulon yleisistä perusteista (988/93).

Toimeentulotuki on tarkoitettu täydentämään henkilön toimeentuloa silloin, kun hänen palkkatulonsa, varansa tai muut tulonsa eivät riitä tarpeen mukaiseen toimeentuloon, häneen nähden **elatusvelvollinen** ei huolehdi hänen tarpeellisesta toimeentulostaan taikka hän ei voi saada tarpeen mukaista toimeentuloa muulla tavalla. Tukea voidaan maksaa myös, jos sosiaaliturvaetuuden maksaminen on viivästynyt.

Toimeentulotuen tarve arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Arvioinnissa otetaan huomioon henkilön ja hänen perheensä käytettävissä olevat tulot, kuten palkka-, eläke- ja omaisuustulot. Tuen suuruus määrätään VNp:ssä määriteltyjen menojen ja käytettävissä olevien tulojen ja varojen perusteella. Vuoden 1994 alusta voimaan tulevan VNp:n mukaan toimeentulotuen suuruuteen vaikuttavina tuloina ei oteta huomioon äitiysavustusta, eläkkeensaajien hoitotukea, lapsen hoitotukea, vammaistukea eikä alle 18-vuotiaan lapsen tuloja. Aiemman päätöksen mukaan tulona ei oteta huomioon myöskään lapsilisää, jonka osalta tilanne siis muuttuu vuoden 1994 alusta.

SosiaalihuoltoL:n 30 §:n 2 momentin mukaan mainitussa laissa **elatusvelvollisella** tarkoitetaan "henkilön velvollisuutta pitää huolta omasta elatuksestaan ja hoidostaan sekä siinä laajuudessa kuin avioliittolaissa (234/29) ja lapsen elatuksesta annetussa laissa (709/75) sekä muussa laissa on säädetty, myös puolisonsa sekä oman ja puolisonsa alaikäisen lapsen ja ottolapsen elatuksesta ja hoidosta."

Toimeentulotuki muodostuu **laskennallisesta perusosasta** ja muihin tarpeellisiin **menoihin annettavasta tuesta**. Jos näiden tukiosien yhteismäärä on suurempi kuin perheen käytettävissä olevat tulot, maksetaan erotus toimeentulotukena. Perusosa on tarkoitettu kattamaan ravintomenot, vaatemenot, käyttövarat ja muut jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot.

Perusosan suuruuteen vaikuttavat perheen koko, huollettavien lasten ikä ja lukumäärä sekä kuntaryhmä. Vuoden 1994 alusta lasten lukumäärällä ei ole enää perusosan määrään korottavaa vaikutusta. Yksinäisen henkilön ja yksinhuoltajan perusosa on 80 % kansaneläkkeen pohjaosan ja täyden lisäosan yhteismäärästä. Muiden henkilöiden perusosa määritetään yksinäisen henkilön perusosasta.

VNp:n 10 §:n mukaan toimeentulotukea määrättäessä perheeseen kuuluvina henkilöinä pidetään yhteistaloudessa asuvia vanhempia ja heidän alaikäisiä lapsiaan, aviopuolisoita sekä miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa. Uudessa VNp:ssä vastaavat määräykset ovat 11 §:ssä.

Aikaisempaan verrattuna uudessa VNp:ssä on otettu käyttöön erillinen perusosa vanhempiensa luona asuville 17 vuotta täyttäneille henkilöille. Heidän täysimääräinen

perusosansa on vuoden 1994 alusta alkaen samansuuruinen riippumatta siitä, onko kysymyksessä alle 18-vuotias vai yli 18-vuotias. Toimeentulolaskelmassa alle 18-vuotias katsotaan kuitenkin vanhempiansa kanssa samaan perheeseen kuuluvaksi. Tätä vanhemman katsotaan vanhempiansa luona asumisesta huolimatta muodostavan itsenäisen talouden ja hänelle tehdään siten oma, vanhempiansa laskelmasta riippumaton toimeentulolaskelma.

Toimeentulon perusosien määrät on sidottu täysimääräisen kansaneläkkeen tasoon ja kehitykseen.

Vuonna 1993 täysimääräinen perusosa on yksinäisellä henkilöllä ja yksinhuoltajalla vuonna 1993 I kuntaryhmässä 1 983 markkaa kuukaudessa ja II kuntaryhmässä 1 898 markkaa kuukaudessa. Muiden 17 vuotta täyttäneiden perusosa on 85 % edellisistä markkamääristä eli 1 686 markkaa ja 1 613 markkaa kuukaudessa.

Alle 17-vuotiaiden lasten osalta perusosaa korotetaan seuraavasti:

1) 10 – 16-vuotiaat lapset

1. lapsi;	I kuntaryhmä	1 190 mk/kk	ja II kuntaryhmä	1 139 mk/kk
2. lapsi;	"	1 091 "	"	1 044 "
3. lapsi;	"	992 "	"	949 "
4. lapsi;	"	892 "	"	854 "
5. lapsi ja	"	793 "	"	759 "

enemmän

2) alle 10-vuotiaat lapset; lapsikorotus on 85 % yllä olevista määristä.

Vuoden 1994 alusta perusosat ovat seuraavat:

– yksinäisellä ja yksinhuoltajalla 1983 mk/kk I kuntaryhmässä ja 1898 mk/kk II kuntaryhmässä

– muu 17 vuotta täyttänyt (avio- tai avopuolisot) 1686 mk/kk I kuntaryhmässä ja 1613 mk/kk II kuntaryhmässä (85%)

- vanhempansa tai vanhempiensa luona asuvalla 17 vuotta täyttäneellä henkilöllä 1448 mk/kk I kuntaryhmässä ja 1386 mk/kk II kuntaryhmässä (73%)
- 10 – 16-vuotias lapsi 1388 mk/kk I kuntaryhmässä ja 1329 mk/kk II kuntaryhmässä (70%)
- alle 10-vuotias lapsi 1309 mk/kk I kuntaryhmässä ja 1253 mk/kk II kuntaryhmässä (66%).

Samalla, kun vuoden 1994 alusta otetaan tuloissa huomioon lapsilisät, samalla lasten perusosaa suurennetaan ja luovutaan perusosan porrastamisesta lapsiluvun mukaan.

Toimeentuloa haetaan oleskelukunnan sosiaalitoimistosta, joka myös maksaa tuen. Toimeentulotuki on verotonta tuloa.

SosiaalihuoltoA:n 14 §:n mukaan toimeentulotuki voidaan erityisen syyn vuoksi maksaa tukeen oikeutetun sijasta hänestä huolehtivalle henkilölle tukeen oikeutetun huoltoon käytettäväksi.

SosiaalihuoltoL:n 34 §:n mukaan sosiaalilautakunta voi toimeentulotukea myöntäessään tietyin edellytyksin päättää, että toimeentulotuki tai osa siitä peritään tuen saajalta takaisin. Takaisinperintä voi tapahtua myös tuen saajan elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa tai jos hän on antanut vääriä tietoja tuen myöntämiseksi. SosiaalihuoltoL:n 36 §:n mukaan takaisinperinnän edellytyksenä on kuitenkin, ettei periminen vaaranna tuen saajan tai sellaisen henkilön toimeentuloa, "josta hän pitää huolta tai on velvollinen pitämään huolta".

Kun sosiaalihuoltoL tuli voimaan, sillä kumottiin muun muassa huoltoapulaki (116/56) siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen lukuunottamatta huoltoapuL:n 5 §:ää, joka on edelleen voimassa osittain muutettuna (399/61). Systemaattisesti huoltoapuL:n 5 §:n säännös kuuluu eläkelainsäädännön piiriin.

HuoltoapuL:n 5 §:n 1 momentin mukaan työntekijällä, joka on 20 vuotta täytettyään ollut saman työnantajan työssä taikka palvelut samassa liikkeessä tai yrityksessä

vähintään kaksikymmentä vuotta ja sinä aikana menettänyt työkykynsä siinä määrin, ettei voi itseään työllään elättää, ja jos hän ei omista varoistaan tai aviopuolisonsa tahi lastensa huolenpidolla voi saada elatustaan, on hänellä oikeus voimiensa mukaista työtä vastaan saada kuolinpäiväänsä asti elatuksensa työnantajaltaan tai, jos niin kohtuulliseksi harkitaan, hänen perillisiltään tahi liikkeen tai yrityksen omistajalta. Työntekijällä ei ole kuitenkaan edellä mainittua oikeutta, jos hänen ensimmäinen työsuhteensa on alkanut TEL:n tultua voimaan 1.7.1962 tai TEL:n mukainen eläketapahtuma on sattunut 10 vuoden kuluttua lain voimaantulosta.

3. Muut toimeentuloetudet

3.1. Lasten kotihoidon tuki

Valtion varoista alettiin maksaa lasten kotihoidon tukea vuonna 1980. Vuoden 1984 loppuun saakka tuen suorittaminen perustui valtioneuvoston päätökseen. Jo tätä ennen monet kunnat olivat lasten hoitojärjestelmien kehittämiseksi maksaneet 1970-luvulta lähtien oma-aloitteisesti itse kustantamaansa lasten kotihoidon tukea.

Vuoden 1990 alusta lukien kaikilla perheillä, joissa on alle 3-vuotias lapsi, on ollut lakisääteinen oikeus lapsen hoidon järjestämiseksi valita joko lasten kotihoidon tuki tai kunnallinen päivähoitopaikka. Asiaa koskevat säännökset sisältyivät vuoden 1985 alusta voimaan tulleisiin lasten kotihoidon tuesta annettuun lakiin (24/85), sen voima-pannosta annettuun lakiin (25/85) sekä lasten päivähoidosta annetun lain (36/73) 11 §:ään (26/85). Sanotusta ajankohdasta lukien lasten kotihoidon tuki muuttui kunnan varoista maksettavaksi. Kunta sai kuitenkin toteutuneisiin menoihinsa valtiosuuden. Vuoden 1993 alusta voimaan tulleen valtiosuus uudistuksen myötä valtiosuus on muuttunut laskennallisin perustein määräytyväksi.

Lasten kotihoidontuesta annettuun lakiin perustuvan valtakunnallisen kotihoidon tuen lisäksi monilla kunnilla on ollut omia kuntakohtaisia kotihoidontukijärjestelmiä eli niin sanottuja kuntalisiä. Useimmissa kunnissa niistä on kuitenkin jo luovuttu tai ollaan luopumassa.

Vuoden 1992 loppuun voimassa ollutta lasten kotihoidon tuesta annettua lakia muutettiin 5.4.1991 annetulla lailla (631/91) siten, että lasten hoitojärjestelyjen edelleenkehittämiseksi lasten kotihoidon tukea ja kunnallista päivähoitopaikkaa koskevaa valintaoikeutta laajennettiin yhdellä ikäluokalla koskemaan myös kolmivuotiaiden lasten perheitä. Laki säädettiin tulemaan voimaan vuoden 1993 alusta. Samassa yhteydessä muutettiin myös lasten päivähoidosta annetun lain 11 a § (laki 630/90) vastaavasti. Lisäksi 11 a §:ään lisättiin säännökset, joilla taattiin alle kouluikäisten lasten perheille oikeus kunnalliseen päivähoitopaikkaan vuoden 1995 elokuun alusta lukien.

Vuoden 1993 alusta tuli voimaan uusi laki lasten kotihoidon tuesta (797/92), joka korvaa aikaisemman vastaavan lain ja asetuksen. Uudella lailla lasten kotihoidon tuen toimeenpanoon liittyvät tehtävät siirrettiin kokonaisuudessaan kansaneläkelaitokselle.

Uuden lain 1 § vastaa yllä selostettua kunnallisen päivähoitopaikan ja lasten kotihoidon tuen välisen valintaoikeuden laajentumista. Säännös oikeuttaa alle nelivuotiaan lapsen vanhemmat tai muut huoltajat, jotka eivät lapsen hoidon järjestämiseksi valitse kunnallista päivähoitopaikkaa, lapsen muulla tavalla tapahtuvan hoidon järjestämiseksi saamaan lapsen kotihoidon tukea. Vastaava säännös sisällytettiin lasten päivähoidosta annetun lain muutoksella sen 11 a §:n 2 momenttiin, joka niin ikään tuli voimaan vuoden 1993 alusta. Uuden lain säännökset poikkeavat aikaisemmin voimassa olleista säännöksistä ainoastaan sanamuodoltaan.

Sanottuja lasten kotihoidon tuesta annetun lain 1 §:ää ja lasten päivähoidosta annetun lain 11 a §:ää on muutettu väliaikaisesti 11.12.1992 annetuilla laeilla (1287/92 ja 1288/92). Lain muutoksilla vuoden 1993 alusta voimaan tulevaksi säädetty kunnallisen päivähoidon ja lasten kotihoidon tuen valintaoikeuden laajentuminen yhdellä ikäluokalla koskemaan alle nelivuotiaiden lasten vanhempia tai muita huoltajia siirrettiin tulemaan voimaan 1 päivänä elokuuta 1995. Valintaoikeus koskee siten vuoden 1995 heinäkuun loppuun edelleen alle 3-vuotiaiden lasten perheitä.

Lasten kotihoidon tuella tarkoitetaan Suomessa tosiasiallisesti asuvalle lapsen vanhemmalle tai huoltajalle lapsen hoidon järjestämiseksi suoritettavaa taloudellista tukea. Tuen eri osia ovat **perusosa, sisaruskorotus ja tulosidonnainen lisäosa**. Tuen saamisen yleisenä edellytyksenä on, että siihen oikeuttavaa lasta ei hoideta kunnallisessa

päivähoidossa tai laitoksessa. Kotihoidon tuki on siis koti- tai yksityishoidon tukimuoto. Perheelle voidaan myöntää myös osittaista kotihoidon tukea. Tämän tuen edellytyksistä tarkemmin sivulla.

Lasten kotihoidon tukea haetaan kansaneläkelaitoksen paikallistoimistosta. Kansaneläkelaitos hoitaa kaikki lain toimeenpanoon kuuluvat tehtävät. Kunta vastaa kotihoidon tuen kustannuksista. Valtionosuuden kunta saa sosiaali- ja terveydenhuollon käyttö-kustannuksiin laskennallisena.

Oikeus hoitomuodon valintaan on lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla. Lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla tarkoitetaan lasten biologisia vanhempia tai oikeudellisia huoltajia.

Lasten kotihoidontukiL 13 §:n 1 momentin mukaan tuki maksetaan tuen saajaksi ilmoitetulle vanhemmalle tai muulle huoltajalle, jonka huollossa lapsi on. Lapsen vanhempien tai muiden huoltajien ollessa yksimielisiä, he voivat siten keskenään sopia kumpi nostaa tuen. Lisäosan sisältävä tuki maksetaan kuitenkin sille vanhemmalle tai muulle huoltajalle, joka lasta tosiasiallisesti hoitaa kotona. Jos tuen saajasta on epäselvyyttä, tuki maksetaan sille henkilölle, joka pääasiassa huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Lasten kotihoidontukiL 13 §:n 2 momentin mukaan kun lapsen kasvatuksesta ja hoidosta huolehtii joku muu kuin edellä mainittu henkilö, tuki voidaan erityisestä syystä maksaa hänelle. Yksityisesti sijoitetusta lapsesta (kasvattilapsi) tuki voidaan siten maksaa lapsen hoitajalle.

Lasten kotihoidon tuki maksetaan pääsääntöisesti vanhemmalle tai muulle oikeudelliselle huoltajalle heidän valintansa mukaan. Jos nostajasta ei voida sopia, kansaneläkelaitos päättää, kumpi vanhemmista pääasiassa huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Tuki voidaan maksaa myös lapsen tosiasialliselle huoltajalle. Tämä voinee koskea vain sellaisia tilanteita, joissa maksetaan pelkästään perusosa ja sisaruskorotus. Lisäosan maksaminen edellyttää, että lasta hoidetaan pääasiassa hänen omassa kodissaan ja hoitajana on hänen vanhempansa tai muu huoltajansa.

Lasten kotihoidontukiL 16 §:n mukaan kotihoidon tukea ei makseta jatkuvassa laitoshoidossa tai siihen verrattavassa hoidossa olevasta lapsesta siltä ajalta, jonka hoito

kestää yli 3 kuukautta. Laitoshoidolla tarkoitetaan elatuksen sisältävää kunnan järjestämää sairaala-, laitos- tai perhehoitoa. Lastensuojelulain (683/83) perusteella huostanotetun lapsen osalta tuen maksaminen lakkaa, kun lapsen hoito ja kasvatus on järjestetty kodin ulkopuolella.

Lasten kotihoidontukiL (väliaikaisesta muuttamisesta annetun lain) 8 §:n 1 momentin mukaan **perusosan** saamisen edellytyksenä on, että perheessä on alle 3-vuotias lapsi, jota ei hoideta kunnallisessa päivähoitossa. Perheelle voidaan maksaa perusosaa vain yhdestä lapsesta. Sen maksaminen lakkaa, jos perhe alkaa uudestaan saada äitiys-, isyys- tai vanhempainrahaa. Perusosan suuruus on 1.1.1993 lukien 1 951 markkaa kuukaudessa. Tuki on sidottu TEL-indeksiin.

Lasten kotihoidontukiL 9 §:n 1 momentin mukaan **sisaruskorotusta** maksetaan perusosan lisäksi perheelle, jossa on perusosaan oikeuttavan lapsen lisäksi yksi tai useampi alle 7-vuotias lapsi. On epäselvää, kenen lapset tulevat huomioon otettaviksi sisaruskorotusta määrättäessä. Lähtökohtaisesti huomioon otetaan valinta-oikeutetun vanhemman biologiset lapset ja ottolapset. Toisaalta ei voitane olettaa, että avoliitossa maksettaisiin kaksinkertainen tuki yhteisistä lapsista. Alle 7-vuotiaslapsi ei saa olla kunnallisessa kokopäivähoitossa. Perusosan ja sisaruskorotuksen voi saada, vaikka kumpikaan vanhemmista ei hoida lasta kotona. Lapsella voi olla hoitaja kotona tai hän voi olla yksityisessä päivähoitossa. Sisaruskorotus on 20 %:a perusosan määrästä.

Lasten kotihoidontukiL 10 §:n mukaan **lisäosaa** voidaan maksaa perheelle, kun perusosaan oikeuttavaa lasta hoidetaan pääasiassa hänen omassa kodissaan. Hoitajan on oltava jompikumpi lapsen vanhemmista tai hänen muu huoltajansa. Lisäehtona on, että perheen veronalaiset tulot eivät ylitä lisäosaan oikeuttavaa tulorajaa. Koska kotihoidontukiL:ssa ei ole määritetty perhettä, on ongelmallista, kenen tulot tulevat huomioon otettaviksi perheen tuloja määriteltäessä. Tiukan juridisesti ajatellen huomioitaviksi näyttäisivät voivan tulla vain vanhempien tai muiden huoltajien tulot, mutta käytännössä myös avopuolison tulot huomioidaan. Täysimääräinen lisäosa myönnetään perheelle, jonka veronalaiset tulot ovat enintään 4 535 markkaa kuukaudessa. Täysimääräinen lisäosa on 80 %:a perusosan määrästä.

Kunta voi halutessaan maksaa **kotihoidon tukea korotettuna** lasten kotihoidontukiL 17 §:n mukaan. Korotus voi kohdistua kaikkiin tuen osiin tai joihinkin niistä. Lasten kotihoidon tuen maksamisen korotettuna korvannee kuntien ennen uuden lain voimaantuloa maksamat niin sanotut kuntalisät.

Osittainen kotihoidon tuki muuttui pysyväksi vuoden 1993 alusta (1286/92). Osittaista kotihoidon tukea maksetaan työ- tai virkasuhteessa olevalle Suomessa tosiasiallisesti asuvalle alle 3-vuotiaan lapsen vanhemmalle tai muulle huoltajalle, jonka viikottainen työaika on enintään 30 tuntia lapsen hoidon vuoksi. Tukeen on oikeutettu ainoastaan toinen lapsen vanhemmista tai yksi lapsen muu huoltaja. Tuen suuruus on 25 %:a perusosan määrästä.

Lasten kotihoidon tuki ja kunnallinen päivähoito tarjoavat perheille vaihtoehtoisen mahdollisuuden lapsen hoidon järjestämiseksi. Tarkoituksenmukaista olisikin, että perhekäsitteet molempien palvelumuotojen kohdalla mahdollisimman pitkälle vastaisivat toisiaan. Lasten päivähoidon osalta perheen käsitettä täsmennettiin vuoden 1993 alusta voimaan tulleilla sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetulla lailla (734/92) ja asetuksella (912/92) vastaamaan lasten päivähoitomaksuja määriteltäessä pitkään vakiintuneena ollutta käytäntöä. Sen mukaan myös perheen tosiasiallisen huoltajan tulot otetaan huomioon päivähoitomaksua määrittäessä, olipa tämä solminut avioliiton lapsen vanhemman kanssa tai ei. Asiaa koskevat säännökset sisältyvät asiakasmaksuL:n 10 §:ään ja asiakasmaksuA 2, 4 ja 27 §:iin.

AsiakasmaksuA 2 §:n mukaan lasten päivähoidossa katsotaan palvelun käyttäjäksi lasten päivähoidossa olevan lapsen ohella hänen kanssaan yhteistaloudessa elävät vanhemmat tai muut huoltajat. Mainitun säännöksen mukaan perheellä tarkoitetaan yhteistaloudessa eläviä henkilöitä sekä molempien samassa taloudessa eläviä alaikäisiä lapsia. Asetuksen 4 §:n mukaan lasten päivähoidosta perittävä maksu määräytyy palvelun käyttäjän maksukyvyyn ja perheen koon mukaan. Asetuksen 27 §:n mukaan lasten päivähoidossa maksukykyä määriteltäessä huomioon otettavina kuukausituloina pidetään palvelun käyttäjän sekä hänen kanssaan yhteistaloudessa avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa elävän henkilön tuloja.

Sosiaali- ja terveysministeriö on 11.10.1993 tekemällään päätöksellä asettanut työryhmän, jonka tehtävänä on selvittää pienten lasten hoitojärjestelmien (lasten päivähoidon ja lasten kotihoidon tuen) nykytilaa ja kehittämistä osana varhaiskasvatusjärjestelmää sekä minkälaista lainsäädäntöä kehittäminen edellyttää. Työryhmän tulee laatia ehdotuksensa siten, että ne voidaan ottaa huomioon vuoden 1995 talousarvioesitystä laadittaessa. Samoin työryhmä on selvitettävä erilaisten vaihtoehtoisten palvelujärjestelmien, sekä erityisesti niin sanotun palvelurahamallin toteuttamismahdollisuudet ja vaikutukset lasten hoitojärjestelmään.

3.2. Perhehoito

Perhehoitoa koskeva lainsäädäntöuudistus tuli voimaan 1.7.1992.

Uudistukseen kuuluvat seuraavat lait: laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta (311/92), perhehoitajalaki (312/92), laki kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelain 1 ja 2 §:n muuttamisesta (313/92), laki tapaturmavakuutuslain muuttamisesta (314/92) sekä laki lastensuojelulain 27 ja 28 §:n kumoamisesta (315/92).

Uudistukseen liittyvät seuraavat asetukset: asetus sosiaalihuoltoasetuksen 12 §:n muuttamisesta (419/92), asetus perhehoitajalle maksettavasta palkkiosta ja korvauksesta (420/92) ja asetus lastensuojeluasetuksen muuttamisesta (421/92).

Sosiaalihuoltolain perhehoitoa koskevat säännökset koskevat kaikkea perhehoitoa riippumatta siitä, annetaanko sitä työsopimussuhteessa kuntaan tai kuntainliittoon, perhehoitajalain tarkoittaman toimeksiantosopimuksen perusteella vaiko yksityisenä palvelunantajana.

Perhehoidolla tarkoitetaan sosiaalihuoltoL:n 25 §:n 1 momentin (311/92) mukaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun huolenpidon järjestämistä ympärivuorokautisesti yksityiskodissa hänen oman kotinsa ulkopuolella. Perhehoidossa oleva henkilö voi kuitenkin viettää osan vuorokautta myös perhekodin ulkopuolella esimerkiksi päivähoidossa, terveydenhuollon palveluita saamassa tai erilaisissa koulutusjärjestelmän palveluissa.

SosiaalihuoltoL 25 §:n 3 momentin mukaan perhehoitoa annetaan henkilölle, jonka hoitoa, kasvatusta tai muuta huolenpitoa ei voida tarkoituksenmukaisesti järjestää hänen omassa kodissaan tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita käyttäen ja jonka ei katsota olevan laitoshuollon tarpeessa. Henkilöpiiriä ei ole iän, terveydentilan tai muiden syiden perusteella tarkemmin määritelty. Perhehoitoa voidaan järjestää aina, kun se hoidollisin tai huollollisin syin on perusteltua. Perhehoidon piiriin voivat tulla esimerkiksi lastensuojelutoimenpiteiden kohteena olevat lapset ja nuoret, kehitysvammaiset, mielenterveyspalveluiden sekä päihde-, vammais- tai vanhustenhuollon asiakkaat.

Perhehoidon keskeinen tavoite on turvata perheenomainen ja yksilöllinen hoito. Tähän pyritään sillä, että perhehoidossa voidaan samanaikaisesti hoitaa enintään neljää henkilöä sosiaalihuoltoL 26 a §:n 1 momentin mukaan. Jos hoitajalla on samassa taloudessa asuvia alle kouluikäisiä lapsia tai muuten erityistä hoitoa tai huolenpitoa vaativia henkilöitä, heidät otetaan huomioon hoidettavien henkilöiden lukumäärää laskettaessa. Hoidettavien henkilöiden enimmäismäärä voi olla seitsemän, kun vähintään kaksi hoitopaikassa asuvaa henkilöä vastaa hoidosta ja ainakin toisella on tehtävään soveltuva koulutus ja riittävä kokemus hoito- ja kasvatustehtävistä sosiaalihuoltoL 26 a §:n 2 momentin mukaan. Hoidettavien henkilöiden enimmäismäärästä voidaan poiketa sisarusten ja saman perheen jäsenten kohdalla. Saman perheen jäsenet voivat olla sekä alaikäisiä että täysikäisiä henkilöitä. Lähtökohtaisesti kysymys on biologisesta perheenjäsenyydestä, mutta säännöksen joustava tulkinta on käytännössä mahdollista. Tällöin voitaisiin ottaa huomioon esimerkiksi samassa perheessä kasvanneet perheenjäsenet.

Kuntaan tai kuntainliittoon, nykyisin kuntayhtymä, toimeksiantosopimussuhteessa olevaa perhehoitajaa koskevat säännökset ovat perhehoitajalaissa (312/92).

PerhehoitoL:n mukaan perhehoitajalla tarkoitetaan henkilöä, joka kodissaan antaa sosiaalihuoltoL:n 25 §:ssä tarkoitettua perhehoitoa.

SosiaalihuoltoA:n (607/83) 12 §:n (419/92) mukaan perhekodin sopivuutta harkittaessa on kiinnitettävä huomiota muun muassa perhekodin ihmissuhteisiin, perhehoitajan

yhteistyökykyyn perhehoitoon sijoitetun läheisten henkilöiden kanssa. Lisäksi on selvitettävä, hyväksyvätkö muut perhekodin jäsenet perhehoitoon sijoitetun henkilön.

3.3. Omaishoito

Omaishoidon tukea koskevat säännökset tulivat voimaan 1.7.1993. Säännökset korvasivat sosiaalihuoltoasetuksen säännökset, jotka koskevat kotipalveluina järjestettävän vammaisen, vanhuksen ja pitkäaikaissairaana kotihoidosta tai muusta huolenpidosta tehtävää sopimusta sosiaalilautakunnan ja yksityishenkilön välillä.

Omaishoidon tuella tarkoitetaan sosiaalihuoltoL 27 a §:n (1365/92) mukaan vanhuksen, vammaisen tai sairaan henkilön kotona tapahtuvan hoidon tai muun huolenpidon turvaamiseksi annettavaa hoitopalkkiota ja palveluja, jotka määrittellään hoidettavan hoito- ja palvelusuunnitelmassa. Omaishoidon tuen käsite korvaa nykyisen vammaisen, vanhuksen ja pitkäaikaissairaana kotihoidon tuen käsitteen ja se sisältää rahakorvauksen lisäksi kotihoidon mahdollistamiseksi tarvittavat palvelut.

Omaishoidon tukea voidaan antaa henkilölle, joka alentuneen toimintakyvyn, sairauden, vamman tai muun syyn vuoksi tarvitsee hoitoa ja muuta huolenpitoa. Hoito järjestetään lähtökohtaisesti hoidettavan kotona ja siitä sovitaan hoidettavan omaisen tai läheisen kanssa. Sopimus omaishoidon tuesta voidaan tehdä myös muun henkilön kuin hoidettavan omaisen tai läheisen kanssa. Hoito ja muu huolenpito voidaan erityisesti syystä järjestää hoitajan kotona. Erityinen syy voisi koskea esimerkiksi tilanteita, joissa hoidettavan tytär tai muu sukulainen asuu hoidettavan lähellä. Hoitajan lastenhoitojärjestelyjen tai muun syyn vuoksi voisi olla tarkoituksenmukaista järjestää hoito hänen kotonaan. Jos hoitajan kotona tapahtuva hoito on ympärivuorokautista ja täyttää muutenkin perhehoitajalain perhehoidolle asettamat edellytykset, sovelletaan perhehoitajalain säännöksiä.

SosiaalihuoltoL 27 b §:n mukaan omaishoidon tuesta laaditaan hoitajan ja kunnan välillä sopimus. Hoitaja ei ole työsopimuslain tarkoittamassa työsuhteessa kuntaan, hoidettavaan tai hoidettavan huoltajaan.

4. Työsopimuslain mukaisten lapsenhoitovapaiden ja perhe-etuuksien yhteensovittaminen

4.1. Äitiys-, isyys- ja vanhempainloma

TyösopimusL:n 34 §:n mukaan työntekijällä on oikeus raskauden ja synnytyksen tai lapsenhoidon vuoksi saada äitiys-, isyys- tai vanhempainlomaksi se aika, johon hänelle sairausvakuutuslain mukaan tulevan äitiys-, isyys- tai vanhempainrahan katsotaan kohdistuvan. Lisäksi raskaana olevalla työntekijällä on oikeus saada erityisäitiyslomaksi se aika, jolta hänellä on oikeus saada sairausvakuutuslain mukaista erityisäitiysrahaa. Työnantaja ei ole velvollinen maksamaan näiden lomien ajalta palkkaa.

Äitiysloma

Äitiysrahaa maksetaan 105 ensimmäiseltä päivältä sen jälkeen kun raskaus on kestänyt 154 päivää ja laskettuun synnytysaikaan on enintään 50 – 30 päivää.

Erityisäitiysrahaa maksetaan riskialtista työtä tekevälle naiselle varsinaista äitiyslomaa edeltäneeltä raskausajalta, ellei työnantaja kykene järjestämään hänelle kysymyksessä olevalle ajalle riskitöntä työtä.

Isyysloma

Isyysrahaa maksetaan yhteensä 12 arkipäivältä, joista 6 arkipäivää vähentää vanhempainrahakautta.

Vanhempainloma

Äitiyspäiväraha-ajan jälkeen on mahdollisuus saada **vanhempainrahaa** 170 arkipäivältä. Vanhempainrahaan on oikeus sillä lapsen vanhemmista, joka jää hoitamaan lasta kotiin. Vanhempainrahaa maksetaan myös alle 6-vuotiaana otetun lapsen ottovanhemmille.

4.2. Työsopimuslain mukaiset hoitovapaat

Hoitovapaalla tarkoitetaan työntekijän oikeutta jäädä kotiin hoitamaan lastaan. Hoitovapaata on kolmenlaista: hoitovapaa, osittainen hoitovapaa ja tilapäinen hoitovapaa.

Hoitovapaa

TyösopimusL 34 §:n mukaan alle 3-vuotiaan lapsen vanhemmilla on oikeus työsuhteen katkeamatta saada hoitovapaata siihen saakka, kun lapsi täyttää kolme vuotta. Hoitovapaata voivat pitää sekä lapsen isä että äiti mutta eivät samanaikaisesti. Hoitovapaa on käytettävä nimenomaan lapsen hoitamiseen. Oikeus hoitovapaaseen on myös ottovanhemmilla ja avopuolisoilla.

Osittainen hoitovapaa

Osittaisella hoitovapaalla tarkoitetaan pienen lapsen vanhemman oikeutta siirtyä määräjaksi lyhennettyyn työaikaan. TyösopimusL 34 d §:n mukaan osittaista hoitovapaata voi saada sen vuoden loppuun, kun lapsi aloittaa peruskoulun. Työajan lyhennysoikeus koskee sekä työntekijän oman lapsen hoitamista että muun hänen kodissaan pysyvästi asuvan lapsen hoitamista. Tällaisia lapsia voivat olla ottolapsi, aviopuolison tai avopuolison lapsi sekä perheeseen sijoitettu tai perheen huollossa oleva lapsi.

Osittaista hoitovapaata voi saada vain toinen lapsen vanhemmista kerrallaan. Lisäksi molempien vanhempien on oltava kokopäivätyössä kodin ulkopuolella, ja työaikaansa lyhentävän vanhemman työsuhteen on täytynyt jatkua yhtäjaksoisesti vähintään yhden vuoden. Yksinhuoltajalla on vastaava oikeus lyhentää työaikaansa.

Tilapäinen hoitovapaa

Tilapäisellä hoitovapaalla tarkoitetaan lapsen vanhemman oikeutta saada vapaata enintään neljä työpäivää, kun lapsi on äkillisesti sairastunut. Tilapäinen hoitovapaa on käytettävä lapsen hoitamiseen tai hoidon järjestämiseen. TyösopimusL 34 c §:n mukaan alle 10-vuotiaan lapsen molemmilla vanhemmilla on oikeus tilapäiseen hoitovapaaseen. Tilapäistä hoitovapaata voi kerrallaan pitää vain toinen vanhemmista.

Oikeus tilapäiseen hoitovapaaseen koskee sekä työntekijän omaa lasta että muuta hänen kodissaan pysyvästi asuvaa alle 10-vuotiasta lasta. Kodissa pysyvästi asuvia lapsia voivat olla ottolapsi, aviopuolison lapsi, avopuolison lapsi sekä perheeseen sijoitettu tai perheen huollossa oleva lapsi.

4.3. Hoitovapaalta maksettavat etuudet

Työnantaja ei ole velvollinen maksamaan palkkaa työntekijälle hoitovapaan, osittaisen hoitovapaan ja tilapäisen hoitovapaan ajalta, ellei toisin ole sovittu. Työehtosopimuksin on monilla aloilla sovittu työnantajan palkanmaksuvelvollisuudesta tilapäisen hoitovapaan ajalta. Työntekijälle, jolle ei makseta hoitovapaalta, osittaiselta hoitovapaalta tai tilapäiseltä hoitovapaalta palkkaa, on tietyin edellytyksin oikeus saada lasten kotihoidon tukea erityishoitorahaa tai lapsen hoitotukea.

Lasten kotihoidon tuki

Hoitovapaalla oleva vanhempi saa alle 3-vuotiaan lapsen hoitamisesta kotihoidon tukea ja osittaisella hoitovapaalla oleva alle 3-vuotiaan lapsen vanhempi saa korvauksen ansionmenetyksestään osittaisena kotihoidontukena.

Tuen maksaminen alkaa välittömästi vanhempainrahakauden päätyttyä eli lapsen ollessa hieman yli yhdeksän kuukautta. Jos perheessä on perusosaan oikeuttavan lapsen lisäksi yksi tai useampi alle 7-vuotias lapsi, joka ei ole kunnallisessa päivähoitossa, maksetaan tällaisesta lapsesta sisarkorotus. Lisäksi maksetaan lasten kotihoidontuen lisäosaa.

Erytyishoitoraha

Sairausvakuutuslain mukaista erityishoitorahaa maksetaan alle 16 vuotiaan lapsen hoitoon tai kuntoutukseen osallistumisesta sairaalassa, sairaalan poliklinikalla, kuntoutus- tai sopeutumiskurssilla tai sairaalahoitoon liittyvässä kotihoidossa. Erytyishoitorahaa maksetaan lasta kohden yhteensä enintään 60 arkipäivältä kalenterivuodessa. Erytyisistä syistä erityishoitorahaa voidaan maksaa 90 arkipäivältä. Erytyishoitorahaa voi saada paitsi oman lapsen myös avio- tai avopuolison lapsen, ottolapsen ja muun

lapsen, jota tosiasiallisesti hoitaa, hoitoon tai kuntoutukseen osallistumisesta. Edellytyksenä on, että hoitoon osallistuva henkilö on estynyt tekemästä työtään eikä saa tältä ajalta palkkaa.

Lapsen hoitotuki

Kun vammaisen ja pitkäaikaisesti sairaan alle 16-vuotiaan lapsen hoidosta aiheutuu lapsen perheelle ylimääräisiä kustannuksia ja erityisjärjestelyjä, kuten esimerkiksi lapsen vanhemman poissaolo töistä lapsen vaatiman hoidon vuoksi, maksetaan lapsen vanhemmille lapsen hoitotukea, joka voidaan maksaa myös korotettuna tai erityishoitotukena.

IV LUKU

SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUT

1. Perhekäsitteestä sosiaali- ja terveyspalvelujen yhteydessä

Sosiaali- ja terveyspalveluissa ei palvelujen saanti ole useinkaan riippuvainen perheestä eikä perhettä ole välttämättä määritelty erikseen sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä. Näin ollen perhekäsite on saanut sisältönsä muusta lainsäädännöstä tai se on määritelty esimerkiksi maksujen kautta/maksulainsäädännön kautta. Perhe-sana liittyy käsitteenä kuitenkin moniin palveluihin. Lainsäädäntö tuntee käsitteet kuten perhetilanne, perheen salaisuus, perhehoitaja ja niin edelleen. Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä käytetään lisäksi sanontoja omainen, läheinen, perheen jäsen, sisarus, henkilö, jonka hoidossa lapsi on, lähiyhteisö, holhoojan ja huoltajan ohella.

Perheen käsitteestä ei ole ilmennyt välttämättä ongelmia varsinkaan, jos palvelut ovat maksuttomia. Perhekäsitteen ongelmallisuus liittyy useimmiten tapauksiin, joissa on kyse siitä, miten määritellään ne tulot, jotka otetaan huomioon maksua määrättäessä. Usein palvelujen lähtökohtana on auttaa kulloisessakin tilanteessa lähinnä lasten kanssa yhdessä asuvien henkilöiden tilannetta.

2. Sosiaalihuoltolaki

Sosiaalihuoltolain (710/82) mukaan sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Sosiaalityötä toteutetaan muun muassa perhetyönä. (SHL 18 § ja SHA 7 §).

Kasvatus- ja perheneuvonnalla tarkoitetaan asiantuntija-avun antamista muun muassa kasvatus- ja perheasioissa (SHL 19 §). Tavoitteena on tukea ja edistää lasten ja perheiden myönteistä kehitystä järjestämällä muun muassa ohjausta, neuvontaa ja muuta asiantuntija-apua sekä hoitoa ja tutkimusta perhe-elämään liittyvissä kysymyksissä.

SGL:n 39 §:ssä taas viitataan siihen, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa on yksilön ja perheen ongelmat otettava huomioon siten, että toimenpiteet niiden ratkaisemiseksi yhteensovitetaan.

SHL:N 57 §:n mukaan henkilön pidettävä salassa tehtävässään saama yksityisen tai perheen salaisuus, ellei sen ilmaisemiseen ole asianomaisen henkilön, holhoojan tai muun huoltajan lupaa.

3. Lastensuojelu

Lastensuojelulain (683/83) 2 §:n mukaan lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Tavoitteena on, että lapsi saa kaikissa olosuhteissa sellaisen huollon kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/83) on säädetty.

Lapsena pidetään alle 18-vuotiasta ja nuorena alle 21-vuotiasta henkilöä.

Lastensuojelulain:ssa viitataan yksityisoikeudelliseen huoltajan määrittelyyn eikä lastensuojelulakiin sisälly omaa perhekäsitettä. Lastensuojelulain:n eri pykälissä on kuitenkin viitattu muihinkin kuin huoltajiin. Sen 7 §:ssä mainitaan palvelujen kehittäminen siten, että lapsille ja nuorille ja lapsiperheille tarkoitettujen palveluiden tulee tukea huoltajia lasten kasvatuksessa. Saman pykälän 2 momentissa mainitaan kodin ja koulun yhteistyö ja 3 momentissa aikuisille tarkoitettujen palveluiden kehittäminen niin, että otetaan huomioon myös aikuisen huollettavana olevan lapsen hoidon ja tuen tarve. Lastensuojelulain:n 9 ja 13 §:ssä mainitaan vanhempien lisäksi muut lasta hoitavat henkilöt, 14, 17 ja 19 §:ssä lisäksi huoltajat. Useissa pykälissä on viittaus lapselle läheisiin henkilöihin (19 ja 24 §).

Lastensuojeluasetuksessa (1010/83) mainitaan myös lapselle tärkeistä henkilöistä (5 §).

4. Lasten päivähoito

Lasten päivähoidosta annetun lain (36/73) mukaan lasten päivähoidolla tarkoitetaan sanotussa laissa lapsen hoidon järjestämistä päiväkotihoidona, perhepäivähoitona, leikkitoimintana tai muuna päivähoitotoimintana.

Lasten päivähoito on olennainen osa yhteiskunnan perhepolitiikkaa ja sosiaalipalvelujärjestelmää. Päivähoidon yleisenä päämääränä on kotikasvatusta tukevana toimintana turvata lapsen hyvä hoito ja edistää lapsen kehitystä sekä oppimismahdollisuuksia kodinomaisessa ympäristössä. Päivähoidon on yhteistyössä huoltajien kanssa taattava kullekin lapselle oikeus sellaisiin päivittäisiin olosuhteisiin, joissa lapsen edellytykset voivat parhaalla mahdollisella tavalla kehittyä.

Lapsia päivähoitoon sijoitettaessa on pyrittävä ohjaamaan kukin lapsi hänen kehityksensä ja huoltajan kannalta sopivimpaan hoitomuotoon.

Kunnan on lasten päivähoidosta annetun lain 11 §:n mukaan huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa on saatavissa kunnan järjestämänä tai valvomana siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.

Voimassa olevan lasten päivähoidosta annetun lain 11 a §:n 2 momentin (1288/92) ja lasten kotihoidon tuesta annetun lain (794/92) 1 §:n (1287/92) mukaan alle 3-vuotiaan lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla on oikeus lapsen hoidon järjestämiseksi valita kunnallinen päivähoitopaikka tai lasten kotihoidon tuki. Valintaoikeus laajenee 1.8.1995 koskemaan alle 4-vuotiaiden lasten perheitä (kts. tarkemmin edellä kohta 3.1. Lasten kotihoidon tuki). Lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla tarkoitetaan lapsen biologisia vanhempia tai juridisia huoltajia.

Valintaoikeuden ulkopuolelle jäävien perheiden kohdalla kuntien tulee lasten päivähoidosta annetun asetuksen (239/73) 2 §:n mukaan kohdentaa päivähoitopaikat niitä ensisijaisesti tarvitseville. Sanotun säännöksen mukaan lapsia päivähoitoon otettaessa on etusija annettava sosiaalisista ja kasvatuksellisista syistä päivähoitoa tarvitseville.

5. Kotipalvelut

Kotipalveluilla tarkoitetaan SHL:n 20 §:n mukaan asumiseen, henkilökohtaiseen hoivaan ja huolenpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen sekä muuhun tavanomaiseen elämään kuuluvien tehtävien suorittamista ja niissä avustamista. Kotipalvelu merkitsee ammattimaisen avun antamista perheille ja yksilöille silloin, kun heillä on vaikeuksia selvitä kodissaan jokapäiväisistä toiminnoista. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi perheen äidin sairaus, synnytys tai levon tarve, lapsen sairaus sekä vanhuksen tai vammaisen kykenemättömyys suoriutua itsenäisesti päivittäisistä toiminnoistaan.

Kotipalveluihin kuuluu kolme palvelumuotoa SHA:n 9 §:n mukaan: **kodinhoitoapu, tukipalvelut** (esim. ateriat-, vaatehuolto- ja kuljetuspalvelut) ja **kotihoidon tuki**.

Kotihoidon tuella tarkoitetaan kunnan sosiaalilautakunnan ja hoitajan välillä tehtävään sopimukseen perustuvaa vanhuksen, vammaisen tai pitkäaikaissairaana kotona tapahtuvaa hoitoa, josta maksetaan korvausta hoitajalle. Kunta on voinut maksaa myös alle 16-vuotiaan vaikeasti vammaisen lapsen hoidosta kotihoidon tukea vuoden 1986 alusta. Omaishoidon tukea koskevat säännökset korvaavat SHA:n säännökset sosiaalilautakunnan ja hoitajan välillä tehtävästä hoitosopimuksesta 1.7.1993.

Kotipalvelut ovat kehittyneet alunperin lapsiperheille tarkoitettua kodinhoitoavusta yleiseksi sosiaalipalveluksi. Nykyisin kotipalvelun suurin asiakasryhmä on vanhuskotaloudet ja yleisimmin käytetty kotipalvelun muoto on kodinhoitoapu.

Kotipalveluissa **kotitalouden** muodostavat yksittäinen henkilö, perheenjäsen ja/tai muut henkilöt, jotka asuvat yhdessä ja joilla on kokonaan tai osittain yhteinen ruokatalous tai tulonkäyttö. Perhe -käsitteestä kotitalous poikkeaa siinä, että niin sanotut perheisiin kuulumattomat voivat muodostaa oman kotitaloutensa eli yhden henkilön kotitalouden. **Lapsikotitalous** on kotitalous, jossa on alle 18-vuotiaita lapsia.

6. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista

SHL:n 28 §:n (736/92) mukaan sosiaalipalveluista voidaan periä maksuja siten kuin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetussa laissa (734/92) säädetään.

AsiakasmaksuL:n 1 §:n mukaan kunnallisista ja sosiaali- ja terveystalouksista voidaan periä maksu palvelun käyttäjältä, jollei lailla toisin säädetä. AsiakasmaksuL:n mukaan

sosiaalipalveluista ovat maksuttomia muun muassa SHL:ssa (710/82) tarkoitettu sosiaalityö sekä kasvatus- ja perheneuvonta.

AsiakasmaksuL:n mukaan **palvelun käyttäjällä** tarkoitetaan henkilöä tai perhettä, johon palvelu kohdistuu. Palvelu kohdistuu perheeseen esimerkiksi silloin, kun lapsi on päivähoidossa tai perhe saa kodinhoitoapua. Maksu voidaan periä henkilön maksukyvyyn mukaan. Maksullisia palveluita, joissa maksu määräytyy henkilön maksukyvyyn mukaan, ovat lähinnä lasten päivähoito ja pitkäaikainen laitoshoido. Asetuksella säädetään tarkemmin palvelusta perittävän maksun enimmäismäärästä, maksun määräytymisestä maksukyvyyn mukaan ja perusteista, joilla maksullinen palvelu on käyttäjälle maksutonta.

Arvioitaessa maksukykyä ja määrättäessä maksun suuruutta voidaan asiakasmaksuL 10 §:n mukaan ottaa huomioon henkilön eläminen yhteistaloudessa avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa, alaikäisten lasten eläminen samassa taloudessa, henkilön tosiasiallisista perhesuhteista johtuvat muut maksukykyyn vaikuttavat seikat sekä lapsen elatuksesta annetussa laissa tarkoitettu elatusvelvollisuus siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että henkilön maksukykyä arvioitaessa voidaan ottaa huomioon perheessä vallitsevat tosiasialliset olosuhteet riippumatta perheenjäsenten yksityisoikeudellisista suhteista.

Maksukyvyyn mukaan määräytyvän maksun suuruutta määriteltäessä on lisäksi tärkeää, että palvelua käyttäneiden henkilöiden tulot otetaan huomioon yhtenäisten perusteiden mukaisesti. Asetuksella säädetään tarkemmin siitä, mitkä tulot otetaan huomioon maksukykyä määriteltäessä ja miten huomioon ottaminen tapahtuu.

AsiakasmaksuL 11 §:n mukaan, joka on voimassa vuoden 1993 loppuun, sosiaali- tai terveyspalvelusta määrätty maksu voidaan jättää perimättä tai sitä voidaan alentaa, jos siihen on syytä henkilön elatusvelvollisuus, toimeentuloedellytykset tai huollolliset näkökohdat huomioon ottaen. Tällaiset edellytykset täyttävältä henkilöltä, joka ei itse pysty vastaamaan maksusta, ei tarvitse periä asiakasmaksua. Maksu tulisi joka tapauksessa kunnan sosiaalitoimen suoritettavaksi toimeentulotukena.

Vuoden 1994 alusta voimaan tulevan asiakasmaksuL:n 11 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon palvelusta määrätty maksu ja terveydenhuollon palvelusta henkilön maksukyvyyn mukaan määrätty maksu voidaan jättää perimättä tai sitä voidaan alentaa samoin perustein kuin nykyisinkin. Sanotun pykälän 2 momentin mukaan palveluja tuottava kunta tai kuntayhtymä voi päättää, että 1 momenttia sovelletaan myös muihin maksuihin. Muutosta nykyiseen on se, että terveydenhuollossa perittävien maksujen perimättä jättäminen tai maksun alentaminen tulee palvelun tuottajan harkinnasta riippuvaksi.

AsiakasmaksuL 14 §:n mukaan kunta voi periä ja nostaa kunnan järjestämässä laitoshoidossa tai -huollossa tai perhehoidossa olevan henkilön tulot, korvaukset ja saamiset hoidon ajalta ja käyttää ne hoidosta, ylläpidosta tai huollosta määrättyjen maksujen korvaamiseen.

Asetuksessa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (myöhemmin AsiakasmaksuA) mainituista kunnallisista sosiaali- ja terveystalouksista saadaan periä asetuksessa säädetty maksut.

AsiakasmaksuA 2 §:n 1) kohdan (912/92) mukaan **palvelun käyttäjillä** tarkoitetaan yhtä tai useampaa henkilöä, joka käyttää palvelua tai johon palvelu kohdistuu. Palvelun käyttäjiä ovat kotipalvelussa ja lasten päivähoidossa lapsen ohella hänen kanssaan yhteistaloudessa elävät vanhemmat tai muut huoltajat. AsiakasmaksuA 2 §:n 2) kohdan (1648/92) mukaan **perheellä** tarkoitetaan yhteistaloudessa avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa eläviä henkilöitä sekä molempien samassa taloudessa eläviä alaikäisiä lapsia.

Kotona annettavaa palvelua ovat asiakasmaksuA 2 §:n 4) kohdan (1648/92) mukaan sosiaalihuoltoA 9 §:ssä tarkoitetut kotipalvelut ja kansanterveysL 9 §:n 1) kohdassa tarkoitettu kotisairaanhoito. Kotipalvelumaksut on jaettu tilapäisen ja jatkuvan kotipalvelun maksuiksi 1.1.1993 alkaen. Varattomille kotipalvelu on edelleen maksutonta. AsiakasmaksuA 3 §:n mukaan **tilapäisestä kotipalvelusta** voidaan periä kunnan päättämä kohtuullinen maksu. **Jatkuvasta ja säännöllisestä kotipalvelusta** voidaan periä kohtuullinen kuukausimaksu, joka määräytyy palvelun laadun ja määrän, palvelun käyttäjän maksukyvyyn ja perheen koon mukaan. Maksu määritellään prosent-

tiosuutena perheen kuukausituloista. Esimerkiksi yksinäiselle henkilölle maksu on 35 % 2 500 markkaa ylittävistä kuukausittaisista bruttotuloista.

AsiakasmaksuA 4 §:n (912/92) mukaan lasten päivähoidosta annetussa laissa tarkoitusta päiväkotij- ja perhepäivähoidosta voidaan periä kuukausimaksu. Kuukausimaksu määräytyy palvelun käyttäjän maksukyvyyn ja perheen koon mukaan. **Tilapäisestä päivähoidosta** voidaan periä kunnan päättämä maksu. Lapsen päivähoito on kuitenkin maksutonta perheille, joiden tulot ovat alle sosiaali- ja terveysministeriön määrittelemän tulorajan. Tuloraja vaihtelee perheen koon ja kunnan kalleusluokan mukaan. Sosiaali- ja terveysministeriön päätöksen (1604/92) mukaan esimerkiksi kaksihenkkinen perhe ei maksa päivähoidosta lainkaan, jos perheen tulot jäävät ensimmäisessä kuntaryhmässä alle 5 900 markkaa kuukaudessa ja toisessa kuntaryhmässä alle 5 600 markkaa. Kolmihenkisen perheen tuloraja on vastaavasti 7 500 markkaa tai 7 100 markkaa ja nelihenkisen perheen 9 200 markkaa ja tai 8 800 markkaa.

AsiakasmaksuA:n mukaan päivähoitomaksuja alennetaan yhdellä maksuluokalla sisärusta kohti, jos samasta perheestä on useita lapsia kunnallisessa päivähoidossa tai kunnan valvomassa yksityisessä päivähoidossa. Perhe määritellään siten kuin asiakasmaksuA:n 2 § 2) kohdassa on määritelty. Lasten päivähoitomaksusta poistui lapsen ikään perustuva porrastus.

Sosiaali- ja terveystalvelut eivät lähtökohtaisesti ole maksullisia lapsille. Lapsuuden raja on määritelty asetuksessa eri tavoin. Terveyskeskuksen avohoidon maksuja ei saa periä alle 15-vuotiaalta (7 §, 1648/92). Suun ja hampaiden tutkimus- ja hoitomaksuja ei saa periä alle 19-vuotiailta (9 §, 912/92). Sarjassa annettavasta hoidosta, esimerkiksi dialyysihoito, puhe- ja äänihäiriö-, säde- ja sytostaattihoito, säädettyjä maksuja ei saa periä alle 18-vuotiaalta (11 §, 912/92). Lyhytaikaisessa laitoshoidossa olevalta alle 18-vuotiaalta ei saa periä maksuja siltä osin kuin hoitopäiviä on kalenterivuodessa kertynyt yli seitsemän (12 §, 1648/92). Sama koskee päivä- ja yöhoidon (13 §, 912/92), kuntoutushoidon (14 §, 912/92) ja pitkäaikaisen laitoshoidon (15 §, 912/92) maksuja.

Päivähoito- ja kotitalvelumaksuja ja maksukykyä määriteltäessä huomioon otetaan muidenkin kuin vain palvelun käyttäjän tulot. AsiakasmaksuA 27 §:n mukaan huomi-

oon otettavia kuukausituloja ovat palvelun käyttäjän sekä hänen kanssaan yhteistaloudessa avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa elävän henkilön veronalaiset ansio- ja pääomatulot sekä verosta vapaat tulot. AsiakasmaksuA:n 29 §:ssä luetellaan ne tulot, joita ei kuitenkaan oteta huomioon maksukykyä määrittäessä.

Pitkäaikaisen laitoshoidon maksua ja maksukykyä määriteltäessä huomioon otetaan vain hoitoa saaneen tulot asiakasmaksuA 28 §:n mukaan. Tulojen vähennyksinä otetaan huomioon suoritetut elatusavut ja tosiasiallisista perhesuhteista johtuvat muut vastaavat kustannukset sekä syytinki asiakasmaksuA 30 §:n mukaan.

Kunnat voivat halutessaan periä sen suuruisia kotipalvelu- ja päivähoitomaksuja kuin on sosiaalipalveluista perittävistä maksuista annetussa asetuksessa (887/83) säädetty. Tämä on mahdollista 31.12.1993 asti.

7. Muu sosiaali- ja terveydenhuolto

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (519/77) 2 §:n mukaan erityishuoltopalveluihin voi kuulua muun muassa henkilön aviopuolison, vanhempien ja muiden perheenjäsenten, muun huoltajan tai hänelle muuten läheisen henkilön ohjaus ja neuvonta (2 §:n 7 kohta). Lain 78 §:n mukaan tietoja huolto-ohjelmasta voidaan antaa huollettavan holhoojalle tai muulle huoltajalle.

Päihdehuoltolain (41/86) 7 §:n mukaan päihdehuollon palveluja tulee antaa henkilölle, jolla on päihteiden käyttöön liittyviä ongelmia, sekä hänen perheelleen ja muille läheisilleen. Palveluja on annettava henkilön, hänen perheensä ja muiden läheistensä avun, tuen ja hoidon tarpeen perusteella. 8 §:n mukaan toiminnassa on otettava huomioon päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheisensä etu. Lain 10 §:n mukaan henkilön tahdosta riippumattoman hoidon edellytyksenä voi olla, että henkilö päihteiden käytön vuoksi väkivaltaisella tavalla vakavasti vaarantaa perheensä jäsenen ja muun henkilön terveyttä, turvallisuutta tai henkistä kehitystä. 16 §:n 2 momentissa viitataan päihdehuollon asiakkaana olevan henkilön huollossa olevan lapsen hoidon ja tuen tarpeeseen.

Vammaispalvelulain (380/87) 8 §:n mukaan eräitä palveluja voidaan antaa myös vaikeavammaisen henkilön lähiomaiselle tai hänestä huolehtivalle taikka muutoin läheiselle henkilölle. Asetuksen (759/87) 15 §:n mukaan sopeutumisvalmennukseen kuuluu neuvonta ohjaus ja valmennus vammaisen henkilön ja hänen lähiyhteisönsä sosiaalisen toimintakyvyn edistämiseksi. 14 §:ään sisältyy vastaavat säännökset kuntoutusohjauksen osalta.

Lääkinnällisestä kuntoutuksesta annetun asetuksen (1015/91) 3 §:n mukaan lääkinällisen kuntoutuksen palveluja on muun muassa sopeutumisvalmennus, jolla tarkoitetaan kuntoutujan ja hänen omaisensa ohjausta ja valmentautumista sairastumisen ja vammautumisen jälkeisessä elämäntilanteessa ja kuntoutusohjaus, jolla tarkoitetaan kuntoutujan ja hänen lähiyhteisönsä tukemista ja ohjausta sekä kuntoutujan toimintamahdollisuuksiin liittyvistä palveluista tiedottamista.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/92) viittaa useissa kohdin alaikäisen potilaan kohdalla hänen huoltajaansa tai muuhun lailliseen edustajaan.

Tartuntatautilain (583/86) 27 §:ssä on viittaus alle 16-vuotiaan huoltajaan (oikeus sairaskassuutuslain mukaiseen päivärahaan).

Mielenterveyslaissa (1116/90) on tahdosta riippumattoman hoidon määräämisen edellytykset laajennettu koskemaan myös muiden henkilöiden terveyden ja turvallisuuden vakavaan vaarantamiseen (8 §). Lain 11 §:n mukaan alaikäisen tarkkailuun otetun vanhemmille, huoltajille sekä henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa alaikäinen on ollut välittömästi ennen tarkkailuun ottamista, on varattava tilaisuus tulla kuulluksi.

Laki ihmisen elimien ja kudoksien irrottamisesta lääketieteelliseen käyttöön viittaa muun muassa 2 §:ssään alle 18-vuotiaan huoltajaan tai uskottuun mieheen.

Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä (604/1991) sisältää myös mainintoja perheestä (12 §, perheen salaisuus) ja kuntoutusasiakkaasta ja hänen lähiomaisistaan (5 §).

V LUKU

PERHEKÄSITE MUISSA JÄRJESTELMISSÄ**1. Vahingonkorvauslaki**

Voimassa oleva, yleistä vahingonkorvausta koskeva vahingonkorvauslaki (412/74) on tullut voimaan 1.9.1974. Siviilioikeudellisena lakina siinä on omaksuttu siviilioikeudellinen perhekäsite.

VahingonkorvausL:n 5 luvun 4 §:n mukaan elatukseen tai elatusapuun oikeutetulle on tuomittava vahingonkorvauksena, mitä hän tarvitsee, kunnes voi elättää itsensä. Korvaukseen oikeutettuja ovat surmansa saaneen aviopuoliso, biologiset lapset ja sellaiset lapset, joita vainaja oli avioliittolain mukaan velvollinen elättämään. Lisäksi korvaukseen oikeutettuja ovat vainajan entinen puoliso ja lapset, joista vainaja oli sopimuksen tai tuomion perusteella velvollinen maksamaan elatusapua.

2. Liikennevakuutuslaki

Liikennevakuutuslain (279/59) mukaisia korvauksia ovat muun muassa työkyvyttömyyden perusteella suoritettava jatkuva korvaus eli työkyvyttömyyseläke ja kuoleman perusteella suoritettava jatkuva korvaus eli perhe-eläke ja hautausavustus.

Työkyvyttömyyseläke on yksilöllinen, sen suuruus määräytyy vahingon kärsineen vuosityöansion ja työkyvyttömyysasteen perusteella. Tapaturmavakuutuslain mukaisen työkyvyttömyyseläkkeen tavoin myöskään liikennevakuutuslain mukaiseen työkyvyttömyyseläkkeeseen ei sisälly lapsikorotusta. Sen sijaan kansaneläkelain ja työeläkeläiden mukaisiin eläkkeisiin kuuluu lapsikorotus.

Perhe-eläkkeeseen oikeutettujen henkilöiden piiristä ei liikennevakuutuslaissa ole omaa säännöstä, vaan liikennevakuutuslain 6 §:ssä viitataan vahingonkorvauslain 5 luvun 4 §:ään. Liikennevakuutuksen puolella kysymyksessä olevien henkilöiden piiri on kuitenkin käytännössä tulkittu erilaiseksi kuin yleisen vahingonkorvauksen puolella.

Liikennevakuutuksessa puheena olevien etuudensaajien piiri vaihtelee siitä riippuen, onko vahinko sattunut ennen 1.1.1982 tai sen jälkeen.

Ennen 1.1.1982 tapahtuneesta kuolemaan johtaneesta liikennevahingosta perhe-eläkkeeseen ovat oikeutettuja: puoliso, elatusavustusta saava entinen puoliso, vainajan lapset, eloon jääneen puolison lapset sekä ne työntekijät, jotka täyttävät huoltoapulain 5 §:n vaatimukset elatusavun saamiseksi.

Jos vahinko on sattunut **1.1.1982 jälkeen**, perhe-eläkkeeseen oikeutettuja ovat: puoliso, vainajan lapset ja ottolapset. Lisäksi etuuteen on oikeus lapsilla, jotka ovat olleet vainajan ja eloonjääneen puolison yhteisessä kodissa hoidettavana ennen vuotta 1988 ja myös vahinko on sattunut ennen vuotta 1988. Myös vainajan avopuolisolla on oikeus etuuteen, jos avopuolisot ovat vahinkohetkellä asuneet yhdessä ja heillä on yhteinen tai tunnustettu lapsi tai avopuolisoiden kesken on tehty sopimus elatuksesta tai avopuolisot ovat olleet keskenään aikaisemmin avioliitossa taikka asuminen on jatkunut avioliitonomaisessa suhteessa ainakin kolmen vuoden ajan. Etuuteen on oikeus myös sellaisella muulla henkilöllä, jota vainaja on ollut velvollinen sopimuksen tai tuomion perusteella elättämään.

Perhe-eläkettä suoritetaan puolisolle ja puolisoon rinnastettavalle etuuden saajalle siihen saakka, kun hän kykenee itse elättämään itsensä. Perhe-eläke voidaan myöntää myös määräaikaisena, jos on kysymys alle 40-vuotiaasta avio- tai avopuolisosta, joka on työkykyinen ja avio- tai avioliitto on kestänyt alle 5 vuotta.

Lapselle perhe-eläkettä maksetaan kunnes hän täyttää 18 vuotta tai, jos lapsi opiskelee, kunnes hän täyttää 21 vuotta.

Muulle korvaukseen oikeutetulle etuutta maksetaan siltä ajalta, jonka vainaja olisi sopimuksen tai tuomion mukaan ollut velvollinen elättämään häntä tai kunnes hän voi itse elättää itsensä.

Perhe-eläke määräytyy etuudenjättäjän tulojen perusteella. Sen suuruus on kuitenkin riippuvainen myös etuuteen oikeutettujen määrästä ja lesken tuloista.

3. Vakuutusopimuslaki

Voimassa oleva vakuutusopimuslaki (132/33) on tullut voimaan vuoden 1934 alusta.

VakuutusopimusL:n 55 §:n mukaan, joka on voimassa alkuperäisessä muodossaan, henkilökohtaista irtaimistoa koskevan vakuutuksen on katsottava käsittävän myöskin vakuutuksensaajan puolisolle, kotona asuville lapsille tai muulle talonväelle kuuluvan henkilökohtaisen irtaimiston, ellei asianhaaroista muuta ilmene.

VakuutusopimusL:n 105 §:n mukaan tilanteissa, joissa vakuutettu on nimennyt kuolmansa jälkeiseksi edunsaajaksi puolisonsa tämän nimeä mainitsematta, puolisollla tarkoitetaan henkilöä, jonka kanssa vakuutettu oli kuollessaan naimisissa. Samassa säännöksessä "lapsella" tarkoitetaan vakuutetun rintaperillistä, ottolasta ja näiden rintaperillisiä perintökaaren perusteiden mukaisesti. "Vakuutetun omaisilla" tarkoitetaan vakuutetun puolisoa ja perillisiä.

Hallituksen esitys uudeksi vakuutusopimuslaiksi (HE 114/93) rakentuu avioliittojärjestelmän mukaisen suppean perhekäsitteen varaan. Hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen keskeisimmän perhettä koskevan säännöksen muodostaa edunsaajamääräyksen tulkintasäännöt, jotka ovat lakiehdotuksen 50 §:ssä. Tämä säännös on samansisältöinen kuin voimassa olevan vakuutusopimusL:n 105 §.

4. Ulkomaalaislaki

UlkomaalaisL:n 18 §:ssä luetellaan oleskeluluvan myöntämisen edellytykset. Sen mukaan oleskelulupa voidaan myöntää, jos ulkomaalaisen lähiomainen asuu Suomessa.

UlkomaalaisL:n 35 §:n mukaan pakolaisena pidetään muun muassa ulkomaalaista, joka on saanut perheen yhdistämisen johdosta oleskeluluvan sen vuoksi, että hän on pakolaisena pidettävän henkilön avio- tai avopuoliso, mainitun henkilön alaikäinen lapsi tai pakolaisen tai tähän rinnastettavan alaikäisen henkilön isä, äiti, alaikäinen sisar tai veli.

Perhekäsitteen faktinen tulkinta on ulkomaalaisL:n yhteydessä lähtenyt suomalaisesta perhekäsitteestä. Perheenä pidetään ydinperhettä, johon kuuluvat vanhemmat ja alaikäiset naimattomat lapset.

Tosiasiallisesti perhekäsitettä on jouduttu käytännössä venyttämään ydinperhekäsitettä laajemmaksi. Moniavioisuustapaukset ovat olleet Suomessa erittäin harvinaisia. Kiintiövalinnoissa ei hyväksytä moniavioisia, koska moniavioisuus ei ainakaan vielä sovi suomalaiseen kulttuuriin. Moniavioisuustapausten ratkaisut ovat yksilöllisiä. Perheen yhdistämistilanteissa lähtökohtia ovat lapsen etu, yhden vaimon periaate ja ydinperheeseen yhdistäminen. Miehellä ei ole oikeutta toiseen vaimoon. Oleskeluluvat annetaan kuitenkin molemmille vaimoille, jos mies ja molemmat vaimot ovat tulleet Suomeen ja hakeneet täällä turvapaikkaa. Vastaavasti vastaanottoimenpiteet ulotetaan tällaisissa tapauksissa molempiin vaimoihin.

Lapset toisen vaimon kanssa katsotaan miehen lapsiksi, mutta myös ensimmäistä vaimoa pidetään heidän vanhempanaan.

Käytännössä Suomeen on mahdollista ottaa myös muita perheenjäseniä, esimerkiksi jos alkuperämaahan jäisi muuten yksin ikääntyneet vanhemmat. Tällöin ikääntyneille vanhemmille voidaan antaa oleskelulupa Suomeen tulemistä varten.

5. Verolait

Verolainsäädännössä ei ole yhtenäistä perhekäsitettä, mutta sieltä löytyy ilmaisut "perhe" ja "perheenjäsenet".

Tuloverolain (1535/92) 7 §:n mukaan **puolisoilla** tarkoitetaan henkilöitä, jotka ovat ennen verovuoden päättymistä solmineet avioliiton. Puolisoita koskevia säännöksiä sovelletaan myös henkilöihin, jotka jatkuvasti asuvat yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa ja joilla on yhteinen lapsi tai jotka ovat olleet aikaisemmin avioliitossa. Puolisoina ei sen sijaan pidetä henkilöitä, jotka ovat edelleen naimisissa, mutta ovat yhteiselämän lopettaakseen muuttaneet verovuonna erilleen tai asuneet koko verovuoden erillään.

TuloveroL:n 8 §:n mukaan **alaikäisellä lapsella** tarkoitetaan lasta, joka ei ole ennen verovuoden alkua täyttänyt 17 vuotta. Lasta koskevia säännöksiä sovelletaan myös verovelvollisen puolison ja avopuolison lapseen sekä puolison ja avopuolison otto- tai kasvattilapseen.

TuloveroL:n 98 §:n 1 momentissa tarkoitettua veronmaksukyvyyn alentumisvähennystä myönnettäessä otetaan huomioon perheen käytettävissä olevat tulot ja varat. Tällöin perheeseen on verotuskäytännössä katsottu kuuluvat kaikki ruokakuntaan kuuluvat henkilöt.

TuloveroL:n 98 §:n 2 momentin mukaan verovelvollisen veronmaksukyvyyn katsotaan olennaisesti alentuneen, jos verovelvollisen ja hänen perheenjäsentensä yhteenlasketut sairauskustannukset ylittävät säännöksessä tarkemmin määrätyt rajat. Perheenjäsenenä pidetään tällöin puolisoa ja alaikäisiä lapsia.

Varallisuusverolaissa on samanlainen puolison ja alaikäisen lapsen käsite kuin tuloveroL:ssa.

Perintö- ja lahjaverolaissa perinnönjättäjän tai lahjanantajan ja perinnön- tai lahjan- saajan biologisella sukulaisuussuhteella on määräävä merkitys perintöoikeudessa ja huomattava merkitys perintö- tai lahjaveron määrässä.

VUODEN 1993 AIKANA ILMESTYNEET TYÖRYHMÄMUISTIOT:

1. STM:n toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma
2. Nuorten päihteidenkäytön ehkäisyyn tehostamistyöryhmän muistio
3. Lomittajatoimintaa koskeva ostopalvelukokeilun loppuraportti
4. Lääkärikoulutuksen aloituspaikkatarve vuoteen 2010 saakka. Lääkäri työvoiman laskentatyöryhmä III (I osamietintö)
5. Sotilasvammalain uudistamista käsitelleen työryhmän muistio
6. Omaishoitoselvitys (Selvitysmiesraportti)
7. Tavoitteena laatupalvelut kohtuukustannuksin: Yhteenveto palvelurakenneselvityksistä Palvelurakennehankkeen raportti 1/6
8. Uudenmaan ja Kymen läänien palvelurakenneselvitys Palvelurakennehankkeen raportti 2//6
9. Turun ja Porin sekä Vaasan läänien palvelurakenneselvitys Palvelurakennehankkeen raportti 3/6
10. Hämeen ja Keski-Suomen läänien palvelurakenneselvitys Palvelurakennehankkeen raportti 4/6
11. Kuopion, Pohjois-Karjalan ja Mikkelin läänien palvelurakenneselvitys Palvelurakennehankkeen raportti 5/6
12. Oulun ja Lapin läänien palvelurakenneselvitys Palvelurakennehankkeen raportti 6/6
13. Lääkekorvaustyöryhmän muistio
14. Tasa-arvolakityöryhmän muistio
15. Siirretyn väestön järjestelytyöryhmän muistio
16. Raitiovaunutyöryhmän muistio
17. Tasa-arvokonsulttityöryhmän muistio
18. Lääninhallitusten sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävätyöryhmän muistio
19. Suojatyö 92 -työryhmän muistio Työkeskukset aktiivisiksi kuntouttajiksi (osa 1) Invaliidihuoltolain mukaisten työkeskusten nykytila (osa 2)
20. Tuotevalvontatyöryhmän muistio
21. Alkoholilain uudistamistyöryhmän muistio (osa 2)
22. Perhekuntoutustyöryhmän muistio
23. Veteraanikuntoutuksen kehittämistyöryhmän muistio
24. Maatalousyrittäjävakuutuksen yksinkertaistamistyöryhmän muistio
25. Lääkäri työvoiman laskentatyöryhmä III:n muistio (II osamietintö)
26. Perhekäsitetyöryhmän muistio

Saapunut posti: Fwd:tutkimusta

Lähettäjä: STM Kirjaamo
Vastaanottaja: STM Kirjasto
Lähetetty: 11.3.2008 8:30

Antti Yli-Opas (10.3.2008 13:02):

>Tervehdys
>
>Teen väitöskirjaa avioliitosta ja siihen liittyen
> tarvitsisin tietoja joistakin dokumenteista.
>
>Perhekäsitetöryhmän muistio vuodelta 1993.
>
>sekä siihen vastauksena liittyvä ki
>rkkohallituksen lausunto.
>
>Löytyisikö nämä teiltä sähköisessä muodossa?
>
>
>Yst. terveisin
>
>Antti Yli-Opas
>jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa
>antti.yli-opas@evl.fi

JRM ~~(1993)~~ 1993:20

.....
Asiakirjanne on vastaanotettu sosiaali- ja terveysministeriössä

Ert dokument har mottagits av social- och hälsovårdsministeriet

